

ЗБІРНИК ПЕРЕКАЗІВ

для
державної підсумкової атестації
з української мови

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

11
клас

Київ
Центр навчально-методичної літератури
2012

ДО ВЧИТЕЛІВ

Збірник переказів пропонується для проведення державної підсумкової атестації з української мови випускників усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів.

Державна підсумкова атестація є формою контролю за відповідністю освітнього рівня випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів, професійно-технічних і вищих навчальних закладів I, II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту, чинним навчальним програмам.

У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти і програмах з української мови зазначено, що основною метою навчання української мови, з огляду на сучасні вимоги до мовленнєвої підготовки учнів, є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами української мови – її стилями, формами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Переказ ґрунтується на таких взаємопов'язаних мовленнєво-розумових процесах, як сприймання усного чи писемного мовлення, відтворення почутого або прочитаного та продукування (створення власних усних чи письмових висловлень), що відповідають чотирьом зазначеним вище видам мовленнєвої діяльності. Переказ дає змогу виробити та перевірити комплекс життєво необхідних комунікативних умінь: сприймати почуту інформацію, відтворювати її докладно (стисло чи вибірково); добирати необхідні мовні засоби; будувати тексти відповідно до конкретних комунікативних завдань; створювати самостійні висловлення певного стилю, типу і жанру мовлення.

Подані в збірнику перекази передбачають розширення кругозору, збагачення духовного світу учнів, розвиток їхньої творчої уяви.

Перекази адаптовано й відредаговано згідно з навчально-методичними вимогами до такого виду роботи, як докладний переказ. Одним з основних критеріїв добору текстів була наявність у них стильової єдності, типологічної структури, що становить взаємодію різних функціонально-сміслових типів мовлення.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Переказ (переказування) з певною метою використовується на заняттях практично з усіх предметів. Головною метою переказів на уроках української мови є формування в школярів комунікативних умінь. Цим і визначається специфіка роботи над переказами різних видів, кожний з яких містить елементи творчості.

Письмовий переказ первинного тексту, крім орфографічних і пунктуаційних навичок, вимагає від учнів мовленнєвих умінь. До комплексних умінь, пов'язаних з переказом, належать такі:

- слухати і розуміти текст, усвідомлюючи тему та основну думку, логіку викладу, провідний тип мовлення (розповідь, опис, роздум), стиль мовлення, особливості авторського стилю;
- запам'ятовувати конкретні факти, послідовність викладу матеріалу;
- усвідомлювати взаємозумовленість мікротем, індивідуальний стиль автора (у тому випадку, якщо пропонується текст публіцистичного чи художнього стилю);
- відтворювати почуте в переказі з урахуванням виду переказу (докладний, стислий, вибірковий) та особливостей типу й стилю мовлення;
- оформлювати переказ у вигляді автономного висловлення (наявність початку і кінцівки в тексті);
- удосконалювати переказ відповідно до завдання первинного тексту, теми, основної думки, типу і стилю мовлення.

Одні з названих умінь розвиваються під час проведення всіх видів переказу, для формування інших необхідно використовувати певний його вид.

Систематичне використання переказу з послідовним його ускладненням забезпечить успішне виконання учнями всіх зазначених програмою видів робіт і сприятиме підвищенню рівня мовленнєвої культури, а також орфографічної, пунктуаційної, лексичної та стилістичної грамотності.

Таким чином, навчаючи школярів писати переказ, учитель повинен наголосити на тому, що і процес сприймання тексту, і створення першого варіанта свого тексту, і його редагування мають творчий характер.

Часто виникають запитання про те, чи можуть учні робити записи, щоб краще запам'ятати почуте.

Після (а не під час!) першого прослуховування можна порадити старшокласникам записати на чернетці слова і словосполучення, які їм видалися особливо виразними, яскравими.

Під час повторного прослуховування, коли повідомляється завдання, пов'язане з видом переказу (докладний, стислий, вибірковий) і характером критичного осмислення авторського тексту, учні уточнюють, чи правильно запам'ятали послідовність викладу тексту, фактичний матеріал (дати, імена, місце дії, події та ін.); визначають часові, причиново-наслідкові зв'язки, на яких не зосереджували увагу під час першого прослуховування; відзначають виражальні прийоми, використані автором. Учні можуть щось занотувати, проте вчителю слід наголосити, що в робочих матеріалах мають бути записані ключові слова, словосполучення, які підкреслюють своєрідність авторського стилю, оцінку зображуваного в тексті, ставлення до нього, можливе використання умовних графічних позначень тощо.

Важливим моментом у методиці проведення переказу є робота з чернеткою й редагування написаного. Формування вміння вдосконалювати написане відбувається на спеціальних уроках з мовленнєвого розвитку, під час вивчення лексики і граматики.

Варто наголосити учням, що складання плану на чернетці – це та частина роботи, від якої залежить успішне виконання завдання в цілому, тому дуже важливо приділити їй 5–10 хвилин. План на чернетці може бути простий або складний; він допоможе учневі логічно і послідовно відтворити зміст почутого тексту, але в чистовий варіант не записується. Під час роботи з чернеткою учні також мають пам'ятати, що слід уникати невинуватих повторів, невдалого добору слів і синтаксичних конструкцій, неправильної розстановки розділових знаків.

Аналізуючи переказ, дуже важливо розглянути написаний учнями текст з погляду його відповідності таким параметрам:

- обсяг відтвореного висловлення (характеризується підрахунком лексем і речень);
- кількість мікротем;
- повнота розкриття теми та задуму висловлення;
- логічна послідовність викладу думок;
- збереження типу, стилю і жанру мовлення;
- збереження (більшою чи меншою мірою) характерних для стилю і жанру мовлення мовних засобів.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Методика проведення контрольного переказу відзначається більшою самостійністю учнів у роботі з текстом, ніж під час написання навчальних переказів.

Під час державної підсумкової атестації робота повинна виконуватися самостійно, а тому вести під час самої атестації бесіду про те, що учням зрозуміло, що незрозуміло, безперечно, не потрібно. Також не проводиться усне переказування почутого й колективне складання плану до тексту. Дозволяється запис на дошці власних імен, географічних назв тощо, які можуть бути неправильно сприйнятими на слух.

Для державної підсумкової атестації з української мови в загальноосвітніх навчальних закладах передбачається докладний переказ, робота над яким триває протягом 90 хвилин.

Чистовий варіант підписується на титульній сторінці так:

*Робота
на державну підсумкову атестацію
з української мови
за курс загальноосвітньої середньої школи
учня (учениці) 11 класу
(прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)*

На першій сторінці (там, де стоїть штамп школи) проставляється дата цифрами (наприклад, 29.05.2011 р.), на другій – виконується робота. На чернетці досить записати лише прізвище.

Зауважимо, що обсяг роботи (окрім титульної сторінки) може перевищувати 3 сторінки і потрібний буде подвійний аркуш-вкладка, у якому, починаючи з 5-ї сторінки, зазначається прізвище.

Дуже важливо, щоб учитель мав можливість спочатку прочитати текст мовчки і приготуватися до його озвучення з дотриманням необхідної тональності, виразності, інтонаційної відповідності синтаксису і пунктуації.

Учні повинні здати роботи не пізніше часу закінчення атестації.

Структура проведення письмової атестації може бути такою.

Перше читання тексту переказу вчителем і слухання його учнями.

Невелика пауза (близько 5-ти хвилин), протягом якої учні зосереджуються на почутому, можуть стисло записати основну

думку, ключові слова, прізвища, географічні назви, дати, цифри тощо.

Повторне читання первинного тексту вчителем і сприймання тексту на слух, під час якого учні можуть зробити записи на чернетці у вигляді плану, окремих слів, словосполучень, потрібних для розкриття основної думки, для зв'язку частин тексту тощо.

Виконання учнями на чернетці письмової роботи (плану, тексту переказу) у повному чи скороченому варіанті (для економії часу можна використовувати також скорочення окремих слів тощо).

Удосконалення написаного (редагування). Цьому етапу роботи учні повинні приділити 15–20 хвилин, що дасть змогу поліпшити мовне оформлення тексту, домогтися більшої точності у викладенні думок, знайти засоби для висловлення власного ставлення, оцінки, перебудувати речення в разі виникнення труднощів у розстановці розділових знаків, заміни слова, написання яких викликає сумніви.

Виконання роботи в чистовому варіанті (переписування). Учні повинні подбати про те, щоб робота була написана охайно, без виправлень, відповідно до норм оформлення письмового тексту (поділ тексту на абзаци тощо).

Перевірка учнями написаного в чистовому варіанті.

Під час докладного переказування відтворюється орієнтовно 65 % обсягу первинного тексту.

ОЦІНЮВАННЯ ПЕРЕКАЗУ

За переказ, за допомогою якого перевіряється загальний рівень мовленнєвої підготовки випускників, виставляється в атестат про середню освіту оцінка з української мови.

Якість змісту та мовного оформлення (грамотність) визначаються за наведеними нижче критеріями:

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
I Початковий	1	Побудованому учнем (ученицею) висловленню бракує зв'язності й цілісності; лексичне та граматичне оформлення роботи потребують урізноманітнення.	15–16 і більше	9–10
	2	Побудоване учнем (ученицею) висловлення характеризується фрагментарністю; думки викладаються на елементарному рівні; лексика і граматична будова мовлення потребують збагачення й урізноманітнення.	13–14	
	3	Висловлення не є завершеним текстом; учень (учениця) слабо дотримується послідовності й чіткості під час викладення власних думок; уміння дотримуватися змістової та стилістичної єдності вироблені недостатньо; лексика і граматична будова висловлення потребують збагачення та урізноманітнення.	11–12	

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
II Середній	4	Висловлення учня (учениці) за обсягом становить дещо більше половини від норми і характеризується певною завершеністю, зв'язністю; розкриття теми має бути повнішим, ґрунтовнішим і послідовнішим; чіткіше мають розрізняватися основна та другорядна інформація; потребує урізноманітнення добір слів, під час переказу більше має використовуватися авторська лексика.	9–10	7–8
	5	За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, у цілому є завершеною; тему значною мірою розкрито, проте вона потребує глибшого висвітлення; має бути увиразнена основна думка, посилена єдність стилю, урізноманітнене мовне оформлення.	7–8	
	6	За обсягом висловлення учня (учениці) сягає норми, його тема розкрита, виклад загалом зв'язний, але вміння самостійно формулювати судження, належно їх аргументувати, точніше добирати слова та синтаксичні конструкції потребує вдосконалення.	5–6	

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
III Достатній	7	Учень (учениця) самостійно створює зв'язний, з елементами самостійних суджень текст (з урахуванням виду переказу), вдало добирає лексичні засоби (використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), але вміння чітко висвітлювати тему, послідовно її викладати, належно аргументувати основну думку потребує вдосконалення.	4	5-6
	8	Учень (учениця) самостійно будує повне (з урахуванням виду переказу), осмислене висловлення; у цілому ґрунтовно висвітлює тему, добирає переконливі аргументи на користь власної позиції, однак словник, граматичне і стилістичне оформлення роботи потребують урізноманітнення.	3	
	9	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст (з урахуванням виду переказу); у цілому розкриває тему, висловлює основну думку (авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (викорис-		

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
		товує авторські засоби виразності, образності мовлення), однак уміння виразно висловлювати особисту позицію і належно її аргументувати потребує вдосконалення.	1+1 (негруба)	
IV Високий	10	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний (з урахуванням виду переказу) текст (зіставляє свою позицію з авторською); робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту.	1	3
	11	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний текст (з урахуванням виду переказу); уявляє комунікативне завдання; аргументовано й чітко висловлює власну думку (уявляє авторську позицію) робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.	1 (негруба)	2

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
	12	Учень (учениця) самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою та оформленням висловлення відповідно до мовленнєвої ситуації; повно, вичерпно висвітлює тему; аналізує різні погляди на той самий предмет; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю і різноманітністю, стилістичною довершеною.	–	1

Примітка. У письмових висловленнях ураховують наявність:

- 1) орфографічних і пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція);
- 2) лексичних, граматичних і стилістичних помилок (друга позиція).

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу, додається кількість балів за мовне оформлення (грамотність) і їх сума ділиться на два. При цьому якщо частка не є цілим числом, то вона заокруглюється в бік більшого числа. У цілому підрахунок здійснюється так:

$$\text{Зм.} - 2 \text{ (9 б.)} \text{ МО} - 3; 5 \text{ (8 б.); } (9 + 8) : 2 = 9 \text{ б.}$$

Це означає, що за змістом (Зм.) учнівська робота має недоліки за двома показниками, а в мовному оформленні (МО) учень зробив 3 орфографічні та пунктуаційні (сумарно) помилки, 5 лексичних, граматичних і стилістичних (сумарно) помилок. Це дає змогу за зміст поставити 9 балів, а за мовне оформлення (грамотність) 8 балів (згідно з поданими вище критеріями). Сума цих балів ділиться на 2, і оскільки частка не є цілим числом ($17 : 2 = 8,5$), то вона заокруглюється в бік більшого числа (9 б.).

У процесі оцінювання переказу враховується також характер помилок. Серед них слід виділяти негрубі (тобто такі, що

не мають істотного значення для характеристики грамотності), повторювані та однотипні.

До негрубих помилок, зокрема, належать такі:

- у винятках з усіх правил;
- у написанні великої букви в складних власних найменуваннях;
- у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;
- у випадках, коли замість одного знака поставлено інший;
- у випадках, які вимагають розрізнення *не* і *ні* (у сполученнях *не хто інший, як...*; *не що інше, як...*; *ніхто інший не...*; *ніщо інше не...*);
- пропуск одного зі сполучуваних розділових знаків або порушення їх послідовності;
- заміна українських букв російськими.

Під час підрахування помилок:

- дві негрубі вважаються за одну помилку;
- повторювані орфографічні помилки (в одному й тому самому слові, яке вживається кілька разів, або в однокореневих словах) вважаються за одну помилку (скільки їх не було б);
- однотипні помилки (помилки на одне правило, але в різних словах) вважаються різними помилками;
- п'ять виправлень (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки.

Слід зазначити, що складений учнями план під час виставлення оцінки не враховується.

Крім того, коли йдеться про оцінювання атестаційної роботи, слід мати на увазі, що об'єктивна оцінка творчих робіт учнів може бути результатом не лише уважної перевірки, підрахунку помилок, правильної їх класифікації, а й гнучкого підходу вчителя.

Звертається увага на різноманітність словника й граматичної будови мовлення. Якщо учень доречно вживає лексичні та граматичні синоніми, добираючи саме ті засоби, що сприяють не тільки правильності, а й особливій точності, виразності мовлення, якщо синтаксична будова тексту неоднотипна (використано складні речення, прості ускладнені речення, різні способи передачі чужого мовлення тощо), то така робота може бути високо оцінена навіть за наявності деяких недоліків (така сама кількість недоліків у роботі, що не вирізняється різноманітністю словника й граматичної будови, може призвести до зниження оцінки на бал).

Переказ перевіряється не більше трьох днів.

Під час перевірки та оцінювання роботи вчитель може звернутися до чернетки, якщо вважає, що помилкові написання в чистовому варіанті викликані стомленістю учня, а не серйознішими причинами.

ПОРАДИ УЧНЯМ

ЯК НАПИСАТИ КОНТРОЛЬНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ

1. Уважно прослухайте текст для докладного переказу.
2. За потреби запишіть на чернетці ключові слова і словосполучення, конкретні найменування (прізвища, географічні назви, дати, цифри тощо).
3. Визначте стиль, тип, жанр мовлення, тему та основну думку тексту.
4. Під час повторного прослуховування тексту зробіть записи на чернетці у вигляді плану, окремих слів і словосполучень, потрібних для розкриття основної думки, зв'язку частин тексту тощо.
5. Поміркуйте над змістом і послідовністю викладу матеріалу переказу.
6. На чернетці напишіть докладний переказ тексту, підпорядковуючи висловлення темі та основній думці, дотримуючись композиції, мовних і стильових особливостей, авторського задуму (роботу можна записувати як у повному, так і в скороченому варіанті).
7. Відредагуйте написане для поліпшення мовного оформлення своєї роботи, подбайте про точність висловлення думок, розстановки розділових знаків тощо.
8. Перепишіть роботу начисто охайно, без виправлень, відповідно до норм української літературної мови.
9. Здійсніть перевірку написаного в чистовому варіанті.

ТЕКСТИ ДЛЯ ПЕРЕКАЗІВ

1. Український центр Європи

Це гарне місце. Води Тиси і дорога, що в'ється вздовж неї, малоють на землі витончений античний візерунок; щільно вкриті лісом гори підходять близько і круто, створюючи враження не тільки захищеності, а й відчуженості від світу, навіть найближчого. Встановлення кілька років тому скромного знака «Центр Європи» в кількох кілометрах від закарпатського міста Рахова стало не тільки одним з проявів незалежності України, а, може, навіть демонстрацією її приналежності до Заходу і висловом певної претензії на цю приналежність.

Однак при згадці про український центр Європи іноземці зазвичай здивовано знизують плечима і, не зупиняючись, переходять на інші теми. Чому? Та тому, що центр Європи, як знає кожен громадянин світу, – то щось зовсім інше, ніж маємо сьогодні в Україні: достаток для більшості людей, конституційні свободи, чисті й прикрашені, як світлиця у гарної господині, міста, сяюча мережа довершених доріг...

Однак зазирнімо в майбутнє. Що буде з нами, з Європою, зі світом через сто, двісті років? Історія однозначно свідчить, що найнепохитніші для сучасників тієї чи іншої епохи реалії життя можуть зникати зовсім або переживати неймовірні метаморфози. Одні, колись нікому не відомі, міста й країни набувають значення і могутності, інші відходять у небуття або втрачають свою колишню світову велич. Скажімо, на початку XVII століття на карті світу ще не було такого міста, як Нью-Йорк, який сьогодні є фінансовим центром усього світу. А приблизно в той самий час зійшла нанівець військова й торговельна могутність Венеції з її непереможним флотом і переповненими золотом банками. Захід же обертався тоді навколо Парижа, Лондона, Амстердама, Відня. Останні два міста не зберегли до наших часів свій колишній світовий вплив. Сьогодні «все тече, все змінюється» й «усе минає» так швидко, як ніколи раніше. Проте сучасники не здатні не тільки адекватно оцінювати, а й помічати ті зміни. Це потім історики майбутнього все розкладуть по полицях, а про нас казатимуть: «Сліпі, сліпі, сліпі».

Протягом тисячоліть центри торгівлі, промисловості, культури мігрували з однієї країни до іншої – з одного міста до іншого, бо політика, наука і культура творилися переважно в містах. Чи завжди буде саме так? Здається, що людям уже трохи набридло жити в натовпі й на асфальті мегаполісів.

І чому б не уявити, що через недовгий час фактичними центрами життя і творчості людства стануть саме такі оази в урбаністичних джунглях, як наші Карпати? Місця, яких у Європі залишилося не так уже й багато. Місця, де до горизонту котяться блакитні хвилі карпатських хребтів, на схилах яких плавають хмарки; де по дну кожної ущелини біжить між щедро завітчаними берегами прозорий примхливий «потічок»; де на поверхню землі всюди пробиваються до послуг мандрівників джерельця холодної смачної мінеральної води, а всі найвищі й найкрутіші галявини так ретельно оброблені косарями, що можуть змагатися з бірюзовими британськими газонами. Якщо ми збережемо це Богом дане нам багатство, то воно має всі шанси стати в недалекому майбутньому справжнім і дуже привабливим «Центром Європи».

(458 слів)

За К. Гудзик

2. Багатство української мови

Усе життя наше пов'язане з мовою. Завжди ми шукаємо найточнішого вираження думок або почуттів словом. Можливості нашого пізнання безмежні, і невичерпні можливості розвитку мови. Тому треба постійно піклуватися про здоров'я нашого слова, оберігати його коріння, леліяти його цвіт. Тоді наша мова буде запашною, багатою і співучою, сповненою музики й чару, життєвої правдивості й поетичності, як не раз на цьому наголошував Олесь Гончар.

Послухайте історію, яка відбулася в далекому 1916 році, коли Галичина належала до Австрії.

У купе швидкого потяга «Львів–Відень» їхали англієць, німець та італієць, четвертим був відомий львівський юрист. Заговорили про мови. Кожен почав вихвалити свою. Першим – англієць. Він стверджував, що Англія – країна великих завойовників і мореплавців, які славу англійської мови рознесли по всьому світові. Англійська мова – мова Шекспіра, Байрона, Діккенса та інших великих літераторів і вчених. Англійській мові належить світове майбутнє.

– Ні в якому разі, – гордовито заявив німець. – Німецька мова – це мова двох великих імперій: Великонімеччини й Австрії, які займають половину Європи. Це мова філософії, техніки, армії, медицини. І тому, безперечно, німецька мова має світове значення.

Італієць посміхнувся і тихо зауважив, що вони обидва помиляються. Італійська мова – це мова сонячної Італії, мова музики. Мелодійною італійською мовою написано кращі тво-

ри епохи Відродження, лібрето загальновідомих опер Верді, Пуччіні, Россіні та інших великих італійців. Тому італійській мові належить бути провідною у світі.

Українець промовив, що він не вірить у світову мову. Хто домагався цього, потім був гірко розчарований. Йдеться про те, яке місце відводиться українській мові поміж названих мов. Далі він наголосив на тому, що міг би також сказати, що його рідна мова – це мова незрівнянного сміхотворця Котляревського, мова геніального Тараса Шевченка, мова кращої з кращих поетес світу Лесі Українки, мова українського філософа-мислителя Івана Франка, який вільно володів п'ятнадцятьма мовами, у тому числі нахваленими тут, проте рідною для нього була українська. Українською мовою звучить понад триста тисяч народних пісень, тобто більше, ніж у німецькій, англійській та італійській разом узятих.

– Я можу назвати ще багато славних імен свого народу, проте вашим шляхом не піду, – сказав українець. – Ви, по суті, нічого не сказали про багатство й можливості ваших мов. Чи змогли б ви, скажімо, кожен своєю мовою написати невелике оповідання, у якому всі слова починалися б, приміром, з однієї букви?

– Ні, ні, ні! Це неможливо, – відповіли англієць, німець, італієць.

– Ось у ваших мовах це неможливо, а нашою це зовсім просто. Назвіть якусь букву, – звернувся він до німця.

– Хай буде «п», – сказав той.

І українець склав таке оповідання. У купе зааплодували, і всі визнали: милозвучна, багата українська мова житиме вічно поміж інших мов світу...

Однак повернімося в наші дні, замислімося над долею України, її майбутнім, яке залежить сьогодні насамперед від послідовності та рішучості в проведенні заходів, спрямованих на формування підвалин поліетнічної, але власне української держави, на реальне утвердження державності української мови в усіх сферах використання.

(454 слова)

За П. Столярчуком

3. Цілюща сила пісні й любові

Скільки з уст народу нашого можна почути різних легенд, переказів, скільки пісень, приказок, співаночок, оповідок – трагічних і смутних, веселих і безжурних, – скільки всіх цих багатств можна записати по наших українських селах, хуторах!

Кілька років тому в Чигирині від сивої, спрацьованої за довге життя бабусі я почув зворушливу легенду. Бабуся сиділа на ослоні у своїй тісенькій хатині, а довкола неї, по стінах, барвисто цвіли рушники, вишиті її сухими жилавими руками. Її тихий голос дзвенів чисто, ніби Холодноярський струмок:

– Жила в нашому містечку дівчина-красуня. Струнка, чорноброва, з тугою косою за плечима, знала безліч старовинних пісень і співала їх так, що навіть людина, яка й мови української не знала, танула серцем, ронила щиру сльозу, бо вчувала в тих мелодіях, звичайнісіньких буденних словах красу душі народної. Звали ту дівчину Оленою, і мала вона от-от повінчатися зі своїм нареченим. Палко й вірно вони кохали одного. Та заступили світ чорні хмари війни. Топтали й ганьбили землю нашу злі вороги. Провела Олена свого любого на фронт, провела та й стала чекати...

І тільки тоді, як звільнився наш край Чигиринський з-під фашистських чобіт, тільки тоді приніс листоноша жаданий трикутничок. І не від Тихона, ні... Друзі його писали, що лежить її суджений у далекому лазареті смертельно поранений і марить її ім'ям... Називає адресу, кличе Олену, просить привезти води з джерела, що на Замковій горі, благає долю, аби Оленин голос почути і з її уст народною піснею свою душу наповнити. Хутко зібралася дівчина й подалася до щастя свого аж за Урал. Відшукала, до спопелілих уст припала, джерельною водою напувала і тихо співала улюблену Тихонову пісню, яку він найбільше поривався слухати у весняні вечори під вербами біля Тясмину:

Ой у лузі та ще й при березі червона калина...

І побачила Олена, як з тим її співом, її тихим сердечним голосом усе ясніше розплющувалися карі очі коханого, а на його блідому, украй змарнілому обличчі тепло світилася усмішка. Дні й ночі просиджувала біля нього.

А коли забирала додому німецького каліку, лікар-хірург відкликав Олену і сказав наодинці: «Не ми, а ваша любов, ваші пісні народні врятували солдата від смерті».

– Чудова легенда, – сказав я бабусі й зауважив: – Тепер та дівчина, мабуть, як і ви, – старенька й сива...

– Ні, – усміхнулася бабуся, – вона ніскілочки не постаріла, залишилася, як і тоді, молодою. Любов і пісня вберегли її від старості.

Пізніше я поцікавився в одного з чигиринських журналістів, чи не чув він, бува, такої легенди.

– Як не чув? Ви говорили з її героїнею, Оленою Прокопівною – матір'ю шести синів. Жаль, Тихін Іванович торік помер.

Ані ліку, ані віку подібним легендам, переказам. Живуть, примножуються, квітнуть. Передаються з покоління в покоління історія народу, його душа, характер, вдача. Який же великий, неосяжний і безсмертний скарб культури народу нашого маємо ми успадкувати!..

(444 слова)

За С. Носанем

4. Перлина Поділля

Національний природний парк «Подільські Товтри» – осередок збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, історико-культурної спадщини Поділля. Він також є центром оздоровчого й пізнавально-спортивного туризму.

У 1995 році в Софії була прийнята Всеєвропейська стратегія біологічного і ландшафтного різноманіття, яка передбачає у всіх регіонах Європи забезпечити охорону видів рослинного і тваринного світу, унікальних ландшафтів, створення всеєвропейської екологічної мережі, у якій особлива роль відведе на природоохоронним територіям.

Науково-технічний прогрес, поряд з позитивними зрушеннями в багатьох галузях техніки, одночасно негативно позначився на біологічному різноманітті через порушення природних екосистем і взаємозв'язків між окремими ланками життя на планеті.

Сьогодні все очевиднішим стає те, що охорона біожиття природи неможлива без охорони, збереження і відновлення цілісних екосистем. Людство дійшло переконання, що такими осередками мають стати природоохоронні установи, зокрема біосферні заповідники і парки.

Найпоширенішими природоохоронними установами нині виступають національні природні парки. На них і покладаються великі надії та сподівання щодо збереження, охорони і відтворення ще не до кінця знищених природних осередків життя.

Національний природний парк «Подільські Товтри» в регіоні Поділля виступає єдиним природоохоронним осередком, де можливі планомірні багаторічні спостереження за зміною природних процесів, поведінкою рослин і тварин (особливо раритетів) і розробка наукових основ їх збереження. У природоохоронній сфері такі парки є основним полігоном для багатолітніх моніторингових спостережень.

Парк «Подільські Товтри» діє в межах Хмельницької області з метою збереження унікального витвору природи – Подільських товтр, а з ними і генофонду сукупності рослин, тва-

рин, грибів та бактерій. За площею він є найбільшим у Європі. Сакральною перлиною, завдяки якій і створено парк, є збереження і охорона феномену природи – Подільських товтр, які не мають собі аналогів у Європі. Зважаючи на їхню неповторність, стратегічне значення для природи регіону, клімато- і гідрологічну роль, специфічний рослинний і тваринний світ, не одне покоління дослідників – як вітчизняних, так і зарубіжних – непокоїло його збереження й охорона.

Більша частина Товтрового пасма вкрита лісами, де лісоутворювальною породою є дуб звичайний, а супутньою породою до дуба – граб звичайний, ясен звичайний, клен гостролистий, явір. У зоні селища Сатанова ще чудом зберігся осередок природного насадження бука європейського, який тут є східною межею ареалу. Цей об'єкт теж має статус заповідника державного рівня.

Значно менша частина Товтрового пасма представлена степовими або змішаними лісостеповими територіями. Саме вони є найбільш цікавими у науковому відношенні утворами, оскільки тут найбільше зростає рідкісних видів рослин і їх угруповань. Сприятливі кліматичні умови Товтрового пасма обумовили розвиток різноманітного флористичного багатства рослинного покриву, фауни, ландшафтної мозаїчності місцевості.

Саме завдяки Товтровому пасму регіон Поділля за рослинним різноманіттям посідає третє місце після Криму та Карпат. За уточненими даними перегляду флори, на території парку зростає 1300 видів судинних рослин, з яких майже 300 є рідкісними й цінними для науки. Це рідкісні види та види з Червоних книг України, Європи, Бернської конвенції.

(441 слово)

За С. Ковальчуком

5. Захоплення

Добре, коли діти захоплюються. У захопленнях виховуються звички творчої людини, нахили, виробляється характер. Але багато що залежить від того, чим захоплюватися, чи вистачає в тебе волі довести до кінця розпочату справу. І біда, коли ці захоплення нерівні, поривчасті, носять випадковий характер. Сьогодні одне, а завтра інше...

Павло Миколайович, Миколин батько, добре це розумів, і тому його спершу турбувала синова невірноваженість, широта захоплень. Тим паче, що мати Миколи ні в чому не відмовляла своєму улюбленцеві. Це вона виховала у маленького

Коли любов до музики, яку він із вдячністю проніс через усе своє життя.

Згодом дуже часто музика ставала йому в пригоді, особливо титанічні твори Бетховена. А тоді, у дитинстві, Микола міг годинами просиджувати біля рояля і слухати, слухати... Хтозна, які думки, образи, мрії народжувались у його голові, які картини поставали перед очима.

Мати купила синові скрипку, запросила вчителя музики. Хлопчик досить старанно вчився і згодом непогано грав, але грав лише вдома, де йому акомпанувала мати і він міг дати собі волю. Та материнська скрипка і досі зберігається у квартирі прославленого академіка як дорогоцінна реліквія.

Проте марно сподіватись, що з Миколи виросте мрійний витончений музикант. Доля вготувала йому інше. І чималу роль у цьому відігравали його дитячі захоплення.

Їх можна було розділити на основні і другорядні. Останніми були малювання (згодом воно дуже знадобилося йому під час візуальних астрономічних спостережень), випилювання, випалювання по дереву. Головним же захопленням було спочатку повітроплавання, яке в той час хвилювало не лише Барабашова.

Микола разом з батьком почав з малого – з повітряних зміїв. Згодом у повітря почали підійматися його змії досить складних конструкцій. Нарешті було сконструйовано змія-велетня, завдовжки близько чотирьох метрів.

Якось у Анапі Микола запустив свого змія з ацетиленовим ліхтариком. Це було так несподівано для мешканців курортного містечка, що наступного дня місцева газета писала: «Сьогодні вночі над нашим містом пролетів літак невідомої конструкції, який освітлював собі шлях ліхтарем».

Від повітряних зміїв Микола незабаром перейшов до дирижаблів. Майже всі деталі він виготовляв сам. Винятком були лише ті, які в домашніх умовах зробити було неможливо.

Під час конструювання моделей електричних машин і телескопів у Миколи Барабашова виробилася характерна для нього риса, яка зберігалася все життя. Чим би не займався, над чим би не працював хлопець, усе робив він неквапливо, фундаментально. Для нього не було різниці між першорядною і другорядною роботою. Кожна деталь була важлива, коли справа заслуговувала уваги. Не по роках зосереджений, він вражав усіх своєю наполегливістю.

Ця незвичайна цілеспрямованість Миколи Барабашова дала йому змогу закінчити фізико-математичний факультет Харківського університету. Він сконструював перший в краї-

ні спектроскопа, який зіграв чималу роль в розвитку Служби Сонця. Понад 15 років очолював Комісію з фізики планет Астрономічної ради Академії наук СРСР. Саме Микола Барабашов у квітні 1957 року відкрив Харківський планетарій. Йому належить низка наукових книжок і статей, присвячених вивченню фотометричних властивостей поверхонь Місяця, Марса, атмосфер Венери та Юпітера.

(456 слів)

За В. Красниковим

6. Символ щедрого таланту

В історії науки небагато імен, які були б відомі на світовому рівні, знані кожною освіченою людиною. Ім'я Софії Василівни Ковалевської – видатного вченого-математика, механіка і астронома, першої в світі жінки – професора і академіка, обдарованої письменниці, публіцистки – це справді символ щедрого таланту і яскравого, самобутнього характеру.

Софія вже з дитячих років писала вірші і була впевнена, що стане поетесою, виношувала навіть задуми кількох великих поем. Талановита і працелюбна, ще підлітком вона зробила кілька математичних відкриттів. Так, у дванадцятирічному віці, вивчаючи геометрію, власним, відмінним від класичного шляхом Софія вивела співвідношення між довжиною кола і його діаметром (число π). Двома роками пізніше вона сама розібралась у тригонометричних формулах з підручника фізики, який випадково потрапив до її рук.

На той час жоден вищий навчальний заклад царської Росії не приймав на навчання жінок. Єдиною можливістю здобути вищу освіту було виїхати за межі країни і вступити до закордонного університету. Однак для цього необхідно було мати паспорт, який дівчина могла отримати лише з дозволу батьків або ж взяти шлюб. Софія палко мріяла про навчання за кордоном, але батько був неприхильним до її бажань. У результаті дівчині довелося вдатися до фіктивного одруження з молодим ученим-зоологом Володимиром Ковалевським. Згодом цей шлюб став щасливим.

Молоде подружжя переїхало до Німеччини, де Софія вивчала математику. Невдовзі вона стала улюбленою ученицею одного з найбільших тогочасних світових математичних світил, а вже 1874 року стався небувалий в історії європейської науки випадок – Геттінгенський університет заочно присвоїв 24-річній Софії Ковалевській ступінь доктора філософії і математики на основі трьох виконаних нею до цього часу науко-

вих робіт, які викликали великий резонанс у наукових колах Росії і за її межами.

Проте ні високий науковий ступінь, ні загальне визнання її наукових заслуг, ні сприяння видатних учених, ані особиста енергія і кипуча діяльність не допомогли Софії Василівні одержати дозвіл на викладання. Повернувшись до Росії, Ковалевська відійшла від наукової роботи, бо не змогла знайти застосування своїм знанням.

Коло інтересів С. Ковалевської залишалося надзвичайно широким. Вона жваво цікавилася мистецтвом, літературою, багато сил і часу віддавала власній публіцистичній творчості.

Після трагічної загибелі чоловіка вона прийняла пропозицію про переїзд до Стокгольма працювати приват-доцентом у щойно відкритому тамтешньому університеті. Цей період життя став для Ковалевської періодом розквіту наукової й літературної діяльності.

Справжньою перлиною літературної творчості Ковалевської стали позначені великою, іноді суворою до себе й навколишніх правдивістю і водночас глибоким ліризмом автобіографічні нотатки «Спогади дитинства». Сповнені влучних алегорій, тонких спостережень, вони принесли авторці загальне визнання. Та все ж головною її цариною залишалася математика. У Стокгольмському університеті вона з великим успіхом читала лекції німецькою і шведською мовами, видавала науковий журнал. Ковалевська швидко стала улюбленицею шведської інтелігенції, її ласкаво називали «наш професор Соня».

Того ж року Софію Василівну першою із жінок обрано членом-кореспондентом Петербурзької академії наук. Однак права викладати у вищих навчальних закладах Росії вона так і не одержала.

(450 слів)

За М. Кучинським

7. Найбільша святість

Немає в людини нічого милішого над Батьківщину, над свою рідну землю! Де хто народився, де провів безтурботні дитячі роки, до тієї землі прив'язується він усією душею своєю на ціле життя. А хто змушений буває відірватися від Батьківщини, той мріє завжди про неї, як про святість найбільшу. І багато людей, помираючи на чужині, просять покласти їм у домовину бодай грудочку рідної землі зі святої Батьківщини.

Рідний народ наш має свою землю. Цю землю ми зобов'язані любити всією душею й берегти її всіма силами. Бо ж рідна

земля – це те найкраще й наймиліше, що тільки має окрема людина чи окремий народ. Щастя народу, його добре життя й розвиток – тільки на рідній землі. Вона ніколи не забувається, а туга за нею все збільшується, коли нас доля заносить далеко й надовго від неї. Рідна земля – це матінка рідна, що вміє потішити й приголубити нас.

От чому ми свою Україну зведемо ненькою й любимо понад усе!

Ніколи не забуваймо свого рідного, українського. Де б ми не перебували – чи то вдома, чи на чужині, – мусимо скрізь свято зберігати все рідне, зобов'язані не цуратися нічого свого.

Найперше виховання – то в сім'ї. Ось тільки так, належно виховуючи дитину в родині й навчаючи її від малечку своєї віри, своїх звичаїв і своєї мови, можна виховати українську дитину, щоб вона стала правдивим сином чи донькою українського народу, щоб вона стала повновартісною людиною. А вже до того, що дитина одержить у родині, додадуть свого і школа, і церква. Але найперше виховання завжди буде те, чого навчиться дитина в сім'ї своїй. Що одержить удома, те й понесе із собою на все життя.

Пам'ятаймо, що кожен, хто пристає до чужого, своїм там ніколи не стане і щасливим у чужому ніколи не буде.

Кожна українська родина має бути сповнена великої відповідальності за виховання своїх дітей. Має віддати всі свої сили на те, щоб зробити нашу молодь українцями!

Національна краса оселі має велике й основне значення у вихованні всієї родини, а особливо дітей, молоді взагалі. Це обов'язок усіх батьків, а найперше – кожної матері. Мусимо завжди дбати, щоб дім наш оздобою виглядав по-українському. Українські вишивки нехай прикрашають усе, як було в нас у рідному краї: наш одяг, постіль, подушки, столову білизну тощо. Вони овівають душу родини теплом і спокоєм. А спокій – то правдиве щастя. Розумна й свідома мати, яка пильнує за всім цим, скоро бачить наслідки такого національного утримання дому – родина її міцна, а діти свідомі свого. А це – найбільше щастя для кожного батька чи матері.

Обов'язок кожної матері – по-українськи проводити в своєму домі свята – Різдво, Великдень та інші. І нічого не забути зі свого національного, щоб свято справді заговорило порідному теплом до всієї родини, а особливо до молоді.

(436 слів)

За І. Огієнком

8. Хай живе і благоденствує Україна!

До незалежності Україна йшла довгим, тяжким і жертвним шляхом, дорого за неї заплатила. У підвалині української державності – століття боротьби наших предків, у якій кристалізувалася ідея самостійності, і символізована насамперед в іменах Шевченка та Франка титанічна робота великих просвітителів, діячів культури й науки, котрі створювали гуманістичний потенціал нації, і сама колективна душа українського народу, яка вперто противилася знеособленню, зберігаючи найцінніші якості своєї самобутності.

Україна розвивалася в нав'язаних їй спотворених суспільно-політичних умовах, і її незнищенна воля до життя виявлялася не завжди в адекватних формах і свідомих актах. Незалежністю завдячуємо не лише тим, хто свідомо присвятив своє життя цій ідеї, а й тим, хто, може й не маючи поняття про неї, об'єктивно працював для України, забезпечуючи безперервність народного буття: вирощував хліб, добував вугілля, зводив житло, створював музику, народжував нові наукові ідеї. А найбільше завдячуємо тим українським матерям, які за всякої лихої години знаходили сили виховувати своїх дітей у добрих звичаях, передавали їм людяність і рідне слово.

Незалежність – заслуга не тільки певних політичних сил та рухів, а всього народу, багатьох його поколінь.

За незалежністю України – і три роки національної революції та драматичної самооборони Української Народної Республіки, і десять років національно-культурного будівництва часів «українізації», і багаторічна активність міжвоєнної еміграції, і всенародне протистояння гітлерівському нашествю, і неймовірно тяжка праця народу в післявоєнній відбудові, а потім у створенні індустріальної потуги сучасної України...

Тож не годиться нам сьогодні вираховувати, хто більше, хто менше поклав на терези української долі, – це зробить історія, якщо буде потрібно.

Здобутки безсумнівні: широке міжнародне визнання, серія політичних і економічних угод із сусідніми і далекими державами, що визначає наше місце у світовому співтоваристві та допомагає політичному й економічному усамостійненню, конструювання структури державності. Нарешті, головний наш здобуток – збереження міжнаціонального спокою в непростих умовах, завдяки чому Україна залишається однією з небагатьох мирних зон не лише в Співдружності Незалежних Держав, а й в усьому нинішньому світі.

Колись не останній з філософів людства сказав, що ідея завжди була зганьблена, коли вона протиставляла себе інтере-

сові. Історія підтвердила це як незаперечний свій закон – якщо йдеться про цілі суспільства. Отже, варто подбати про те, щоб для всіх громадян України вона стала не лише життєвим інтересом, але й ідеєю. Бо інтерес без ідеї нікуди не веде.

Що ж до людей, які свідомо присвячують себе справі розбудови України, то серед них дедалі міцнішає переконання, що сьогодні мірилом громадянськості є не патріотична риторика, не войовничість, не вміння щонайгостріше висловитися на адресу політичних противників, а здатність робити конкретні справи або принаймні запропонувати конструктивну думку для розв'язання тієї чи іншої суспільної проблеми.

Ми можемо сперечатися між собою, але повинні забувати всі незгоди й образи, коли треба об'єднатися в дії для України.

Нашим девізом мають стати слова одного з добрих синів України: хай згине моє ім'я, але хай живе і благоденствує Україна.

(447 слів)

За І. Дзюбою

9. Першоджерела історичної пам'яті

Було літо 1113 року, теплий вітерець проник у вузьке віконце келії, приголубив стомлені повіки ченця, ворухнув довгою бородою. День за днем, місяць за місяцем, рік за роком старий чернець Києво-Печерського монастиря Нестор описував минувшину. Він не помічав, як спливає час. Історія заповнила Несторове серце. Тільки для короткого сну і скромної трапези підводиться він з-за столу, щоб відтак продовжити роботу над великим задумом: описати події від всесвітнього потоку до сьогодення.

Літа зігнули спину, посріблили волосся, висушили колись здорове й сильне тіло. Від довгого сидіння, від скромного харчу (хліб, овочі й вода) слабнуло серце, зросталися суглоби, але Нестор зневажав поклик плоті. Прагнув завершити літопис. Про події за межами келії дізнавався від молодого монаха-послушника, який приносив йому хліб і воду. Невтішними були відомості: влада, гордія і багатство роз'їдають душі людей. Скрізь чвари і неспокій. І ще одна новина: на великокняжому київському престолі новий князь – Володимир Мономах.

Історик і письменник Київської Русі, Нестор, мабуть, не до кінця усвідомлював, який неоціненний дар зробив він наступним поколінням! «Повість минулих літ» стала першоосновою вивчення історії нашого народу. Було чимало інших літописів тієї пори (за часів Ярослава Мудрого було закінчено найдавніше літописне зведення), але жоден з них своєю універсальніс-

тю, послідовністю не може зрівнятися з «Повістю минулих літ» Нестора.

Літописець розповідає про східних слов'ян, про землі, які вони заселяли. З особливою ретельністю описує Подніпров'я, зокрема, подорож по Дніпру апостола Андрія в I столітті н. е., коли він уподобав гори, на яких згодом виник Київ. Використовуючи джерела про ранні слов'янські племена, про заснування Києва, утворення могутньої держави на Сході Європи – Київської Русі, автор «Повісті минулих літ» витлумачив їх з позицій історика. Він не був апологетом князівської влади, тому на багатьох князів у нього критичний погляд. Звичайно, засновник Києва князь Кий, а також Аскольд і Дір, Ольга, Володимир і Ярослав, Борис і Гліб – гідні похвали. Передусім за їхнє служіння вітчизні. Нестор вважає, що кожен правитель має бути патріотом і миротворцем. Він високо цінує вміння монарха помиритися з ворожою країною (як це робив князь Олег, підписавши договір між Київською Руссю і Візантійською імперією 907 і 911 років), помирити князів, відвернути шляхом переговорів вторгнення ворожих племен на територію держави.

Упродовж віків історична хроніка киянина Нестора була прикладом єднання, патріотизму й поваги до інших народів. Літописець прагнув, щоб його читачі не тільки поринали в минуле, а й узяли з історії урок на майбутнє.

«Повість минулих літ» справила значний вплив на становлення історичної науки в Україні, Росії й Білорусії. Добре відома була вона в країнах Заходу. З XIV до XVIII століття було зроблено понад двісті списків літопису з незначними переробками й доповненнями. Інтерес до одного з найповніших літописів Київської Русі супроводжувався зростанням уваги до особи його автора. А мешканці Києво-Печерської лаври від покоління до покоління берегли пам'ять про Нестора – одного з найвизначніших діячів Київської Русі

(454 слова)

За Д. Степовиком

10. Реймське євангеліє

Реймське євангеліє – маловідомий книжковий раритет, створений у першій половині XI століття і тоді ж назавжди вивезений з України. Але нині нам належить не стільки шкодувати за ним, скільки пишатися. Адже книга ця стала, як це не дивно звучить сьогодні, однією з найцінніших духовних реліквій французького народу. Книга, яка найбільше цитується за кордоном у контексті історії Франції, має безпосеред-

не відношення і до української історії, бо пов'язана з іменами Ярослава Мудрого і його знаменитої доньки Анни.

За радянських часів пройшов на екранах кінотеатрів фільм «Анна Ярославна – королева Франції». Багатьох глядачів, безумовно, привернув увагу один епізод у цьому фільмі: після урочистого прийому на території Софії Київської високоповажного посольства з далекої Франції Ярослав Мудрий дає останні розпорядження щодо посагу своїй наймолодшій доньці Анні, яка має виїжджати до далекої країни як майбутня дружина французького престолонаслідника. Одним з перших як найдорожчий подарунок Анні Ярослав Мудрий назвав Євангеліє, написане зовсім недавно для великокняжої бібліотеки тогочасною давньоукраїнською мовою і опрацьоване в пошлюблені прикраси.

Виявляється, цей епізод з фільму – достовірний історичний факт, який у майбутньому мав цікаву й неоднозначну інтерпретацію цілої низки зарубіжних істориків.

Анна Ярославна привезла подаровану батьком книгу до невідомої їй Франції 1050 року. Це давньоукраїнське Євангеліє, як засвідчують дослідники, було написане в Києві спеціально для Анни, бо її ім'я вказане в самому рукописі. Створена кирилицею, книга довго нагадувала доньці Ярослава Мудрого про її далеку Батьківщину. Вона присягалася на цій книзі, ставши незабаром королевою Франції. Можливо, це з її доброї легкої руки, покладеної в урочистий момент коронації на сторінки батькової книги, наступні королі Франції започаткували цю традицію – присягу на вірність своєму народові, засвідчену на привезеному з Києва Євангелії.

Після смерті Анни Євангеліє якийсь час зберігалася в королівських палатах. Та ось майбутній король Чехії Карл IV вивозить цю духовну реліквію до Праги. З добрими намірами, аби прислужилася вона чеському народові, він дарує книгу одному з монастирів своєї столиці.

Незабаром заново переписана книга, уже з доданим чеським варіантом, знову опиняється у Франції, у місті Реймсі (звідси назва – Реймське), а в 1793 році знову зникає з архівів. Після закінчення революції її віднаходять, і вона вже назавжди прописується в Реймській бібліотеці.

Один з аргументів, який переконливо засвідчує українське походження цієї унікальної книги, – кольори ініціалів, заголовних літер і різноманітних заставок, якими завжди славилися київські рукописні шедеври. І, безумовно, мають рацію ті дослідники, які вважають, що саме в ці художні деталі творці вкладали своєрідний національний код свого народу,

особливості його світосприйняття й мислення. У художньому оформленні Реймського євангелія переважають сині, жовті і малинові кольори – барви, які були на прапорах Київської держави, а відтак і козацької України.

Хто тільки не «присвоював» собі це Євангеліє: і чехи, і словаки, і греки, і росіяни. Та й серед самих українців, як зазвичай і в інших принципових питаннях вітчизняної історії, теж досі немає єдиної думки щодо історії цієї літературної пам'ятки.

(460 слів)

За М. Тимошиком

11. Стодзвонні джерела

Розповідав колись батько, а батькові – дід таку легенду.

Стояла в селі дзвіниця. Сто дзвонів на ній було. Радість чи горе, свято чи урочистість – лунав той стодзвін сумно й весело, задумливо чи бурхливо, траурно або вогнисто – на всенький світ.

І от прийшли татари-ординці. Спалили село, старих та дітей знищили, молодих забрали в неволю... Тільки дзвіниці не вдалося їм зруйнувати – крізь землю провалилася.

На тому місці з'явилося джерело. І як прислухатись або прикласти вухо край берега, біля водиці, – то чути звуки: лунає десь з глибини стодзвонна мелодія.

З глибини віків до нащадків доходить лише найцінніше. Як кожна людина бере із собою в далеку дорогу лише те, що може пригодитися на все життя, так і кожен народ крізь усі катаклізми своєї історії проносить найдорожчий свій скарб – фольклор, свою духовну корону, своє слово й мелодію: легенди, казки, перекази, думи, співанки. І в цій діадемі мистецькій найціннішою перлиною, напевно, є пісня – синтез слова й мелодії.

Як в усій гамі людських почувань кохання є сліпучою вершиною, так і в безкінечних виявах людської душі пісня є тим золотим злитком, виплавленим у горнилі віків жаром сердечним багатьох поколінь.

Все зникало у вогнях світових потрясінь, навіть цілі народи й цивілізації. У пожарищах війн рушилися мури й фортеці, горіли храми й палаци, нищилися фрески і мозаїки, попеліли картини, літописи, книги, інші вияви людського генія, мільйонами гинули самі люди. А от пісня – мов Фенікс...

Виростали на землі знов діти, як зелена травиця повесні після хуртовини, а між тією травицею знову струменіли з народних глибин дзвін джерела.

Пісня... Вона супроводить нас усе життя. Над колискою – й над могилою. На весіллі – й на ратнім полі. Від язичницьких тризн, від прадавніх маївок, щедрівок десь у лісі чи на березі річки – до кабін космічних кораблів. У час найбільших торжеств, народних гулянь. У хвилини самотності.

Та що в тобі за диво таке, пісне, що за вогонь, який магніт, яка сила незмірна таїться в тобі, що примушує нас любити й ненавидіти, сміятись і плакати?.. То скроплює душу росою, то запалить раптом вогнем? Надихає на творчість, на мирну працю – і кидає в бій, на смерть?

У горі й радості, у праці та відпочинку ти розцвічуєш наше життя, робиш його запашним, поетичним, легшим, світлішим. Ти роз'ятрюєш душу – й лікуєш рани душевні. Порядного робиш мужнішим, лихого – добрішим. Викликаєш у нас найтоншу гаму почуттів, на які тільки здатна людина. Від нестримного вогню, од гніву бурхливого – до сліз, теплих, ніжних і лагідних, що омивають душу, немов травневий дощик яблуневий цвіт...

Пісня – як незглибна криниця, дно якої оповите памороззю віків десь в незмірних глибинах рідної землі. Дивишся в її безмірну глибність – та й дна не видно...

А ще можна порівняти народні пісні з високими соснами в лісі. І озон душі дають, і примушують глянути вгору, на верхів'я своєї культури, у високе мистецьке небо.

Отакий її вимір – від кореня до вершини.

(457 слів)

За Є. Колодійчуком

12. Поетична біографія українського народу

Українська пісня! Хто не був зачарований нею, хто не згадує її, як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим?

Який митець не був натхнений її багатючими мелодіями, безмежною широтою і красою її образів, її чарівною силою, що викликає в душі людській найскладніші, найтонші, найглибші асоціації, почуття, думки і прагнення всього, що є кращого в людині, що підносить її до вершин людської гідності, до людяності, до творчості?

Який борець не знаходив для себе в українській пісні сили й завзяття, бойової щедрості, любові до народу, презирства до ворога і до смерті?

Виринають із сивини століть і проходять гордою ходою перед нашими воїнами славні прадіди – Байда Вишневецький, Дорошенко, Нечай, Богун, і Богдан, і славний Морозенко, і козаки Швачка та Голота.

Який трудівник – ой у лузі та ще й при березі, чи в полі на роздоллі, чи серед степу широкого, чи на морі глибокому, чи в шахті під землею, чи на заводі за верстатом – не почував легкості й бадьорості від її геніального ритму?

Яка мати не співала цих легких, як сон, пісень над колицкою дорогих дітей своїх?

Яка дівоча весна не приносила кохання на її крилах?

Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу. Це історія українського народу, народу-трудівника, народу-воїна, народу, що цілі віки бився, як лев, за свою свободу, що цілі віки витрачав усю свою силу, свою кров, своє життя, як казав великий Шевченко, «без золота, без каменю, без хитрої мови» на виковування в боротьбі свободи, права на повноцінне життя, на виявлення в житті всіх своїх здібностей!..

Тяжка була історія. Кривава, бодай не вернулась. І народ, якого позбавляли багатьох можливостей, у кривавій боротьбі вилив свою душу, свій поетичний геній у єдине, у що міг, – у пісню, у безсмертну українську народну пісню. Українська пісня – це бездонна душа українського народу, це його слава.

Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине,
От де, люди, наша слава,
Слава України.

Честь і слава українському народові, що створив ці пісенні скарби, якими можемо з гордістю ділитися з людством, викликаючи в нього подив і захоплення.

Честь, вічна слава і добра пам'ять достойному сину України – композитору Миколі Лисенку, який у найпохмуріші царські часи не кинув народ свій, а ціле життя присвятив збиранню української фольклорної пісні, який учився в народі (як він казав, «учився на сірій свитині, на грубій сорочці, на дьогтяних чоботях – там душа Божа сидить»), який увесь свій талант і багатолітній труд поклав на те, щоб знайти, зберегти перли народної творчості, обробити їх і повернути народу, повернути нам, любовно очищені й витончені, як скромний дар достойного сина й учня своєму батькові – народу-вчителю.

Будьмо гідними цих коштовних перлин, бережімо їх, про-світляймо й очищаймо ними наші душі й серця, передаваймо цей неоціненний скарб нашим дітям і внукам!

(448 слів)

За О. Довженком

13. Коштовні пам'ятки Київської Русі

Про величезну роль Києва як столиці однієї з найбільших східноєвропейських держав середньовіччя свідчать не тільки літописні повідомлення, залишки архітектурних споруд, а й велика кількість знайдених у ньому скарбів. Це – неоціненне джерело для вивчення історії, політики, економіки, торговельних зв'язків, соціального устрою, духовного розвитку і культури. Особливе значення мають матеріали скарбів у дослідженні давньоруських ремесел. Знайдені коштовності також указують на певні події, пов'язані з міжкнязівськими усобицями і навалами кочових степових орд.

Поняття «київські скарби» для світової науки й культури стало синонімом найвеличніших досягнень першої східнослов'янської держави. Виявлені в Києві коштовні знахідки містять майже третину всіх скарбів, знайдених на території Київської Русі. Це не просто предмети побуту або ювелірні прикраси, виготовлені з дорогоцінних металів, це виняткові пам'ятки історико-культурної спадщини однієї з найвеличніших середньовічних держав Європи. Серед них – сотні безцінних виробів, у яких відображена не тільки технологія далекої епохи, її досягнення в ювелірному ковальстві, литві, техніках емалі, чорніння, карбування, гравірування, а й, найголовніше, передано яскраві образи перехідної епохи від язичництва до прийняття християнства. Особливо часто трапляються зображення Ісуса Христа, Богородиці, архангела Михаїла, архангелів, святих апостолів, а також яскраві образи первісної доби давніх слов'ян.

Майже всі скарби в Києві знайдено на забудованій у давні часи території міста, і цілком імовірно, що їх закопували в окремих садибах їхні власники або в місцях, прилеглих до церков і монастирів.

Більшість київських скарбів складається з ювелірних жіночих прикрас, виготовлених із золота й срібла. При цьому спостерігається значна перевага срібних ювелірних виробів. Це взагалі закономірність для всіх скарбів середньовічної Європи, коли золота було дуже мало, а срібло добували в багатьох країнах. Золото в європейських країнах з'явилося тільки після відкриття Америки наприкінці XV – на початку XVI ст. У Київську Русь воно потрапляло переважно через Візантійську імперію, а срібло – зі східноєвропейських та азіатських країн, зокрема від арабів.

Деякі скарби містять монети Візантії, арабських і європейських країн, Київської Русі. У Києві знайдено близько одинадцяти тисяч арабських монет, майже двісті візантійських і

незначну кількість монет західноєвропейських країн. Великий інтерес викликають знахідки майже унікальної монетної гривні так званого особливого київського типу, що являла собою злинок срібла певної форми й ваги. На території Києва виявлено близько двохсот знахідок срібних і золотих гривень, здебільшого саме київського типу. Монетні скарби дають змогу не тільки робити точніші висновки про заховання скарбів, а й вивчати торговельні зв'язки Київської Русі з іншими країнами.

Накопичення коштовностей відбувалося в заможних сім'ях. Це були жіночі прикраси, які передавалися у спадок від одного покоління до іншого. Найімовірніше, що в мирні часи ці родинні коштовності зберігалися вдома. На випадок небезпеки їх перекладали в горщик або мідний чи бронзовий казанок, заливали воском для кращого зберігання речей і ховали поряд із будинком у землі.

Більшість предметів скарбниці Київської Русі зберігається в Музеї історичних коштовностей України в Києві.

(443 слова)

За М. Русяєвою

14. Мистецтво спілкування

Як відомо, взаємини з людьми можуть обмежуватися по-смішкою, кивком голови та іншим жестом, але найчастіше – це привітання, а далі – жвава розмова або поважна бесіда. Якщо художники мислять образами, музиканти – звуками, учені – почуттями, то всі разом, а з ними і решта людства, по-слугуються мовою, словом як основним засобом вияву наших думок. Зрозуміло, не можна навчитися думати, не вмючи говорити, і навпаки.

Що ж потрібно, аби оволодіти вмінням говорити? Певно, знати мову – цього замало, треба ще усвідомлювати, як і про що розмовляти. Опанувати мистецтво ведення бесіди людство намагається здавна. На основі багатотисячолітнього досвіду воно виробило основні правила бесіди. І кожне нове покоління вносить у неї свої особливості.

Ще стародавній філософ Епіктет пояснював, що людина має слухати вдвічі більше, ніж говорити. Мудрець наполягав:

– Краще слухати, ніж говорити.

– Чому?

Мудрець відповідав:

– Недарма нам Бог дав один язик і пару вух.

На початку XII століття на Русі широко відоме «Повчання до дітей князя Володимира Мономаха», де дітям князів та

дружинників рекомендувалося вести бесіду таким чином: «У присутності старших мовчати, мудрих слухати, старшим підкорятися, з рівними собі й молодшими в любові перебувати, без лукавого наміру розмовляючи, якомога більше вдумуватися, не шаленіти словом, не осуджувати мовою, не багато сміятися...».

У XVII столітті у Франції побачила світ книжка, яка згодом стала відомою у всій Західній Європі під назвою «Мистецтво галантних бесід», «Як стати людиною з добрими манерами». Не одне покоління, додержуючи приписів подібних книжок, оволоділо вмінням вести світську бесіду на теми, які ні до чого не зобов'язували: про погоду, лови, перегони тощо.

Дейл Карнегі пропонує простий спосіб стати найцікавішим співрозмовником: для цього, по-перше, слід бути уважним слухачем з початку і до кінця розмови, заохочуючи інших розповідати про себе, бо їх набагато більше цікавлять свої проблеми, ніж ваші; по-друге, треба приєднатися до погляду співрозмовника. А охочим побесідувати Карнегі дає поради від супротивного: «Якщо ви хочете дізнатись, як змусити людей уникати вас, сміятися з вас поза очі або навіть зневажати вас, то ось вам на цей випадок рецепт: ніколи нікого довго не вислуховуйте. Безперестанку говоріть про себе самого. Якщо у вас з'являється якась думка в той момент, коли розмовляє ваш співрозмовник, не чекайте, поки він закінчить. Він не такий розумний, як ви. Задля чого витрачати час, вислуховуючи його пусту балаканину? Відразу ж втрутьтеся й перебийте його на середині фрази». Підсумовуючи, Карнегі запевняє, що такі люди – нудні, невиховані, самозакохані та самовпевнені. Вони ніколи не стануть добрими співрозмовниками, бо не вміють слухати.

Кажуть, що розумних і приємних співрозмовників так мало передусім тому, що більшість людей думає над тим, що вони хочуть висловити, а не як слід відповідати. Найкмітливіші та найввічливіші лише набирають уважного вигляду, водночас у їхніх очах, на обличчі – неухважність до того, що їм кажуть, прагнення якнайшвидше повернутися до того, що самі вони хочуть сказати. Мало хто розуміє, що таке намагання подобатися самому собі – кепський засіб сподобатися іншим чи їх переконати і що вміння слухати та доречно відповідати – це одна з неодмінних якостей, притаманних гарному співрозмовнику.

(478 слів)

За О. Корніякою

15. Унікальність Коктебеля

Місто Коктебель розташоване на Кримському півострові біля підніжжя гори Карадаг, де море, гори, ліс і степ формують цілющий сухий і теплий клімат. Та славиться воно не лише чарівними краєвидами, унікальною природою й сприятливими кліматичними умовами для відпочинку. З містом пов'язане життя багатьох діячів культури й науки.

Засновником дачного Коктебеля вважають академіка, лікаря Едуарда Юнге. У кінці дев'ятнадцятого століття він почав розпродавати частину своїх земель під дачні ділянки, і з того часу місто перетворилося на популярний курорт. Особливу роль у розвитку Коктебеля відіграв поет і художник Максиміліан Волошин, який оселився тут у тисяча дев'ятсот сімнадцятому році. Його будинок став унікальною творчою майстернею. У ньому художник створив цикл акварелей, які поетично передають настрій, нав'яний прекрасними гірськими й морськими пейзажами. Через кілька років Волошин перетворив свою дачу на безкоштовний будинок творчості, який став культурним і творчим осередком. Тут відпочивали й працювали відомі письменники, художники, учені, громадські й культурні діячі.

Максиміліан Кириєнко-Волошин народився в Києві, у сім'ї юриста. Навчався в Московському університеті. Багато часу присвятив самоосвіті, працюючи в бібліотеках Європи, брав уроки малювання й гравюри в Парижі. Він був усебічно обдарованою людиною – поетом, філософом, художником. До того ж мав унікальні здібності, про які ще за його життя складали легенди. Волошину ми завдячуємо тим, що саме в околицях Коктебеля було створено центр планеризму. Про це свідчить одна з розповідей.

Це сталося під час прогулянки поета з авіатором Костянтином Арцеуловим – онуком відомого художника Айвазовського. Волошин привів його на одну з гір, що оточують місто, зняв капелюха, підкинув догори й почав читати вірші. Капелюх залишався в повітрі, доки Волошин не закінчив декламувати. Випадок настільки вразив льотчика, що він порекомендував обстежити це місце соратникам-авіаторам. Тисяча дев'ятсот двадцять третього року тут відбулися перші змагання з планеризму.

Не виключено, що Волошин інтуїтивно відчув загадковість Коктебеля, адже тут знаходиться одне з унікальних місць у світі – Карадазька магнітна аномалія. Стійкі вітри, які часто дмуть з моря, створюють на гірських хребтах потоки повітря, що підіймаються високо вгору. Таким чином це місце стало

надзвичайно зручним для планеризму. Тут починали свій шлях у небо відомі льотчики й авіаконструктори О. Антонов, С. Ілюшин. Відвідував ці місця й знаменитий конструктор космічних кораблів Сергій Корольов.

Карадаг, біля якого розташований Коктебель, є також унікальним геологічним об'єктом. Сто п'ятдесят мільйонів років тому це був діючий вулкан. Сліди як самого виверження, так і наступних процесів вивітрювання створили природний комплекс дивовижної краси. Побачити цей витвір природи, відчути його велич і могутність зблизька можна, підійшовши на човні до прямовисних скель. Особливо вражає скеля-острів. Піднімаючись із моря, вона схожа на дивну кам'яну арку. Погожої літньої днини під променями сонця ця скеля стає яскраво-жовтою, тому й має назву – Золоті ворота.

Унікальна природа Карадагу. Тут створено Карадазький заповідник, у якому представлено багато рідкісних тварин і рослин, занесених до Червоної книги України і Європи.

(449 слів)

За С. Удовік

16. Шлях до гармонійної особистості

З давніх-давен ідеалом грека була сукупність чеснот – *арете*. Її зміст віддзеркалював певний історичний період і змінювався разом зі зміною поколінь. Так, у давні часи поряд із вимогами мужності, розуму та краси визнавалася необхідність бути спритним, сильним, витривалим, розсудливим, ввічливим. Греки тлумачили людську сутність як єдність добра і зла, а дії людини – як постійний вибір між ними. Громадою схвалювалася і така людська якість, як уміння подобатися, у якій елліни вбачали передусім здатність людини виявляти свої позитивні риси. Це було прагненням до духовної близькості, потягом до людського спілкування.

Упродовж усієї давньогрецької історії навколо арете не припинялися суперечки. Чи то її успадковували лише аристократи, чи то вона була результатом наполегливого самовдосконалення. Врешті-решт цю здатність звели до чотирьох компонентів, і, таким чином, мужність, мудрість і справедливість урівноважувалися розсудливістю. В основу арете було покладено ідеал досконалої людини.

Однією з найцікавіших сторін давньогрецької культури, пов'язаної з формуванням досконалої людини, був спорт. Змалку дітей навчали не тільки вчителі грамоти, музики, а й учителі гімнастики. Святом краси й мужності ставали різноманітні змагання, найавторитетнішими серед яких були

Олімпійські ігри. Однак упродовж тривалого часу раби, іноземці виключалися з кола учасників. Серед еллінської аристократії цінувалася не сама лише краса і високі фізичні можливості тіла, але і їх обов'язкове поєднання з моральними чеснотами.

До пошуків досконалості греки активно залучали медицину, яка органічно була пов'язана зі спортом. Особливого значення надавали цілющій силі фізичних вправ, перемозі над самим собою. Так, взірцем великої витримки, сили волі і мужності були ті, хто досяг успіхів у спорті, подолавши тяжку хворобу і викликану нею духовну кризу. За участю цих спортсменів було розроблено систему лікувальних вправ, і вона стала однією з галузей давньогрецької медицини. Спільною метою спорту й медицини було досягнення максимальної тривалості активного життя людини. Основи клінічної медицини заклав Гіппократ, під керівництвом якого в V–IV ст. до н. е. на острові Кос сформувалася славетна медична школа. Турбота про здоров'я вважалася в Давній Греції важливим суспільним обов'язком кожного громадянина, а нехтування ним осуджувалося.

Греки вважали, що, прагнучи досконалості, людина повинна гармонійно поєднувати духовне і тілесне, завжди наполегливо працювати над собою. Важко назвати хоча б одну сторону життя елліна, де б це не відчувалося. Візьмемо хоча б таку інтимну справу, як шлюб. Для греків єдиною підставою для нього мало бути кохання, а міцність подружнього союзу забезпечувалася розумінням суспільної значущості зробленого кроку. Шлюб передбачав примноження числа громадян, які приймали від батьків естафету відданого служіння державі. Негативно ставилися у грецькому суспільстві до нежонатих. Це виражалося в запровадженні податку на безшлюбність, у накладанні великих штрафів, і навіть при першій-ліпшій нагоді в повсякденному спілкуванні їм висловлювався осуд. Під час вибору пари важлива роль відводилася батькам, однак обов'язково враховувалися почуття нареченої. Після з'ясування всіх деталей шлюбної угоди відбувалося весілля, проте витрати на нього не мали перевищувати матеріальні можливості обох сторін.

(450 слів)

За В. Гриценко

17. Відкриття обручки

Обручка – символ, який підтверджує подружній статус. Купуючи обручки на весілля, наречені часто не замислюють-

ся над походженням і значенням цієї традиції. Насправді в обручки багата історія з гарними легендами й безліччю відкриттів як наукових, так і життєвих.

Чи давно з'явилися обручки, точно не встановлено, та їх виникнення пов'язують з Давнім Єгиптом. Тоді вони виконували роль печатки, за допомогою якої фараони передавали свою владу та волю через державних представників. Згодом золоті обручки почали носити як прикрасу багаті єгиптянки, а срібні, бронзові, зі скла або глини – менш заможні.

Першу обручку, згідно з давньогрецькою міфологією, носив за наказом Зевса Прометей як спогад про ті дні, коли був прикутий до скелі.

Обряд заручення вперше з'явився в римлян: наречений дарував батькам нареченої просту металеву обручку як символ зобов'язань і здатності утримувати наречену. Традиція ж одягати обручку під час заручин на палець нареченої тісно пов'язана зі звичаєм купувати жінку. Обручка була немов комерційним зобов'язанням, яке підтверджувало, що угоду буде виконано. Крім того, давала знати іншим чоловікам, що ця жінка вже «не продається».

У євреїв обручка з'явилася на зміну звичаю вручати нареченій монетку як зобов'язання, що майбутній чоловік бере на себе фінансове утримання дружини.

Обручки із золота вперше з'явилися в єгиптян, які носили їх на безіменному пальці лівої руки, оскільки вірили, що саме від цього пальця прямо до серця веде «артерія любові».

Особливою силою наділяли обручки й давні римляни. Вони дарували своїм дружинам обручки, стилізовані під ключ, на знак того, що жінка береться розділяти з чоловіком усі обов'язки й допускається в управління домом як рівноправний партнер.

Церемонія заручення споконвічно була важливіша за саме весілля – просте завершення вдалих заручин. Тільки набагато пізніше, за часів християнства, обручка стала частиною весільного обряду.

У IX столітті Папа Римський Микола дозволив християнам використовувати обручки. Відтоді обручка стала означати не лише матеріальну угоду, а й служити символом вірності, надійності та любові.

Цікаво, що в XV столітті відповідно до церковного статуту при одруженні нареченому на знак його сили одягали залізну обручку, а нареченій на знак ніжності та цнотливості – золоту. Ще пізніше наречений отримував золоту обручку, а наречена – срібну.

За традицією покупка обручок входить в обов'язок нареченого. Обручками вони стають лише після моменту заручення

(чи то реєстрація шлюбу в рагі або вінчання), тому жодних суворих розпоряджень, якою має бути обручка сьогодні, немає.

Давні перекази свідчать, що обручки після весілля слід носити, не знімаючи. Люди вірили, що «якщо охолоне обручка, охолоне й кохання».

Протягом багатьох століть обручці приписувалося майже містичне значення. Існує безліч пов'язаних із цим прикмет. Наприклад, вважається, що батьки можуть передавати свої обручки лише в тому випадку, якщо досвід їхнього сімейного життя позитивний. Обручки з позитивним шлюбним досвідом варто берегти й передавати тій дитині, яка на це заслуговує.

Це справді лише символ, хоча й дуже багатозначний. Він має уособлювати міцні сімейні стосунки, гармонію, порозуміння, любов і надійність.

(455 слів)

За А. Котляра

18. Скам'янілі дерева

На початку сімдесятих років минулого століття під час розробки піщаного кар'єру неподалік міста Дружківки Донецької області було виявлено цікаву знахідку. На площі в один гектар серед твердих, наче граніт, піків було розсіяно безліч скам'янілих шматків дерева. Їх розміри були різні: одні ледве сягали двох-трьох сантиметрів, інші – кількох метрів. А на північно-східній околиці селища було знайдено цілий мінералізований стовбур завдовжки в шість метрів і завтовшки в метр.

За свідченнями археологів і геологів, які досліджували цю територію, дерева були розташовані в земних надрах майже вертикально. Деякі з них піднімалися над підшвою кар'єру на дванадцять, а подекуди й на п'ятнадцять метрів, кореневище ж ішло ще далі в глибину. Розглядаючи тонкі зрізи стовбурів під мікроскопом, учені навіть змогли роздивитися в них клітинну будову. Зовні скам'янілі дерева були схожі на тільки-но спиляні, тільки були вони набагато важчі за деревину і в них дуже чітко можна було побачити кристали кварцу.

Дослідники з'ясували, що знайдені біля міста Дружківки скам'янілі дерева росли в лісах на березі річки понад двісті п'ятдесят мільйонів років тому, коли клімат у цій місцевості був зовсім інший. Висота дерев сягала сорока, а іноді й п'ятдесяти метрів. Найвірогіднішою причиною знищення правдивого лісу став сильний ураган, який вирвав дерева з

коренем. Гіганти попадали в воду, доступ повітря до них припинився, і там вони пролежали сотні років, не розкладаючись.

З часом на місці прадавнього лісу утворилося море. На той час дерева покрив товстий шар осадової породи, але морська вода продовжувала просочуватися. Вона вимивала зі стовбурів органічні речовини, і замість них накопичувалися мінерали. Таке скам'яніння дерев відбувалося протягом тисячі років. Про це свідчать численні археологічні знахідки. Навіть сьогодні в цій місцевості можна знайти акулячі щелепи, скам'янілі морські лілії, корали, молюски. Морське дно нашаровувалося протягом багатьох віків. Нині осадові породи кам'яновугільного періоду на Донбасі знаходять на глибині майже одинадцять кілометрів.

Яким же чином дерева, які були сховані глибоко в надрах землі, виявилися майже на її поверхні? Учені вважають, що на поверхню скам'янілі рештки стовбурів і пнів піднялися приблизно сто сімдесят мільйонів років тому. Тоді на Землі йшов інтенсивний процес гороутворення, який різко змінив рельєф місцевості, і гірські породи з силою виштовхували скам'янілі дерева на поверхню.

«Кам'яний ліс» у донецьких степах – хоча й рідкісне, проте не єдине місце у світі. Шари породи виходять на поверхню землі й оголюють скам'янілі стовбури на всіх континентах у багатьох країнах. Аналогічні релікти знайшли в пустелях Монголії й Північної Америки. Їх можна спостерігати й на грецьких островах, і в Єгипті, і в Судані. І скрізь ці унікальні пам'ятки історії Землі є національним надбанням держави, знаходяться під її охороною, притягують масу туристів. А в Південній Америці й Австралії і сьогодні ростуть вічнозелені араукарії з гострим пласким листям, лускатою корою й плодами-шишками, які придатні для харчування. Але таких дерев на планеті налічується дуже мало.

(450 слів)

З енциклопедії

19. Учитель

Юрій Нечипоренко хотів бачити свого вчителя, він задовго до зустрічі уявляв собі, як поцілує натруджені руки Григорія Матвійовича, але в той же час йому було якось соромно, ніяково через те, що от він, такий молодий, такий ще порівняно невинний, став відомим усьому світові, у той час як його вчителя знає тільки оце маленьке сонне місто на березі теплого моря.

Але всі його побоювання пропали, як тільки він побачив Григорія Матвійовича. Той зовсім не постарів і, здавалося, був ще бадьорішим, ніж кілька років тому, очі його сяяли молододі і радісно.

– Ну що ж, – сказав він Нечипоренку, – пишаюся тобою, Юро. Ти, може, й забув уже про свого вчителя, але я ще пам'ятаю, як будив тебе вдосвіта і вкладав у твої втомлені руки смичок. Ти тепер лауреат, відомий музикант, але все ж я твій учитель, і ти мусиш ще раз, можливо, востаннє, позмагатися зі мною перед людьми, серед яких я прожив усе життя. Ми будемо грати з тобою разом. Згода?

– Звичайно, – відповів йому Нечипоренко. – Як ви скажете, так і буде, Григорію Матвійовичу.

На цей не зовсім звичайний концерт зійшлося стільки людей, що невеличкий зал місцевого театру не вмістив і половини їх. Першим виступав Нечипоренко. Лауреат грав так, як мусить грати лауреат – не гірше й не краще, вітали його, як вітають у нас лауреатів – щиро й бурхливо. Але ось одлунали останні оплески. Нечипоренко зійшов зі сцени, сів у першому ряду і тим самим перетворився з виконавця у звичайного слухача.

Завіса довго не odkривалася. Коли ж нарешті вона розсунулася і Нечипоренко рвучко підвівся зі свого стільця, він побачив таке, від чого в нього перехопило подих.

На сцені, вишикувавшись у п'ять рядів по вісім чоловік у кожному ряду, стояло сорок ще зовсім юних музикантів – хлопчиків і дівчаток – зі скрипками в руках. У білих сорочечках і в білих блузках вони стояли тихо, непорушно, і всі дивилися на свого вчителя Григорія Матвійовича, який скромно притулювся десь збоку.

Усі присутні встали. Ще мить – і мертву тишу розбив сплеск чіхось долонь, і шалені, нестримні овації загриміли в приміщенні.

Учитель перемиг навіть без гри. Коли в залі врешті запанувала тиша, Григорій Матвійович точним коротким рухом затиснув скрипку під підборіддям. Найбільший критик не міг би зробити жодного зауваження, побачивши цих юних музикантів. Центр ваги тіла – на ліву ступню, лікоть лівої руки – навпроти серця, гриф затиснутий великим пальцем, щоб не лягав на долоню – все так, як у найбездоганніших маестро.

Потім Григорій Матвійович ледь помітно кивнув головою, і сорок смичків блиснули в повітрі й ударили по струнах, і струни заплакали, а потім засміялися своїй силі й міцності і заспівали пісню, прекрасну й широку, як море.

Нечипоренко слухав до того багато прославлених квартетів, секстетів, був присутній на концертах, де виступали так

звані унісони, але таке він бачив уперше. Це було торжество життя старого вчителя, торжество людської праці, це було те, що називають великим і хвилюючим словом – безсмертя...

(455 слів)

За П. Загребельним

20. Книжка і комп'ютерні технології

Книжки... Товщі й тонші томи, з малюнками й без них, пожовклі від часу й тільки-но видані, які ще пахнуть друкарською фарбою... Ні, недарма казав у свій час великий Гессе про магію книжки, оспівував її протягом усього свого життя.

Ще недавно святість і безсмертя книжки не підлягали жодним сумнівам. І навіть тоді, коли розквіт комп'ютерної ери вже був очевидним, книжку з тріумфом продовжували розхвалювати як найзручніший, мобільний, надійний і компактний спосіб збереження інформації.

Однак з плином часу постало запитання: а чи не застаріла книжка в добу персональних комп'ютерів, глобальних мереж і гіпертекстів? Чи зберегла вона в собі певний потенціал для протистояння натиску комп'ютерних технологій? І, нарешті, чи не час зовсім відмовитися від випуску книжкової продукції й перейти на «електронно-видавничу діяльність»?

Адже з погляду людини інформаційної епохи, книжка – це певна сукупність знань, відомостей. При цьому абсолютно не важливо, якого плану ця інформація: довідкового, навчального чи духовного.

Звісно, не можна не зважати на згадану вище магію книжки з її естетичною цінністю саме як об'єкта культури. Проте, на думку скептиків, значущість книжки в наш час втрачається порівняно з можливостями комп'ютерних технологій, до того ж термін її життя обмежений.

Друга проблема – проблема місця. Мало хто із сучасних мешканців Землі може мати вдома всі ті книжки, які вважає потрібними. Врешті-решт вони можуть «вижити» свого господаря з квартири.

Третя проблема – екологічна. Чи замислювалися ви коли-небудь, скільки дерев полягло, щоб дати життя якомусь новому роману? Чи не злочин знищувати зелені легені нашої планети?

Четверта проблема – проблема пошуку. За даними статистики, сучасна людина читає в основному так звану «практичну літературу»: Цивільний кодекс, збірник кулінарних рецептів, телефонний довідник тощо. А спробуйте знайти потрібну вам інформацію в товстому томі! До того ж книжка не завжди

фізично спроможна представити цікаве для вас явище в тісному взаємозв'язку з іншими, що з легкістю вдається зробити засобам комп'ютерної технології. Також інформацію просто необхідно регулярно оновлювати, що практично неможливо під час використання книжкової технології.

Отже, основу експансії на книжковий ринок було закладено 1969 року. Саме тоді завдяки Теду Нельсону на світ з'явилася революційна ідея гіпертексту, що невдовзі була пов'язана з іншою статтею, у якій докладно розкривався зміст цього терміна. Так народилась ідея інформаційної мережі, яка вдало реалізувалася в кінці 80-х років ХХ століття у вигляді Інтернету.

Далі постала проблема об'єднати в одному просторі інформаційні ресурси відео, аудіо й тексту. Це зроблено засобами мультимедіа. Плата ж за використання мультимедіа була дуже високою: для збереження мультимедійних даних потрібні були великі ємності. Тому було спеціально створено лазерний компакт-диск великої ємності, який уміщує до 670 мегабайтів даних.

До кінця 80-х років ХХ століття гіпертекст і мультимедіа відігравали вже істотну роль на світовому інформаційному ринку. Залишалось тільки об'єднати їх, щоб на світ з'явилася мультимедійна енциклопедія.

(436 слів)

За В. Леонтьєвим

21. Інформаційні ресурси Інтернету

Мабуть, кожному з вас доводилося готуватися до уроку з якогось шкільного предмета, писати реферат або просто шукати відповідь на якесь запитання за допомогою бібліотеки.

Це дуже зручно: багато книжок, журналів, газет, на сторінках яких міститься потрібна інформація, можна знайти на полицях або замовити в бібліотекаря. З переліком книжок та інших видань, що є в бібліотеці, ви можете ознайомитися в бібліотечному каталозі. Якщо важко знайти матеріали з певного питання, слід звернутися до спеціаліста бібліотеки. Однак, на жаль, полиці бібліотеки не безмежні, тому інколи трапляється так, що знайти потрібну інформацію все ж таки не вдається.

А тепер уявіть бібліотеку, що охоплює весь світ, не маючи меж. Кожна країна в цій бібліотеці має свої полиці. Але матеріали, розміщені на них, не паперові, а електронні. Тобто зберігаються вони в пам'яті комп'ютерів, розташованих у всіх

країнах світу. І, як ви вже здогадалися, зветься така бібліотека Всесвітньою комп'ютерною мережею Інтернету.

Отримати матеріали з будь-якого питання в цій мережі дуже просто. Як і в звичайній бібліотеці, беремо каталог, але не книжок і журналів, що є в бібліотеці, а каталог інформаційних ресурсів Інтернету. Інформаційні ресурси цієї мережі – це різні види електронної інформації, які зберігаються в пам'яті комп'ютерів, об'єднаних між собою за допомогою каналів зв'язку та спеціального обладнання. Каталог ресурсів Інтернету, як і бібліотечний, складається з тематичних розділів, підрозділів тощо. Наприклад, розділ «Наука і техніка» охоплює підрозділи про науково-дослідні організації, конкретні галузі науки (за алфавітом): авіація, астрономія, біологія, географія тощо. Каталог Інтернету може бути паперовим (існують десятки видів таких каталогів) або представленим на дискеті, компакт-диску чи безпосередньо в мережі Інтернет.

Якщо за допомогою каталогів ви не можете знайти інформаційних ресурсів Інтернету зі свого питання, звертайтеся до «помічників» – пошукових систем, що теж містяться безпосередньо в мережі. Сформулювавши їм запит у вигляді вислову з ключових слів потрібного вам матеріалу або у вигляді речення, ви отримаєте перелік назв та адреси інформаційних ресурсів Інтернету з питань, що вас цікавлять. Користуючись каталогами і пошуковими системами, ви можете знаходити необхідні вам матеріали як серед українських або російських, так і серед інших (здебільшого англомовних, що становлять близько сімдесяти відсотків) ресурсів Інтернету. От де в пригоді стануть шкільні уроки з англійської мови!

За допомогою адрес інформаційних ресурсів Інтернету, отриманих з каталогів і пошукових систем (або від викладачів, друзів чи з різних видань), ці джерела можна переглядати, роздруковувати на папері і, певна річ, зберігати на диску комп'ютера у вигляді файлів.

Важливою особливістю найпопулярнішого нині інформаційного ресурсу Інтернету – Web-сторінок – є широке застосування в них посилань на інші сторінки чи ресурси. Недарма роботу з Web-сторінками Інтернету часто порівнюють з плаванням під вітрилами або ковзанням по хвилях.

Звісно, ми лише частково ознайомили вас із невичерпними можливостями всесвітньої мережі Інтернету, адже загальновідомими є також інші її переваги: електронна пошта, сайти новин, цікаві чат-розмови тощо. Однак сподіваємося, цього вистачило, щоб привернути вашу увагу до рукотворного дива – Інтернету.

(456 слів)

За Б. Березінцем

22. Наслідки технічного прогресу

Озираючись навколо. Дедалі частіше постає питання про непередбачені наслідки науково-технічного прогресу. Надрозвинена інформатика й небувала легкість переміщень, які надихають, тішать і додають відчуття могутності й сили, насправді ослаблюють і знеособлюють кожного зокрема.

Поспіх став життєвою нормою. Індивідуальні запити в безмежжі необхідності непомітно перетворюються в одноманітну картинку масовості та серійності. Всюдисуща реклама безупинно руйнує здатність людини до самостійного судження. Телевізор привчає до калейдоскопічного нашарування зміни вражень. Ідеться вже не про самі враження, а про цю безперервну зміну, без якої неначе й жити стає неможливо. А електронний вітер, з безглуздою гордістю званий інформаційним вибухом, видмухує всі запаси пам'яті, перетворюючи стару скарбницю на порожню й слизьку трубу.

Інтенсивний розвиток електроніки й радіотехніки призвів до забруднення природного середовища електромагнітними випромінюваннями. Головне їх джерело – радіо-, телевізійні й радіолокаційні станції та центри, високовольні лінії електропередач і підстанцій, електротранспорт, телевізори й комп'ютери (особливо – телевізійні зали, студії, комп'ютерні центри, де зосереджено багато цієї техніки).

Що таке електроніка? Вона не жива й не мертва, а швидкість процесів, які відбуваються в ній, величезна. Її не назвеш розумною, проте й на безглузду вона не скидається. Її властиве щось на зразок саморозмноження, а її підприємливість не має меж. Хто вона: утішник, «полегшувач» життя? Ні, вона полегшує не життя, а розв'язання тих здебільшого штучних завдань і задоволення порожніх потреб. І робить вона це лише з тією кабальною умовою, що ми передоручимо їй власну ініціативу й відповідальність, станемо без неї безпомічними і безмежно залежними від її сумнівних зручностей.

Слідами технічного прогресу вона ввірвалася в людську душу й мозок, бажання і навички, прагнучи опанувати людину й переінакшити її за власною подобою.

Що й казати: момент вторгнення був обраний навдивовижу прицільно – саме кінець чергової культурної епохи, період, що несе душевну протрацію й затемнення духу, журливий перебіг, коли дитяча основа людини звільняється від несправжніх дорослих нашарувань, що обпадають з неї, як пересохла фарба з жерсті, і виразно заявляє про себе. У чому виявляється найповніше дитяче ество? У безвідповідальності. У необачності.

У самозабутній грі.

У мене перед очима численні натовпи дітей, повністю захоплених новою чарівною іграшкою – комп'ютером. Забуто все: затишок рідного дому, авторитет батька, школа, вимоги вихователів і вчителів, необхідність тривалого й нудного навчання.

І якщо роздмухати гру до тих грандіозних розмірів, які солодко вимріяв добрий професор Тапскотт, – наслідки будуть жахливими, оскільки дитячі ігри так званих дорослих небезпечні геть не по-дитячому.

Братання з комп'ютером культивує моральну спустошеність, лінь мозку, всездозволеність і ганебну для дорослих психологію розбещеної дитини.

Утім, мені не здається, що електронна недуга зайшла посправжньому далеко. Шкода лише, що моє припущення побудоване не на вірі в здатність людини отямитися й зрозуміти, а на невтішній упевненості, що людству, яке загралося, забракне часу й можливості довести цю гру до її логічного завершення.

(452 слова)

За В. Акоповим

23. Несподівана зустріч

У природі ще взимку народжується, поволі утверджується й живе передчуття майбутньої весни. Сонце, прибуваючи в середині лютого з кожним днем усе більше й більше, уже готується до повернення птахів. Воно будить або й збудило вже десь далеко у світових мандрах їхню свідомість солодким передчуттям польоту на рідну землю, яка є для них єдиною дорогою, бо лише тут вони співають весільних пісень і лише тут виводять потомство...

Прелюдія весни вичарувала збудливу й гостру красу загадкової природи, що всміхалася таємницями.

А ця зустріч на вулиці – наче також усміх таємниці.

На довгих ніжках-галузинках ішов назустріч великий птах. Я впізнав у ньому лелеку, званого ще гайстром чи бузьком. Тільки чому цей гайстер записався в пішоходи замість того, щоб міряти крильми небесні простори? І чому йде по втопаному сніжку так, як міг би йти навесні по шовковій луговій траві?

Тигристе кошеня випірнуло зі щілини в паркані, примружилася, згорнулося пухнастим клубком, і лелека, проходячи мимо, легенько луснув дзьобом його по тім'ю. Кошеня вскочило назад у щілину в паркані, а лелека незворушно ступав уперед.

Біла колодязя, де сріблилася намерзлою кригою вода, лелека спинився. Стрельнув довгою шиєю в один та в другий бік, тоненько клацнув дзьобом. І глянув на вершок клена так, наче хотів дістати щиглика, що метушився на гіллі. Чорнобіло-червоно-жовтий щиглик не звернув ніякісної уваги на лелеку, і тоді великий птах, наче образившись, знову клацнув дзьобом.

І вже також не звертав увагу на товстодзьобого щиглика, тягнувся поглядом у вечірні небеса. Може, йому вже причувався в сизій висоті поклик лелечий. Але ще не час повертатися лелекам додому, ще не пора озиватися в небесах. Треба чекати принаймні до кінця березня, а коли весна припізниться, то й довше, лише тоді повернуться побратими додому. Може, тоді повернеться з вірію й лелечиха, на яку він також очікує, зоставшись на зимівлю в селі.

Тужливо подивившись у небо, лелека від криниці повертається назад у бічну вуличку, з якої вийшов. І я бачу тепер, що праве крило в нього раз і вдруге відвисло до самої землі, черкнувши чорним пером по снігу. Лелека глухо зашипів, наче розгнівався, підтягнув одвисле крило вгору, приклав до довгого тулуба, та скоро воно знову безсило відвисло й знову черкнуло чорним пером по білому снігу.

Отже, переламав крило, а тому й не зумів одлетіти до вірію наприкінці серпня, зостався на догляд дітей чи дорослих у людському гнізді. Ти ж бач, як призвичаївся до безкрилого свого побуту і як призвичаїлись усі до земного лелеки. Та все ж так і жде на весну, чує її прихід заздалегідь, наслухає пісню побратимів у небесах, де ще не скоро їй, скромній і простій, появитися... .

Лелека поволі, але впевненою ходою йде по вуличці, скоро й зникає у відчиненій хвіртці якоїсь садиби, а я не можу позбутися гострого відчуття, що спектр пташиних емоцій близький до людських.

(450 слів)

За Є. Гуцалом

24. Космічні дослідження

Нині вчені бачать у космічних просторах цілі наукові поселення з численними лабораторіями, найскладнішими приладами, автоматами, сотнями і тисячами дослідників – це будуть величезні орбітальні станції, де тривалий час вивчатимуться фізичні, біологічні, астрономічні, медичні та інші проблеми. Екіпажі зможуть замінювати один одного, і

спеціалісти для них будуть добиратися залежно від завдань, які ставить практика.

Чи можна прогнозувати працездатність людини в космосі? Відомо, що невагомість вносить значний дискомфорт в умови її діяльності, сильно змінює потік інформації, яка поступає в мозок від різних частин тіла, м'язів і органів, істотно порушує координацію рухів. Навіть під час роботи в космічному кораблі, де космонавт має можливість і зручно сидіти, і міцно закріплювати своє тіло, чітко спостерігалось досить значне зниження рівня працездатності космонавта. Для того щоб пояснити це явище, дати йому конкретну оцінку, попередити негативний вплив невагомості, були розроблені спеціальні бортові прилади. В їхній основі лежить принцип моделювання найбільш характерного виду діяльності космонавта – керування космічним кораблем і його складними системами.

Кожний політ ставить перед дослідниками нові питання – своєрідні загадки Космосу, а їх ще дуже і дуже багато таїть у собі невагомість. Наприклад, треба натиснути кнопку. На Землі – натиснеш не думаючи. У невагомості ж обов'язково, перш ніж натиснути, доводиться продумати цю дію. Відбувається свого роду затримка. Це турбувало й продовжує турбувати вчених.

Щоб дослідити це явище, свого часу у космос підняли спеціальний рефлексограф, який давав можливість записувати час рухових реакцій людини.

У польоті також вивчається зір космонавтів, чутливість шкіри, особливості роботи космонавтів з телеграфним ключем і багато іншого. Численні результати досліджень дозволили зробити висновок про те, що зміни в працездатності космонавтів, які покинули Землю, проходять ніби дві фази. У першій фазі протягом однієї-двох діб порушується здатність підтримувати рівновагу тіла, помітно збільшується кількість помилок при виконанні складних тестів.

У другій фазі всі ці порушення зменшуються, а якість роботи космонавта покращується.

Можна чекати, що після цього поступово буде давати про себе знати стомлення і залежно від цього – зниження працездатності космонавта.

Звичайно, динаміка цього процесу багато в чому залежатиме від індивідуальних особливостей організму, від режиму праці і відпочинку в польоті, від ступеня підготовки екіпажу до польоту та іншого. Як швидко почне втомлюватися космонавт залежить і від того, який газовий склад у кабіні космічного корабля, його температура і вологість, від харчування космонавтів та інших гігієнічних умов.

У наш час учені знають, який винятково науковий і практичний інтерес для космічної медицини мають польоти орбітальних станцій. Саме вони допомагають спеціалістам відповісти на численні запитання, ужити заходів щодо забезпечення високої працездатності космонавтів.

Окреслені дослідження мають істотне значення для подальшого освоєння космосу, зокрема для здійснення туристичних польотів на навколосемну орбіту. Вважають, що такі польоти стануть можливими в недалекому майбутньому – дорого в космос давно відкрито. Потім, мабуть, настане час вивчення сусідніх планетних систем. І підготовку до них розпочали вже нині.

(451 слово)

З альманаху «Заради тебе, Земле!»

25. Виснажливий шлях пошуків

4 жовтня 1957 року ракета вивела на орбіту штучний супутник Землі. Це стало першим необхідним кроком в освоєнні космічного простору. Без ракети-носія не могло бути й мови про космічні польоти.

На чолі великої справи стояв керівник, який вірив у реальність таких польотів у той час, коли багато хто вважав їх фантастикою. Цим керівником був Головний конструктор у галузі ракетобудування й космонавтики, академік, українець за походженням Сергій Корольов.

Працювати з Корольовим було важко, але цікаво. Підвищена вимогливість, стислі терміни завершення завдань, новизна, яка приховувала не лише приємні несподіванки, – усе це змушувало тих, хто з ним працював, постійно перебувати в стані нервового напруження.

Проте всі ці труднощі, незручності, а інколи й серйозні неприємності видавалися мізерними порівняно із захоплююче цікавою роботою. Однією з причин постійного інтересу до роботи була її новизна. Корольов не любив спокійного життя, не любив повторюватися. Розробляючи якусь нову конструкцію, пройшовши виснажливий шлях пошуків, надавши конструкції потрібного ступеня завершеності, він начебто втрачав інтерес до теми. Часто свої досягнення «дарував» спорідненому колективу, притому навіть переводив своїх колег у нову групу конструкторів. Це свідчило про масштабність його поглядів, правильне розуміння державних завдань і невичерпну творчість.

Попри велику щедрість Сергій Корольов нікому не передавав тематики, пов'язаної з пілотуванням польотів. Мабуть,

неабияка роль у цьому належала його юнацькій мрії – літати на планерах, а потім на ракетному апараті. Тому й не дивно, що всю інформацію про космонавтів він відстежував сам і контролював дуже ретельно.

Відбір і підготовка перших космонавтів проводилися паралельно з удосконаленням кораблів. Так само, як не було ніякого досвіду створення космічних кораблів, був відсутній і досвід підготовки космонавтів. Що очікувало на людину в космічному просторі? Достеменно було відомо, що вона опиниться в невагомості, що під час підйому та спуску на неї будуть впливати великі перевантаження, що корабель перебуватиме під дією космічного випромінювання. Як вплине космічний політ на психіку людини? На ці запитання ніхто не міг відповісти.

Перший космонавт Юрій Гагарін зумів зробити все, на що здатна людина. Раніше подібне відбувалося лише в казках.

Перший космічний політ був дуже коротким. Він тривав усього сто вісім хвилин. Але саме ці хвилини увійшли в історію людства як початок нової ери – проникнення людини в космос.

Було приємно відчувати, що наші космічні рейси перекреслили песимістичні прогнози деяких учених, згідно з якими людина більше доби не зможе існувати в космосі, а тривала невагомість може стати бар'єром для його освоєння.

Космонавтика розширила обрії наших знань, стимулювала розвиток багатьох галузей науки й техніки. Земляни завжди будуть з вдячністю пам'ятати імена людей, які відкрили нову сферу людської діяльності.

У цьому сузір'ї імен одне з найяскравіших – ім'я нашого співвітчизника – Головного конструктора, академіка Сергія Корольова, який відкрив дорогу людству до космосу і став «батьком» цілої галузі.

(440 слів)

Із журналу

26. Гармонія з природою

Погодою в нас на сінокосі, казали, років з півтора ста завідувала ворона. Це була, так би мовити, наша фамільна ворона. Вона сиділа коло нашого куреня на високій сокорині й звідти бачила всіх нас і все, що ми пили, їли, яку рибу ловили, чи де зарізали деркачика косою чи перепілочку, бачила всіх пташок у нашій лісі, усе чула, і, найголовніше, відчувала погоду. Вона бездоганно вгадувала наближення дощу чи грому ще при безхмарному ясному небі, і тільки вже після того,

як раптом вона крикне трічі спеціальним голосом, дід починав ні з того ні з сього кашляти й позіхати, і ми тоді вже незабаром кидали граблі й вила теж, позіхаючи, падали, як сонні, під копиці.

Ворона знала кожного з нас як облупленого. Раз батько, розсердившись на дощ, що вона накаркала, попросив Тихона Бобиря застрілити її з шомпольної рушниці. І що ви думаєте? Не встиг ще батько затулити рота, як вона знялася зі своєї сокорини й перелетіла за Десну на високий дуб. І хоч Тихон категорично відмовився стріляти, вона повернулася з дуба тільки ввечері й накаркала такого дощу й грому, що погноїла все сіно.

Тут читач може сказати, що така ворона нетипова і що дощ міг погноїти сіно й без її каркання. Я скажу, - так, можливо. Але я описую тільки таке, що було колись на Десні якраз там, де в неї впадає Сейм.

До речі, раз уже мова зайшла про погоду й мисливця, який відмовився вбити описану вище ворону, доведеться описати й самого мисливця. Тільки для повноти картини спробуємо змалювати його неповторний образ не звичайним способом, а з погляду качок, що водилися в нашому озері. Зробити це доведеться не так для краси стилю, як для більшої правди, бо він же качок убивав, а не вони його.

– О! Уже кульгає, - криче було стара качка своїм каченяткам. – Киш у ситняк! Ач, хитається, добра б йому не було...

Каченята миттю ховалися хто куди, качка теж непомітно зникла під воду. До берега наближався Тихон з рябим мисливським собакою. Якщо, пустуючи серед латаття, каченята робилися неслухняні, збентежена мати качка місця собі не знаходить:

– Рятуйте, ціліться! Бачите? Зараз бахне так, що пір'я з когось полетить...

Тихон Бобир справді вже цілився з берега.

Ну, тепер, поки гряне той постріл, ми маємо час розповісти про Тихона зі свого, людського боку. Чоловік він був бідний і тому, аби не витрачати зайвих зарядів, мусив зробитися снайпером. Проте вбивати диких качок йому доводилося нечасто. Чому? У Тихона одна нога не була в злагоді з другою. Вона була значно короткою, тоненькою і не розгиналася навіть у сні. Унаслідок такої діалектики природи всі качки, курочки, чайки, усе нашептаство впізнавало його ще здалека і ховалося у ситняк або у воду, під латаття. Таким чином навіть крива нога і та часом служила гармонії природи, її рівновазі.

(457 слів)

За О. Довженком

27. Камінь – одне з найдивовижніших чудес природи

Сьогодні в природі відомо понад дві з половиною тисячі мінералів. Їх знаходять у надрах Землі й на дні морів, у місячному ґрунті й метеоритах. Кожен мінерал має свою назву: аметист, сердолик, яшма... Назви камінню давали ще древні люди.

Краса, привабливість, рідкість кольорових мінералів у природі призводили до того, що вони високого цінувались як прикраси, а дивні й незрозумілі світлові ефекти служили джерелом багатьох народних переказів. Камінь став предметом поклоніння.

Світ каміння великий.

Гірський криштал... З древніх трактатів відомо, що гірський криштал – це лід, що ніколи не розтане. Легенда про те, що лід, який довго пролежав в горах і тому став кришталем, жила дуже довго. Гірський криштал не тільки чистий і прозорий, як джерельна вода, але й холодний. Цей камінь завжди вважався символом скромності. Гірський криштал з давніх-давен згадується в художній літературі й фольклорі. Наприклад, у відомій усім казці добра чарівниці нагороджує Попелюшку кришталевими туфельками.

Аметист може бути ніжно-фіолетовим, як тендітна фіалка, а може загорітися пурпурним вогником. За античною міфологією, богиня полювання Діана перетворила в ліловий аметист свою німфу, щоб врятувати її від переслідування.

Сердолик нарікають яскравими епітетами: чарівний, таємничий, магічний, казковий. Древні єгиптяни любили виточувати з сердолику священні амулети й талісмани. Протягом багатьох віків із сердолику виготовлювали різьблені камені із зображеннями міфічних героїв і богинь, звірів, птахів, різні печатки.

Візерунчасті агати й онікси є найпривабливішими самоцвітами світу. Вони використовувалися людиною ще під час ранніх цивілізацій в Єгипті. Імператриця Катерина II зберігала прикраси з агату й оніксу в маленькому музеї, не доступному нікому, крім особливо поважних гостей. З цього зібрання й виріс потім один з найвеличніших музеїв світу – Ермітаж.

Яшма має найрізноманітніші малюнки. Чого тільки не побачиш, розглядаючи колекцію яшм! Тут і золото парчі, і захід сонця над коричневим полем, і тихий вир, і промінь сонця, що пробивається крізь хмари. Таких неочікуваних картин не перерахувати, тому що кожен зріз пейзажної яшми відкриває красу, створену великим майстром – природою. У давні часи художники виготовляли з неї табакерки, шкатулки, вази,

кубки, прикраси для палаців і церков, а також символів влади. Наприклад, булава Богдана Хмельницького була зроблена з яшми й прикрашена самоцвітами.

Бурштин люди цінували дуже давно. Нині на розкопках археологам потрапляють до рук намисто, коралі, підвіски, фігурки людей і тварин, дитячі іграшки й магічні амулети з бурштину. Про походження бурштину є безліч легенд. Чим тільки не уявляється бурштин – морською піною, що застигла в сонячних променях, піною китів, що затверділа, слізьми. З давніх-давен люди помітили властивість бурштину виліковувати різні хвороби.

Людину завжди вражали яскравість, прозорість, блиск самоцвітів, які вона знаходила. У давнину самоцвіти називали «квітами землі». Каміння близьке нам досконалістю, силою дії на наш внутрішній світ. Постійно змінюються звичаї, традиції, мода й смаки. Але не змінюється краса, народжена в надрах Землі. Мода на красу не проходить ніколи.

(451 слово)

За В.А.Супричовим

28. Багатогранний таланти

Дивний, вражаючий і по-своєму романтичний життєвий шлях Івана Кавалерідзе; його доля нагадує гілку грузинського дерева, яку прищепили і яка розквітла на українській землі. Іван Петрович, батько якого був грузином, чудово знав українську мову, вся його творчість пов'язана з нашим краєм. Широта творчих зацікавлень Івана Кавалерідзе вражає: він мав вагомні доробки в скульптурі й значні здобутки в кіно й драматургії, і в кожній професії митцеві вдалося сягнути висот. Йому було присуджено почесне звання народний артист України, але слово «артист» стосовно Івана Кавалерідзе можна тлумачити в його давньому значенні – це людина, яка досягла високої майстерності в мистецтві в цілому. В образотворчому мистецтві, в драматургії він був таким же істинно народним артистом, як і в режисурі кіно, за яку, власне, й одержав почесне звання. Кінофільми «Злива», «Запорожець за Дунаєм», «Григорій Сковорода», пам'ятники Т. Шевченкові в Ромнах, Сумах і Полтаві – яке цікаве поєднання в одній особі доробку трьох не в усьому споріднених, а часом і досить віддалених одне від одного видів мистецтва!

То що ж визначає його художню суть? Яка його творча любов? Митця завжди цікавили постаті відомих особистостей; його образи є значними і складними. Серед них належне місце відведено княгині Ользі, Тарасові Шевченку, Федору Ша-

ляпіну, Льву Толстому. Особливо полюбився Іванові Кавалерідзе філософ і мандрівник Григорій Сковорода, який був близький художникові своїми ідеями, поглядами на призначення людини; йому митець присвятив понад півстоліття творчих шукань.

Плакаючи в душі образ видатного філософа, Кавалерідзе не міг знати, коли і в якому виді мистецтва створить його. Приємним і несподіваним сюрпризом стало для нього замовлення пам'ятника Григорію Сковороді в містечку Лохвиці, що на Полтавщині, на честь двохсотріччя з дня народження філософа.

Умови були важкі, несприятливі: грошей на пам'ятник бракувало, не було граніту, бронзи, а терміни виконання роботи були вкрай стислі. Такого напруженого періоду, як осінь 1922 року, у житті йому ще не доводилося переживати. Скульптор працював без перепочинку, з майстерні виходив, аби трохи поспати й поїсти, лише зрідка відволікався короткими прогулянками.

За чотири місяці напруженої роботи було створено образ мандрівного поета, який і сьогодні вражає глядача своїм новаторством, сміливим трактуванням зовнішності й характеру.

Починаючи з лохвицького пам'ятника, тема Сковороди стає для Кавалерідзе справою життя; він створив кілька погрудних портретів та барельєфів філософа, меморіальну дошку для будинку Києво-Могилянської академії, поставив кінофільм про поета. Вінцем цього напрямку в творчості став пам'ятник Григорію Сковороді, який було споруджено 1977 року в Києві на Контрактовій площі. Автор київського пам'ятника розвиває ідею: Сковорода-мандрівник, сіяч правди. Вражає сила життєвої правди, простота постаті філософа. Ясний погляд Григорія Сковороди спрямовано на Києво-Могилянську академію, у ньому – звичайна людська замріяність і пророче бачення щасливого майбутнього свого народу.

Сковорода любив світ, людей. Наслідуючи свого героя, Іван Кавалерідзе до кінця життя залишався вірним його образіві; думки філософа ще в молодості стали для визначного митця життєдайним зерном, і це зерно дало щедрий ужинок.

(453 слова)

За Д. Степовиком

29. Унікальний українець

Патріот і меценат Петро Яцик належав до того рідкісного типу людей, які вже з першого погляду викликають глибоку довіру. Ще не знаєш, хто і яка людина, та навіть і приблизно не здогадаєшся про те, але вже відчуваєш: вона не прагне

видаватися кимось кращим чи значнішим, аніж є насправді. Спокійний, самозосереджений і доброзичливий, Яцик справляє враження чоловіка справді надійного. Як кажуть, на таких можна покластися: вони мають тверде слово, не щедри на всілякі обіцянки й запевнення, але, пообіцявши щось, неодмінно виконають, хоч би яких зусиль це їм коштувало. Шкода, що ця обов'язковість поміж нас не менш рідкісна, аніж талант; такої внутрішньої дисципліни і справді повсякденного, повсякчасного дорожіння своїм реноме нам бракує і бракує.

Уже потім я не раз переконувався в справедливості того першого враження від Петра Яцика. Єдине, на що не міг для себе відповісти: це в нього вроджене чи вироблене життям? Так, він творив себе, наче писав книгу чи ліпив скульптуру, прагнучи довершеності, орієнтуючись на еталони культури ділового світу, відсікаючи в собі такі анахронічні карикатурні риси, як розхристаність душі, пустопорожня балаканина й усе до цього подібне, що так прикро вражає нас у багатьох людях. Але якби Яцик не мав вроджених даних отієї діловитості й відповідальності, то важко повірити, що він так далеко просунувся б у процесі самовиховання й самовдосконалення.

Це нагадувало б будівництво хати без фундаменту. Хоч яку б архітектурну вигадливість споруда мала, хоч який добротний матеріал для неї було обрано і хоч як старанно її збудовано, однак саме через відсутність надійного фундаменту вона ніколи не змогла б дорівнятися в досконалості й надійності до тих, які це мають.

Передумуючи його багате на складні перипетії життя, не раз допевнювався: він – людина, яка не губиться за несприятливих чи й критичних ситуацій, а навпаки – змобілізується, збирає всі свої інтелектуальні й моральні сили для рішучих дій. Слабший нітється, деморалізується, що й може стати початком програшу, внутрішньої готовності примиритися з поразкою ще тоді, коли об'єктивно зберігається шанс виграти, – але він уже опустив у безнадії руки. Яцик же не припускав і думки про капітулянтство. Він боровся до кінця, прагнув скористати кожен – бодай і найменший – шанс. І, певно, саме тому здебільшого перемагав.

Отже, Петро Яцик – це яскравий індивідуум суспільства. Змагання до висот він вважав єдиним здоровим виправданням на існування. Змагання за життя – єдиним реальним виправданням життя.

Ті люди чи народи, які неспроможні змагатися до висот, підсвідомо перестають боротися за своє місце на землі, за своє

місце між людьми. Вони нидіють, втрачають право на життя і помирають. Порожні розмови про змагання не є змаганням. Адже тільки те, що кожний з нас окремо і всі ми разом здобудемо і залишимо по собі, принесе добро Україні в країнах нашого поселення, а також і на рідних землях.

(439 слів)

За М. Слабошпицьким

30. Спорудження пам'ятника Богдану Хмельницькому

У Києві на площі перед Софійським собором – гірка із сірих гранітних брил. На ній напис: «Богдан Хмельницький. 1888». На вершині гірки – бронзовий кінь, різко й раптово зупинений вершником у момент стрімкого руху. Навіть у житті не часто помітиш таку хвилюючу мить – здибленого розпаленого скакуна. А тут – усе в бронзі до найменших деталей. І так вражає правдиво, що, здається, чуєш іржання коня, останній удар копит об камінь, владний окрик вершника.

Цей скульптурний образ, здається, завжди стояв на площі, де 23 грудня 1648 року кияни зустрічали Богдана й керовані ним козацькі полки після блискучої перемоги під Пилявцями. Однак народжувався монумент у муках і непорозуміннях, у протиборстві різних сил.

Творець шедевра – видатний скульптор XIX століття, білорус за походженням, Михайло Микешин. З радістю прийнявши пропозицію вчених – ініціаторів спорудження монумента, він прибув з Петербурга й одразу почав працювати над проектом. Художник урахував побажання знавців української старовини. Історик Володимир Антонович знайомив Микешина з багатьма портретами Богдана Хмельницького, зразками військового одягу, зброї того часу. Кінь мав бути саме такий, на якому їздив Хмельницький під час тривалих переходів, у боях: витривалий, маневрений «син степу» – безвідмовний у битві і відданий своєму господареві. За розпорядженням козачого генерала степових коней приводили для моделювання прямо в майстерню скульптора.

Нарешті проект готовий і схвалений Київським ініціативним комітетом. Був складений кошторис, але уряд відмовився покрити ці витрати, а також виділити з державної казни бронзу на монумент. Та ніщо не могло зупинити Микешина й ініціаторів цієї патріотичної справи.

Відтоді спорудження пам'ятника Богданові Хмельницькому стало всенародною справою. У січні 1870 року вся країна почала добровільний збір коштів. Жертвували переважно

найбідніші – селяни, ремісники, солдати, робітники, низькооплачувані службовці. Однак зібраних коштів було замало.

Щоб зменшити витрати, скульптор відмовляється від супровідних композицій на постаменті, усю увагу зосереджує на постаті вершника. Бронзу одержує з переробленого брухту кольорових металів, який дістається з великими труднощами. Влада постійно ставить перепони: Микешина виселяють з будинку, де він працював над пам'ятником, за доносами накладають арешт на майно. У таких складних умовах митець продовжує самовіддано працювати.

Через три роки бронзову постать нарешті відлили. Це був високохудожній мистецький твір. Безумовно, допомогли скульптору в таких нелегких умовах не лише його талант, а й наполегливість, сила волі. Він черпав натхнення не з нагород і титулів, а з власного переконання в потрібності розпочатої справи.

Лишалось встановити скульптуру. Проте ця справа розтянулася на довгих вісім років. Чиновники робили все, щоб відтягнути встановлення пам'ятника. Проблеми з його перевезенням з Петербурга до Києва, збереженням, з пошуком місця встановлення вирішувалися надто повільно.

І все ж настав цей вистражданий, довгоочікуваний день – 11 червня 1888 року. На Софійській площі віднині височів пам'ятник Богданові Хмельницькому. Не запросили на відкриття тільки його творця – Михайла Микешина. Так чиновники поквиталися зі славетним митцем, який віддано любив Україну.

Майже тринадцятирічна історія спорудження пам'ятника Богданові Хмельницькому стала зразком перемоги таланту художника, народного ентузіазму над бюрократичною тяганиною.

(458 слів)

За Д. Степовиком

31. Заповітний національний скарб

З-поміж безлічі книжок, з якими має справу історія світової літератури, поодинокі виділяються ті, що ввібрали в себе науку віків і мають для народу значення заповітних. До таких належить «Кобзар» – книга, яку український народ поставив на перше місце серед успадкованих з минулого національних духовних скарбів.

Дивовижна доля цієї книги. Поезії, що входять до неї, склалися на тернистих дорогах поетичного життя, писалися то в мандрах, то в казематах, мережилися при світлі білих ночей півночі й у пісках закаспійських пустель, під самотнім сонцем вигнання.

Хоча більшість поезій написано поза межами рідного краю, наскрізно струменить у них світлий образ Дніпра і мріє синя далеч українських степів. На випадкових аркушиках паперу і в захлавлених книжечках поетова рука прихапцем, покрадьки записувала рядки, що стануть дорогими для цілого народу, донесуть до нього крізь усі перепони віщі й вічні слова.

Книга формувалася поступово, рік за роком, формувало її саме поетове життя, і все найістотніше із цього життя, з великого життя українського кріпака Тараса Шевченка – від його юності й до останнього подиху – увібрив у себе цей класичних розмірів томик, збірник поезій, що його в хвилину творчого осяяння було найменовано «Кобзарем». Відтоді, упродовж багатьох десятиліть, книга ця буде настільною книгою кожного українця.

У «Кобзарі» поет висловив насамперед самого себе, свою особистість, від першого й до останнього рядка книга виповнена індивідуальним поетовим почуттям. Тут його, Шевченків, темперамент, його щира й беззахисна у своїй відкритості душа. Тут думки – ним вистраждані, кривди – ним пережиті, тут картини саме його, Тарасового, дитинства. І мова його, і тільки йому властивий тембр голосу. Тут не позичені знання, а його власний, у розвитку відтворений розум мислителя, могутній інтелект, що спрагло дошукується істини, простежує людське життя у всеоб'ємності – у конкретній долі сестри-кріпачки і в історичній долі цілих народів. Усе своє, особисто шевченківське, індивідуально забарвлене. Одначе мистецтво тому й мистецтво, що воно здатне творити чудо: особистий, внутрішній світ Тараса Шевченка, переллятий у литво митецьких синтезів, постав у ліриці й поемах «Кобзаря» в таких художньо-образних виявах, у такій правдивості й глибині індивідуальних переживань, що в них і сам народ упізнав свою душу, прочитав свою історію, прозирнув у своє майбутнє.

Найгостріші соціальні драми й найтонші нюанси інтимного, гнівний біль безправ'я, неволі, хвилини розпачу, що їх теж знав поет, смутки-жалі знівченого життя, голос потоптаної і пробудженої людської гідності, сила непокори, що не раз переходить у скрик прокляття, у грізні вибухи прометеївського титанізму, – все клекоче, все скипілося в художню цільність книги-сповіді, від початку й до кінця перейнятої вогнем, може, найсильнішого поетового почуття:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!

Саме із цієї любові виросла правдива, вогненна поезія «Кобзаря», саме це, ніякими стужами не остуджене синівське почуття й живило той дух протесту, бунтарства, антикріпаччини, яким насажена Шевченкова книга.

(446 слів)

За О. Гончаром

32. Хрестоматія народного життя

Творчість Івана Петровича Котляревського ознаменувала собою початок нової ери української літератури. З порівняно невеликого за обсягом творчого доробку письменника починається потужний рух національного відродження. Поема «Енеїда», над якою Котляревський працював майже три десятиліття, стала епохальним за своєю громадською та художньою значущістю явищем у духовному житті українського народу, визначила змістовий напрям і форму нашому письменству.

Життя і творчість Івана Котляревського припали на час, коли, здавалося, самі підмурки національної ідеї відбували одне з найсерйозніших випробувань на право свого існування взагалі. Невблаганна самодержавницька діяльність розбивала на друзки сподівання українського народу. Могутній і тотальний імперський тиск мав остаточно привести до знищення навіть можливих проявів національного духу.

Поневірянням, визиском, кров'ю вписано в літопис історії українського народу сторінки немилосердного XVIII століття. То був час, коли на історичному роздоріжжі народ міг втратити все: надії, традиції, культуру, майбутнє і, зрештою, себе. Стихійні процеси щораз захлиналися під безжальною силою і жорстокою сваволею царських сатрапів. Набирало розмаху кріпацтво з його дикунською мораллю та антилюдяними законами. «Доборолась Україна до самого краю», – писав її геній Тарас Шевченко.

І раптом серед мертвої тиші лунає сміх – зневажливий, саркастичний, життєрадісний. Той сміх не тільки пробудив у душах людей почуття гідності, а й повернув віру в себе, у свою неповторність і значущість.

Мабуть, жоден народ у світі не наділяє такими повноваженнями своїх митців, як український. Особливо це стосується літераторів. Слово завжди було в особливій пошані в нашій громадськості, а тому письменники сприймалися нею майже як пророки. Зрештою, осягаючи нашу історію й зупиняючись на реаліях сьогодення, ми переконаємося: у тому, що незалежна Україна відбулася, – заслуга нашого письменництва.

Отже, розглядаючи Котляревського лише як літератора, годі й думати про повноту сприйняття цієї суспільної постаті. Тільки мірки громадсько-літературні здатні реально показати його масштабність і значення.

Уже сучасниками «Енеїда» сприймалася як своєрідна хрестоматія народного життя, панорама побуту і звичаїв. Іван Котляревський узяв з поеми Вергілія лише основну сюжетну лінію та імена головних героїв. Основним джерелом і натхнення, і поетичної матерії слугувала для митця тогочасна дійсність. Найважливіше ж те, що письменник поставив перед собою досі не чуване завдання – передати все новими творчими методами.

Українські типи, реалії побуту, несподівані ситуативні ходи й позиції письменник відтворював з незвичайною ширістю та виразністю. Щедрий гумор лише доповнював образну завершеність героїв поеми.

За міфологічною ширмою чітко проступають обриси тогочасного суспільства, сповненого життєвих несправедливостей. Національна ж особливість характеру українського народу – непоборна волелюбність, що здатна стерти всі перешкоди на своєму шляху.

Цією світлою ідеєю пройнято «Енеїду». За словами Олександра Білецького, «сила і причина довговічності цього твору – в єдності авторського задуму і стилю. Ця єдність – у надзвичайно життєствердному, оптимістичному стихійно-реалістичному світовідчутті, яким пройнято поему». Вона «стала першою друкованою пам'яткою української літератури, що немовби завершувала період довгого життя і в той самий час відкривала перспективи нового розвитку і, незважаючи на свою комічну зовнішність, була серйозною за своїм громадським значенням».

(451 слово)

Із журналу

33. Ранній автопортрет Шевченка

Упродовж свого творчого життя Шевченко створив понад тридцять малярських і графічних автопортретів, у яких передав свої думки, почуття, переживання майже за два десятиліття: від романтичного юнака (ранній автопортрет 1840 року) до збагаченої досвідом людини, яка прожила нелегке життя (автопортрет 1861 року).

Автопортрет 1840 року є чудовим заспівом Шевченка-митця до його творчості.

У травні 1838 року, через місяць після викупу з кріпацтва, Шевченко стає учнем Петербурзької академії мистецтв – од-

ного з найавторитетніших вищих мистецьких закладів у Європі. Розглянувши подані Шевченком малюнки, рада академії одразу зарахувала обдарованого юнака на навчання до четвертого класу (усіх класів курсу малювання було шість), поминувши перші три класи – копіювання гравюр і гіпсових голів.

Роки навчання його в академії позначені величезною працелюбністю, систематичною самоосвітою. Творче зерно, яке пригнічувала неволя, тепер дало щедрі сходи. Юний художник багато й плідно працював, випереджаючи академічну програму, три роки поспіль здобував срібні медалі за екзотичні роботи.

Крім занять зі спеціальних мистецьких дисциплін, Шевченко багато читав, цікавився історією своєї батьківщини, інших європейських країн. І, звісно, писав вірші. 1840 року побачила світ його перша збірка – «Кобзар».

Саме в період духовного й творчого піднесення, наприкінці 1839 року, Шевченко розпочав роботу над автопортретом. Твір писав до свого дня народження, як це часто робили вихованці Академії мистецтв.

Автопортрет Тараса Шевченка, як і автопортрети інших студентів, був яскравим романтичним твором, але вирізнявся серед інших робіт. У ньому ліричне поєднувалося з драматичним, замріяність – з тривогою, добросердечність – із сумом, бадьорість – з легкою втомою. Гарний, сповнений гідності й граційності поворот голови до глядача. Ми бачимо зосереджене обличчя молодої людини. Світло вихоплює з півтемряви лише обличчя, а все інше тоне, ховається в напівпрозорих тінях. У порівнянні з яскраво освітленим чолом звертають на себе увагу сховані в тіні очі. Таким чином Шевченко вдається до типового для романтизму прийому – за допомогою світла й тіні підкреслює, виділяє те, на що передусім має звернути увагу глядач. Може здатися дивним, що «дзеркало душі» – очі – художник затіює. Але придивіться уважніше. Погляд очей проникливий, спостережливий, сповнений якогось невисловленого запитання.

Ця аж ніяк не юнацька замисленість здається дивною на округлому, без жодної зморшки обличчі двадцятишестирічного Шевченка. Рожеві, злегка припухлі вуста, ніжна заокругленість гладенько поголених щік і підборіддя, ідеально чисте чоло – і раптом цей погляд, цей трагічний злам брів...

У не по літах серйозному погляді відбилосся нелегке життя: сирітство, поневіряння, приниження, яких він зазнав, коли був кріпаком. Це образ юнака, якого суворі обставини рано зробили дорослим. Милуючись молодим привабливим обличчям, окрасою якого є високе, мовби виточене з мармуру, чоло,

ми не можемо не відчутти й передане в автопортреті інтуїтивне передчуття нелегкого майбутнього.

Як і всі відомі сьогодні оригінальні малярські та графічні роботи Шевченка, цей ранній автопортрет зберігається в Державному музеї Тараса Григоровича Шевченка в Києві, є окрасою його експозиції. Дбайливо зібрані й реставровані художні твори митця – гордість нашого народу.

(450 слів)

За Д. Степовиком

34. Справжній учений

Познайомитися було з ним легко. Я зайшов до його хати, а він зустрів мене відразу спокійно, без етикету, як свого звичайного знайомого. Ледве чи не з першого разу частував мене чаєм, що в Галичині було незвичайним. У нас частували тільки людей близьких, давно знайомих.

У розмові він не намагався навертати мене до своїх поглядів і взагалі не накидав ніколи своїх переконань іншому, не любив проголошувати в приватних розмовах свої ідеї, а налякав на них принагідно; якщо агітував, то хіба книжками.

Франко був дуже працюючим: читав книжки, робив нотатки цілими днями, писав прозові та поетичні твори й наукові статті. Навіть при гостях Іван Якович не покидав своєї праці й, розмовляючи з ними, безупинно працював. От цим і можна пояснити велику кількість написаних ним творів і широкі його знання. З усіх українських письменників Франко найбільш плодовитий. Своєю пильністю він набував знання найважливіших чужих мов, читав майже всіх авторів в оригіналах і вивчав мови самотужки зі словником і граматики. Пам'ять мав унікальну і завдяки їй, як і превеликій працюючості, набув надзвичайно широких знань. Своїми знаннями Іван Якович не хвалився ніколи, а вони показувалися принагідно.

У глибині його знань я часто мав нагоду пересвідчитися. Коли я складав іспит з французької мови, мені дали завдання – опрацювати добу романтизму й Шатобріана. Після іспиту зайшов я до Франка й згадав про це, і він розказав мені набагато більше й докладніше, ніж я написав, спеціально готуючись до іспиту. Чогось такого мені не доводилося в житті знати ніколи більше.

Франко знав релігію краще, ніж професори теології, літературу, політичну економію, природничі науки, історію, етнографію ліпше, ніж деякі вчителі тих наук. Узагалі мав він широке коло всебічного знання не як дилетант, а як справжній учений.

Франко мав два захоплення – книжки й рибальство. Більшість зароблених грошей він витрачав на книжки, бо не всі потрібні матеріали міг знайти по бібліотеках. Помалу зібрав досить гарну бібліотеку з цінних наукових творів і радо позичав знайомим свої книжки. Не раз було скрутно у Франка з грішми, не вистачало на прожиток, але на книжки мусило бути.

Друга його пристрасть – це рибальство. Він не палив, не пив, у карти не грав, жодного виду спорту не знав, а тільки зрідка відривався від роботи і рибалив. Це була його одинока забава і відпочинок. Іноді Франко вибирався десь на село, найчастіше туди, де були невеличкі річки й ставки, і вишукував усякі нори по берегах, найглибші місця, де сиділа риба. Розумівся він дуже добре, де риба любить пересиджувати, у яку пору найлегше її зловити, і знав прекрасно всякі породи риб, життя їх, норони і звички. Риба цікавила його тільки доти, доки не викинув її з води на берег, а як уже зловив і передав комусь іншому, то йому було до неї байдуже.

(442 слова)

За Г. Величком

35. Таємниці творчості

Таємниці творчості... Спробуємо розглянути деякі чинники, які так чи інакше впливали на творчу працю Лесі Українки, могли прискорювати чи уповільнювати лет її фантазії. Оточення, місце, час, нарешті, найдрібніші різноманітні обставини, зовні малопомітні, позначилися на її душевному стані, а отже, і на робочому настрої.

У листі до Михайла Павлика поетеса стверджує, що ніде їй так гарно не працювалось, як удома, в Колодяжному, незважаючи навіть на свіже повітря на Волині, від якого часто нападала пропасниця. Саме у звичних умовах власної родини, де люди для її серця наймиліші, Леся Українка не відчувала себе одинокою, нікому не потрібною. Безумовно, мальовнича навколишня природа, доброзичливі, привітні селяни, тихий, уповільнений ритм сільського життя, уважне й дбайливе ставлення батьків – усе це в сукупності сприяло її гарному настрою, посилювало її творчу енергію. Лише подеколи її огортала туга через важкий хворобливий стан, розлуку з ровесниками-товаришами, однодумцями, полишеними в Києві.

Ще була одна річ, яка відіграла, надто в молоді роки, певну роль у праці Лесі Українки. Це – звичайний письмовий столик. Поетеса до нього настільки звикла, що відсутність його не могли ніяк замінити навіть краці столи й інше пись-

мове приладдя. Вона наголошувала, що без письмового стола «...була на чужині, усе одно як без рук і пера».

Здебільшого поетеса не дозволяла поширюватися своїм негативним емоціям, оволодівати цілком її свідомістю. Прикладом такої боротьби проти переживань, пов'язаних з тяжкими життєвими випробуваннями, є написана Лесею драматична поема «Одержима». За одну безсонну ніч, проведену біля ліжка хворого Сергія Мержинського, поетеса створила бездоганний, натхненний вірєць, поему-шедевр. Цей факт засвідчує її велику силу волі, гартовану ще раніше, за обставин, коли Леся неймовірними зусиллями змушувала себе «крізь сльози сміятись», «сміятись, коли серце ридає». Отже, навіть у такі години душевної негоди поетеса не могла не творити.

Письменниці нерідко доводилося силою волі навіювати творчий настрій. Вона або йшла на лоно природи, або писала лист до близької людини, або просто усамітнювалася. Коли ж з'являлося натхнення, Леся намагалася не розпорошуватись, не відволікати своєї уваги чимось дріб'язковим чи стороннім, а прагнула вповні скористатися припливом творчих сил. Так за три дні було написано драматичну поему «Бояриня», а за одинадцять-дванадцять днів – драму-феєрію «Лісова пісня».

Леся Українка вважала найкращим для праці той час, коли все затихало, скоряючись всесильній володарці – чарівливій ночі, коли годинник показував північ. Думка легше корилась у цілковитій самотині. Поетеса навіть не любила, щоб хто-небудь сидів біля неї чи взагалі був свідком такої творчої, як вона називала, «врочистої одправи». З диктуванням творів у неї нічого не виходило, коли вона була недужа й не могла самостійно писати. Особливо не подобалося поетесі переписувати набіло свої твори, це їй давалося навіть тяжче, ніж складання нових.

Показово, що велику за обсягом творчу працю здійснювала Леся Українка не лише безпосередньо під час написання художніх творів. Нерідко поетеса перебувала в полоні світу власних персонажів, обмірковувала їхні стосунки під час відпочинку, подорожі.

(455 слів)

За В. Святосцем

36. Михайло Драгоманов

Постать Михайла Драгоманова перебуває ніби на стику двох великих епох в українському національно-визвольному русі – періоду культурницьких об'єднань українофільської інтелігенції та періоду виникнення новітніх політичних партій європейського типу.

Народився Драгоманов на Полтавщині в родині з демократичними настроями й широким зацікавленням історією і літературою. Спокійна й розважлива атмосфера провінційного життя завжди дисонувала зі жвавим характером Михайла. Під час навчання в Полтавській гімназії через конфлікт із керівництвом його мало не виключили зі складу учнів. Однак інтерес до навчання при цьому не згас. Більше того, у хлопця з'явилось бажання не лише здобувати знання, зокрема вивчати історію, а й ділитися своїми відкриттями і здобутками з іншими. Так, непомітно для себе, юний Драгоманов вливається до культурно-освітньої роботи в недільних школах, які організують з ініціативи київської Громади.

Водночас він продовжує працювати й над розробкою наукової історії Римської імперії. У роботі над цією темою виявився потяг Драгоманова до осягнення законів розвитку людського суспільства, пошуку закономірностей, що керують учинками видатних особистостей та цілих народів. Невдовзі він захищає дисертацію, у якій розглядаються соціально-політичні й культурні теорії суспільного розвитку. Зацікавлення Драгоманова античністю мало свою специфіку, оскільки в цивілізаційному плані саме Римська імперія стала своєрідною точкою відліку в правовому поступі європейських конституційних свобод. У її історії вчений прагнув знайти відповідь, наскільки придатним є цей шлях для України.

Однак життя диктувало свої умови. 1863 року вийшов сумнозвісний Валуєвський циркуляр, що ставив поза законом будь-які форми існування української культури й проголошував її вторинність, неповноцінність. Драгоманов разом з діячами київської Громади починає працювати в галузі етнографії, історії та археології для того, щоб дієво протистояти наступові чиновників з Міністерства народної освіти. Жвава співпраця з громадськими осередками швидко дає свої результати: одна за одною виходять підготовлені ним збірки українських пісень.

Політична й громадська діяльність поглинають Драгоманова дедалі більше. У численних рецензіях, оглядах, статтях Михайло Петрович порушує широке коло проблем – від розвитку сучасної української мови та літератури до становища культур слов'янських народів у Німеччині й Австрії. Під час перебування в науковому відрядженні до країн Європи він відвідує Берлін, Прагу, Цюрих, Гейдельберг, Відень, Флоренцію; уважно придивляється до особливостей європейського соціального устрою, програм політичних партій, національної політики тощо.

Насичення новими прогресивними ідеями спричинило остаточний розрив Драгоманова з владою. У вересні 1875 року

його звільняють з університету. За домовленістю з київською Громадою він виїжджає до Женеви, де розпочинає видання спочатку альманаху, а згодом журналу «Громада». У цей період остаточно викристалізовується політичне кредо Михайла Петровича, якому він служитиме до кінця свого життя: пропаганда конституційних свобод, соціального й духовного розвитку української нації, залучення її до європейського життя.

Викладаючи у Вищій школі в Софії, куди він переїхав у 90-х роках, Драгоманов виступає духовним натхненником однієї з перших українських політичних партій Галичини. Духовну спорідненість з цією людиною відчували в багатьох країнах, особливо в Болгарії. Однак насправді своїми помислами і справами Драгоманов завжди належав лише Україні.

(454 слова)

За О. Сокирко

37. Проза Михайла Коцюбинського

Михайло Михайлович Коцюбинський народився 17 вересня 1864 року в місті Вінниці в сім'ї дрібного чиновника. Закінчив Шаргородське духовне училище. Брав активну участь у політичних гуртках. Михайло Коцюбинський написав велику кількість новел, оповідань, повістей. Своєю самобутньою творчістю він високо підніс престиж українського художнього слова.

В одному листі до Івана Франка Коцюбинський писав, що вихований на кращих зразках європейської літератури, такої багатой не лише на теми, а й на способи оброблювання сюжетів, український інтелігентний читач має право сподіватися від рідної літератури достовірного змалювання різних сторін життя всіх, а не однієї якоїсь верстви суспільства. Він висловлював бажання бачити у творах нашого красного письменства обробки філософських, соціальних, психологічних, історичних тем. Це були нові творчі засади української літератури, висловлені Михайлом Коцюбинським. Саме в цьому ключі й працював письменник протягом свого короткого життя. Своє ідейно-естетичне кредо він висловив у багатьох художніх творах.

Одним з найважливіших творчих досягнень Михайла Коцюбинського, справжньою окрасою не тільки української, а й світової літератури початку ХХ століття є повість «Fata morgana».

Невеликий за обсягом і винятково багатий змістом, актуальністю порушених соціальних, морально-етичних питань, цей твір сприймається як епопея боротьби українського селянства за землю і волю. Новаторський підхід до теми і способів її реалізації, мистецька досконалість у засобах типізації

дійсності, у відборі й узагальненні життєвого матеріалу, гармонія змісту й художньої форми забезпечили повісті одне з найвизначніших місць серед творів про шукання людьми шляхів до кращого майбутнього.

Серед останніх творів Коцюбинського своєрідністю теми та способів її реалізації вирізняється повість «Тіні забутих предків». Написана під впливом глибокого захоплення Гуцульщиною, повість не тільки стала одним з кращих художніх полотен про чарівний світ поетичної творчості карпатських горян, а й прозвучала величним гімном красі життя, світлих почуттів людини. Доля Івана і Марічки, їхнє високе, світле кохання розкриваються в органічному зв'язку з неповторною карпатською природою, оповитою самотніми легендами й віруваннями, створеними гуцулами впродовж віків їхнього нелегкого життя поруч з нерозгаданими таємницями навколишньої дійсності.

Проза Михайла Коцюбинського, як і творчість Лесі Українки, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Володимира Винниченка, Миколи Вороного, дала змогу конкретно побачити появу, зростання, удосконалення тих художніх прийомів і засобів, що стали визначальними не тільки в українській, а й у багатьох європейських літературах ХХ сторіччя. Ці художні пошуки здійснювалися на засадах модернізму, що зумовило не тільки яскраве виявлення таких стильових течій, як імпресіонізм і символізм, а й їх нерозривне переплетення у творчості окремих письменників, зокрема Михайла Коцюбинського. Нова концепція людини, художньо реалізована в кращих явищах письменства, найяскравіше відрізняє його від літературних здобутків попередньої епохи, тобто відрізняє новітню літературу від нової, що розвивалася в ХІХ столітті.

Творчість М. Коцюбинського довго розглядалася літературознавцями у викривленому вигляді. Так, применшувався імпресіоністичний характер творів, натомість всіляко підкреслювалася соціальність та народність творів. Проте зараз ми маємо можливість розглядати творчість митця неупереджено і об'єктивно оцінювати його творчу манеру, оригінальність і майстерність.

Михайла Коцюбинського не стало 25 квітня 1913 року, похований письменник у Чернігові.

(460 слів)

За П. Хропком

38. Поетична майстерність Максима Рильського

Максим Рильський зумів написати в умовах справжнього терору десять книжок чудових ліричних поезій і ліро-епічних

творів, кілька книжок перекладів, з-поміж яких і нині неперевершеним залишається переклад творів Адама Міцкевича.

Уже в першій поетичній збірці п'ятнадцятирічний Рильський вільно й вишукано демонструє ритмічну організацію слова. У цій книжці виявилася найголовніша риса поета – писати ясно, лаконічно, прозоро й водночас мудро, глибокозмістовно. Він був великим майстром сонета, форма якого вимагала лаконічності, суворої дисципліни, граничної стислості думки і слова.

Справді, Максим Рильський з молодих років і до останніх днів життя був захоплений творчістю великих поетів минулого. Потрібно було мати мужність, щоб писати ніжну лірику та суворі сонети й октави в той час.

Максим Рильський мав неперевершений хист імпровізатора і чудово грав на роялі, навчившись у великого українського композитора Миколи Лисенка. Мабуть, саме цим пояснюється особлива ніжність, чистота, мелодійність лірики поета.

Найперше, що вражає в його віршах, – це багатство мотивів. До традиційних в українській поезії Рильський долучив мотиви, почерпнуті з античної та західноєвропейської, а в нові часи – із сучасного життя. Його вірші багаті на літературні й філософські мотиви, звертання до ясних і трагічних, але справжніх земних почуттів. Саме цю ясність світовідчуття, дитинне захоплення радістю життя проніс поет через усю творчість. Навіть у зумовлених обставинами змінах свого творчого кредо, коли, за його словами, «сучасність заговорила», він насамперед вслухався в порухи людської душі, у глибини людських переживань. Поетичне слово в нього наснажене зосередженою думкою, енергією, закуте в класично прозорі й гармонійно виважені форми. Рильський на догоду часові не змінював свого ставлення до класичного розуміння майстерності поета, вбачаючи свій шлях у вірності поетичній класичній традиції.

«Нове життя нового прагне слова», – змушений написати Максим Тадейович, але серед багатьох офіційних, хоч і талановито написаних, поезій 30–50-х років раз у раз з'являються справжні шедеври, які навічно залишають Рильського серед видатних поетів сучасності.

Від української народної пісні взяв митець музикальність своєї поезії, навіть його сонети та октави надзвичайно пісенні, мелодійні. Завдяки Рильському і неокласикам українська поезія зрівнялася із західноєвропейською у використанні найскладніших форм вірша.

Особливою майстерністю вирізняються сонети Рильського, у яких він немов вигострював своє поетичне мистецтво. За ви-

словом дослідника його творчості Юрія Лавріненка, «може, саме тому Рильський вибрав сонет і дав йому ще один вислів, цим разом вислів української туги за визволенням з провінціалізму, за “великою землею” культури».

Прагненням до «великої землі» культури, до краси слова, до мудрості народу позначене все творче життя видатного поета. Максим Рильський був душею і совістю свого народу. Він був не просто поет, а мислитель, філософ, мудрець і працелюб, який зі свого Голосієва в Києві, мудро примружившись, бачив увесь світ, але ніколи не забував своєї Романівки. Тому й міг, осягнувши вершини світової культури, заповісти нащадкам: «Як парость виноградної лози, плекайте мову».

(439 слів)

За І. Шаровим

39. Дніпро сьогодні

«Реве та стогне Дніпр широкий» – художній образ могутнього Славути яскраво змальований Тарасом Шевченком. Відомий історик Дмитро Яворницький узагальнює природний потенціал цієї водної артерії, говорячи про могутність, повноводність, багатство Дніпра з його розкішними зеленими долинами, лісами, плавнями, повними всякого птаства, звіру. Згадки про цю річку знаходимо в джерелах давньогрецького історика Геродота, який писав, що Борисфен зі скіфських рік після Дунаю – найбільша й найбагатша поживними продуктами між усіма річками взагалі, крім єгипетського Нілу.

До XIX ст. екосистема Дніпра розглядалася з позиції її транспортних можливостей. У зв'язку з бурхливим розвитком економіки транспортний складник набував дедалі більшого значення, оскільки дешевої й розгалуженої мережі доріг не було.

У часи радянської влади радикально змінилося ставлення до природи, а саме: природа – не храм, а майстерня, і людина в ній господар. Це дало поштовх велетенським перетворенням у доквітлі. Було прийнято рішення про будівництво Дніпровської ГЕС, для чого створювалося Дніпровське водосховище. Головна мета будівництва була така: прохід без перевантаження суден, отримання дешевої електроенергії й можливість істотно збільшити площу зрошувальних земель.

У стислі терміни запланованої мети досягли, але ніхто не врахував негативних наслідків будівництва. Це втрати від знищення такої перлини природи, як дніпровські пороги й недосліджених історичних пам'яток скіфсько-козацького часу. Не взято до уваги, що замулення водосховища призведе до перетворення річки у водойму озерно-болотного типу.

Ігнорувалося, що під час запланованого затоплення виникає безліч мілководних ділянок із наступним цвітінням води, а зміна рівня води для потреб гідроенергетики призведе до знищення окремих видів риб.

Розпочалася реалізація проекту спорудження Дніпровської ГЕС, невдовзі затопили два нижніх пороги й водосховище майже сформували. При цьому товщина шару мулу збільшилася приблизно вдвічі, тобто чітко проявився озерний тип водойми. Істотно погіршився хімічний склад води.

У повоєнний період створюються ще п'ять водосховищ. Таким чином, план перебудови екосистеми Дніпра було завершено. Що ж ми отримали в результаті?

асамперед з'явилася можливість перевезення пасажирів і вантажів без перевантаження. Але динаміка зміни цих показників свідчить про постійне зменшення частки водного транспорту в загальних обсягах перевезень.

Будівництво гідроелектростанцій начебто дало змогу отримати дешеву й екологічно чисту електроенергію. Справді ж, утримання каскаду Дніпровських ГЕС коштує країні в 6–30 разів більше, ніж вартість енергії, що на них виробляється. Отож не така вже й дешева наша гідроенергетика!

Очікуваного збільшення вилову риби також не відбулося. У Дніпрі зовсім зникло чимало видів типових річкових риб, зокрема білуга, осетер та оселедець, лосось, річковий вугор, а також катастрофічно зменшилася чисельність стерляді, голівня, жереха, линка. Їх місце зайняли озерні лящ, щука, сом, короп, плітка, окунь. Останніми роками дедалі побільшало товстолобика й білого амуру.

Усе це – наслідок цвітіння води, знищення природних нерестилищ, загибелі малька в гідроагрегатах ГЕС, коливання рівня води протягом доби, її забруднення та неефективності штучного риборозведення.

Чим швидше усвідомимо необхідність повернення екосистеми Дніпра в природний стан, тим надійніше забезпечимо умови для нинішніх і прийдешніх поколінь розбудови сталого розвитку.

(452 слова)

За А. Шапарем

40. Творча дружба Рєпіна і Яворницького

Щира творча дружба між Дмитром Яворницьким та Іллею Рєпіним тривала понад сорок років. Видатні діячі культури були земляками – обидва народилися й виростили на Харківщині, але перше знайомство відбулося у Петербурзі тільки в 1887 році.

У столиці щорічно відзначали річницю народження Тараса Шевченка, на яку збиралося українське земляцтво. Святкували її й того року. Коли Яворницький прибув на вечір, Рєпін підійшов до нього і запропонував сісти поруч.

Між ними зав'язалася задушевна розмова. Говорили про Україну, Запорозьку Січ, розпитували один одного, над чим працюють. Рєпін розповів Яворницькому про свою працю над картиною про запорожців, які пишуть відповідь на грізний наказ султана припинити наскоки на Крим. Його цікавило, що скаже про картину найбільший знавець Запорозької Січі Дмитро Яворницький, якого він запросив до майстерні.

З першого ж погляду картина Яворницькому сподобалася. Він зі щирим захопленням хвалив автора, а потім з радістю вигукнув:

– Так беріться ж, дорогий Ілле Юхимовичу, за велику картину, за святе діло! Адже Ви у своїх «Запорожцях» відображаєте одну з героїчних сторінок боротьби українського народу проти турецько-татарської агресії!

Рєпін уважно вислухав Яворницького, а потім відповів, що для цієї картини йому багато чого не вистачає.

Дмитро Іванович здогадався, чого тут не вистачає. Він пригадав свою колекцію, зібрану ще за студентських років, коли з торбою за плечима ходив курними дорогами по слідах запорожців і з великою пристрасстю збирав усе, пов'язане із Запорозькою Січчю. Його колекція налічувала понад триста експонатів.

Дмитро Іванович запропонував Рєпіну необхідне для його картини: книжки з історії запорозьких козаків, колекцію зброї, жупани, чоботи, кобзу, люльки. Віддав фотознімки запорозького прапора, на котрому зображені запорожці, що плывуть на галері по Чорному морю, фотографії нащадків запорожців, фоторепродукції старих картин, знімки Дніпровських порогів.

Яворницький приводив до майстерні живописця багатьох своїх земляків і знайомих – прототипів, котрі позували Рєпіну під час творення картини. Це була найголовніша і найістотніша допомога художнику.

Ілля Юхимович гаряче взявся до роботи. Працював він над «Запорожцями» майже дванадцять років. На великому полотні одна за одною з'являлися все нові й нові козачі фігури. Вони здавалися Дмитрові Івановичу чудовими, а художник запевняв, що до них треба ще «трохи доторкнутися пензлем». Було, доторкнеться – і зовсім інакше виходить, краще, виразніше.

Художник тричі приїздив в Україну і на Кубань. Коли Рєпін їхав на Кубань, Яворницький порадив зустрітися з

козаком-станічником Василем Олешком. У його обличчі художник помітив риси схожості з уявленим образом Івана Сірка. Зібрані матеріали допомогли створити багато етюдів, які потім художник переніс у картину «Запорожці пишуть листа турецькому султану».

Яворницький щедро допомагав Репіну увічнити одну із славних сторінок історії України, глибше вивчити життя, звичаї народу.

Зворушлива дружба двох побратимів дала рясні плоди. До нас дійшли заповітні слова Репіна, у яких він уболює за долю України. Художник клопочеться, щоб на доброму ґрунті розцвів український стиль у мистецтві, адже український співучий народ має особливе право на своє особливе мистецтво.

(452 слова)

За І. Шаповалом

41. Самотня художниця

Народна художниця України Марія Приймаченко своєю творчістю відкрила оригінальну сторінку самобутнього мистецтва світової культури. Її виставки з великим успіхом експонувалися в багатьох країнах світу.

Народилася Марія Оксентіївна 1908 року на Київщині в сім'ї мистецьки обдарованих людей. Її батько бондарював, займався теслярством і різьбленням по дереву. Мати була визнаною майстринею вишивання. Від неї й перейняла художниця вміння створювати той чарівний, характерний для українських майстринь орнамент, у якому, кажучи словами Миколи Гоголя, «птахи виходять схожими на квіти, а квіти – на птахів».

Дитинство Марії було затьмарене страшною недугою – поліомієлітом. Це зробило її не по-дитячому серйозною та спостережливою, загострило слух і зір. Усі предмети, що оточували дівчинку, ставали учасниками живої захопливої гри, інколи – сумної, частіше – яскравої і святкової. Прихід до мистецтва був зумовлений одвічним селянським потягом до роботи. Не маючи можливості працювати в полі через хворобу, майбутня майстриня свою енергію і працелюбність почала вкладати в мистецтво, адже прагнула приносити радість людям.

Художниця згадувала: «Якось біля хати, над річкою, на заквітчаному лузі пасла я гусей. На піску малювала всякі квіти, побачені мною. А потім помітила синюватий ґлей. Набрала його в пелену й розмалювала нашу хату...». Кожен приходив подивитися на цю дивину. Хвалили. Сусіди просили і їхні хати прикрасити...

Марія Приймаченко постійно навчалася в рідній поліській природі. У її картинах знаходять утілення ще язичницькі образи фантастичних чудовиськ і птахів. За цими роботами стоїть велика, різноманітна школа народного мистецтва, багатовікова культура народу. Це ніби згусток емоційних вражень і від казок, і від легенд, і від самого життя. Процес її творчості являє собою феномен дивовижного сплаву конкретного мислення, інтуїції, фантазії і, нарешті, підсвідомого. У світ виходять небувалі, часом химерні образи, вигадливі декоративні композиції, які щедро випромінюють енергію доброти й наївного зачудування світом. Творчість великої української художниці є незбагненим, таємничим і прекрасним явищем, яке впродовж тривалого часу привертає увагу дослідників і шанувальників мистецтва.

Її «звірина серія» останніх років – явище унікальне й не має аналогів ні у вітчизняному, ні у світовому мистецтві. Фантастичні тварини – це витвір геніальної уяви художниці, таких не існує в природі. «Дикий чаплун» – від слова «чapati» – таку назву придумала Приймаченко одному зі звірів, акцентуючи увагу на його лапах, здатних продиратися крізь вільхові зарості й узагалі – крізь таємничі хащі життя. Загадкові звірі художниці завжди мають свою земну першооснову, і поштовхом до їх народження часом стають реалії сьогоdnішнього дня. Приймаченківські фантастичні тварини – це й пересторога, і заклик до дружби, до миру.

Марія Оксентіївна була не тільки прекрасним художником, а й талановитим поетом. Заримовані назви картин свідчать про її феноменальний хист відтворювати музику, пісню. Приймаченко-поет реалізувала себе у власних підписах до картин, які легко запам'ятовуються: «Три буслики у горосі живуть у нас і досі...», «Куріпочки пляшуть і хліб пашуть» та інші.

Останні роки життя стара недуга скувала Марію Оксентіївну, вона не підводилася з ліжка, однак продовжувала спілкуватися зі світом – малювати...

(452 слова)

Із журналу

42. Легенда українського кіно

Івана Миколайчука називали обличчям і душею українського поетичного кіно, аристократом духу, блискучим самородком. Він був особливий, народний, справжній, найкращий. Великий Параджанов казав про нього: «Я не знаю більш національного народного генія... До нього це був Довженко».

Іван народився 1941 року в селі Чорторій на Буковині. Закінчив Чернівецьке музичне училище, театр-студію при Чернівецькому музично-драматичному театрі ім. О. Кобилянської, Київський державний інститут театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого.

У кіно дебютував ще студентом. Ролі молодого Тараса Шевченка у фільмі «Сон» та Івана Палійчука у «Тінях забутих предків» одразу принесли йому загальне визнання. Кінострічка «Тіні забутих предків» була визнана однією з двадцяти найкращих картин світу. Безперечно, успіхові цього фільму сприяла участь у ньому талановитих митців і передусім Івана Миколайчука. Майже випадково потрапивши на кінопроби, він приголомшив своєю грою всю творчу групу на чолі з режисером Сергієм Параджановим. Успіх Миколайчука у фільмі здається ще несподіваним, якщо згадати, що на той момент він був студентом першого курсу кіноакторського факультету. Після того його запрошували працювати в Голівуд, але Держкіно актора про це не повідомило. Американці назвали на честь Івана Миколайчука малу планету.

Після блискучого дебюту в кіно Миколайчука знімали часто і він запам'ятовувався в більшості картин. Запам'ятовувався навіть тоді, коли йому, по суті, й не було чого грати, але він «витягував» роль завдяки своїй особистості та вмінню створити образ майже з нічого.

Іван не задовольнявся тією міркою, котру ми так часто до себе прикладаємо: бути не гіршим від сусіда. Іван уособлював яскравого романтика, націленого на рух угору. З фільму «Білий птах з чорною ознакою» починається нова сторінка в його творчості – він стає ще й сценаристом.

У яскравому фільмі Бориса Івченка «Пропала грамота» Іван був не тільки виконавцем колоритної ролі козака Василя, а й фактично співрежисером. Він працював також над музичним оформленням фільму. Миколайчук завжди шукав нові інтонації голосу, музики, мови, щоб це вражало й хвилювало. Він відходив від традиційного кіно, віддаючи перевагу філософському.

У сімдесяті гоніння на діячів культури торкнулися й Івана. Його звинуватили в націоналізмі, кваліфікували як людину ворожої ідеології. А після фільму «Білий птах з чорною ознакою» життя Миколайчука зовсім ускладнилося. Стрічка, котра здобула Золотий приз Московського міжнародного кінофестивалю, була сприйнята як мало не випад ворожих націоналістичних сил. Поклали на полицю і «Тіні забутих предків». Так поступово актора почали відлучати від творчого процесу.

І досі залишається загадкою, як Іванові Миколайчуку вдалося втілити давню мрію – зняти свій фільм. «Вавилон ХХ» прозвучав як вибух в українському кінематографі. Яскравий, наповнений фантастичними і водночас реальними образами фільм увібрав усе найкраще, що міг дати йому Миколайчук-сценарист, Миколайчук-режисер, Миколайчук-актор.

Постійні потрясіння, заборони творчих задумів, «табу» на фільми зіграли не останню роль у долі молодого актора. У серпні 1987 року Івана Миколайчука не стало. Кажуть, того року, коли він помер, на став його рідного села Чорторий прилетіли лебеді. Люди назвали їх Івановими...

(447 слів)

За М. Федорчуком

43. Місячне сльиво його полотен

Є мистецькі твори, які залишаються в пам'яті назавжди. Минають тижні, місяці, роки, а картина чи скульптура постає в уяві наче вчора бачена. До таких належать і полотна Архипа Івановича Куїнджі, зокрема його цикл українських пейзажів. Перлиною серед них вважається «Місячна ніч». На жаль, багато років полотно зберігається в запасниках Київського музею російського мистецтва і тільки зрідка виставляється для огляду.

Цій картині випала трагічна доля. Шедевр із шедеврів, вона не стала окрасою експозиції музеїв, бо вже під час створення була приречена на смерть. Архип Іванович Куїнджі застосував під час її створення цинкові фарби, до того ж у концентрації, яка мала призвести до цілковитого потемніння. Дотягнувши нечуваного ефекту у відтворенні місячного світла, він, однак, чудово розумів, що милуватися його картиною випадє не багатьом поколінням шанувальників мистецтва. І не минуло і кілька років, як полотно почало поволі, але безповоротно чорніти. Якийсь час воно ще виставлялося в експозиції, але потім, щоб хоч трохи продовжити йому життя, працівники музею перенесли картину в напівтемні кімнати запасника, куди не проникало руйнівне для неї сонячне світло. Але навіть втративши свій первісний вигляд, «Місячна ніч» заповняла, ведучи в дивовижний світ неповторної краси ночі.

Доля цього полотна так само трагічна, як і доля самого Архипа Івановича Куїнджі. Він народився 1842 року в убогій сім'ї грека-шевця. Спізнав, що таке сирітське життя, служба в наймах, пастухування під спекотним кримським сонцем. Але завжди свої нечасті вільні хвилини хлопчина віддавав малюванню. І якось йому порадили звернутися до Айвазовського, на

той час уже всесвітньо відомого художника. Той, оглянувши роботу юного Куїнджі, розсміявся:

–Ха-ха-ха! Хочеш стати художником?! Хіба що фарбувати паркани.

Хтозна, чи мучився колись Іван Костянтинович тим, що так образив Куїнджі, але він дожив до його тріумфального успіху і, безсумнівно, знав, що автор таких прославлених полотен, як «Берези», «Українська ніч», «Ніч на Дніпрі», – колись осміяний ним хлопчина.

На щастя, Архип Куїнджі не згодився з таким суворим вироком метра. Зібравши трохи грошей, він вирішив добратися до Петербурга й вступити до Академії мистецтв.

Перша спроба вступити... Провал... Друга... Те саме... Йому вже двадцять вісім років. І все частіше спадає на думку: «А може, й справді Айвазовський мав рацію, я ні на що не здатний». Вирішив спробувати ще раз. Його зараховують вільним слухачем.

Куїнджі багато працює. На останні копійки купує фарби й полотно, але його роботи, подані на академічні виставки, залишаються непоміченими. І знову закрадається сумнів у правильності обраного шляху. А потім він поїхав на етюди в Україну. І все раптом змінилося. Усі малювали прекрасні красиви, кобзарів, весілля, ярмарки, а він вирішив показати в холодному Петербурзі справжню літню українську ніч, оспівану так щиро М. Гоголем.

Видатний російський художник Іван Крамської, побачивши його полотно, визнав Куїнджі найкращим пейзажистом і закликав усіх художників, присутніх на тій виставці, скласти протокол, що їм випало бачити справжнє місячне світло на його полотнах.

(452 слова)

За В. Туркевичем

44. Радість душі

Тимко взявся за косу і хотів шаркнути нею по траві, але потім озирнувся, щоб глянути ще раз, чи вже далеко відійшла Орися. І коли він побачив її, щупленьку, босоногу, одиноку, беззахисну і довірливу, як голубка в своїй любові, то перший раз у житті відчув, як хвилюючим болем застукотіло його серце, і щось ласкаве, тепле, як ті світлі сльози, що він їх змив поцілунком з личка коханої, покотилося йому в душу, і кров забухала швидше, груди задихали вільніше, і, розтираючи рукою малий гарячий клубок, що підступав до горла, Тимко подумав, що він тепер не самотній і що йому є для чого жити на світі.

Із цієї хвилини все те, що він бачив навколо себе, чув і відчував, повнилося для нього новим змістом: йому ніби вставили інші очі, і він ними бачив тепер те, чого раніше не помічав, йому ніби підмінили душу, і він тепер відчував те, про що раніше й не догадувався. Навіть звуки він сприймав по-іншому.

Він косив повагом, раз за разом махаючи і майже не відчуваючи коси в руках. Раніше з кожним її рухом, переставляючи босі ноги по скошеній щіточці трав'яного прикоріння, Тимко відчував холодну і липку в'язь лугової землі, і почуття це було неприємним, тепер же земля під ногами була тепла, ласкава, як дихання паруючої ріки. Трава, яка здавалася йому раніше сталюю, дзвенючою, як щось неживе, тепер розступалася перед ним прозоро-зеленою морською хвилею, як перед молодим Богом, розкриваючи те, що раніше приховувала: всю свою потаємну красу. Він бачив, що зверху вона суха і колишеться навіть без вітру, а при самій землі, між стеблинками, притаїлись росинки і яскраво блискують.

Хвилинами його брав жаль, і він стримував косу, щоб не порушити тієї затаєної краси. «Я не знаю, чи там угорі наді мною є життя, але я добре бачу, що вся краса тут, на землі», – роздумував він. Потім знову став косити, докоряючи сам себе в душі за те, що він милується і все ж нищить цю красу.

Але одного разу на новому розгоні він зупинив косу і, кинувши її на землю, присів навпочіпки і обережно, лагідно розгорнув пальцями густий кущик трави: у зеленому затишному храмі, уся переплетена золотими нитками сонця, на високому гінкому стебельці росла лугова цариця – ромашка, і те, що вона така прекрасна, і те, що її так звати, зачарувало його. І він, присівши, дивився на неї, не зводячи очей, усміхаючись, як до гарненького маляти, і все шепотів: «Невісточка, невісточка», – і йому хотілося доторкнутися до неї хоч пальцем. Але він утримався, щоб не збити з неї росички, не зняти дорогої краси, дарованої природою. Він так і залишив квітку разом із густим кущиком трави в її зеленому храмі і, обережно обкосивши, пішов далі.

(435 слів)

За Г. Тютюнником

45. Є поети для епох

Докладної біографії Ліни Костенко не написано. Розповідати про себе не любить. І справді – її життєпис в її слові. А слово це – невід'ємна частина історії України, її культури, її

персоналітету. Уже понад півстоліття це слово відлунювало в серцях тисяч читачів. Його чекали. По ньому звіряли людську гідність. У ньому знаходили відгук своїх тривог і покріплення своїй вірі в Україну та своїми надіями на її краще буття. І навіть коли воно мовчало, то було промовисте мовчання.

Моє покоління знало й любило багатьох поетів. Знає й любить. Однак Ліна Костенко – це той «білий голос висоти», який і в цьому многозвучному оркестрі чутний особливо – ось уже шостий десяток літ.

Перші вірші Ліна Костенко надрукувала 1946 року. Поетичні збірки «Проміння Землі», «Вітрила», «Мандрівки серця» засвідчили прихід в українську літературу сильної творчої особистості. Органічна відстороненість від імпульсів суєтної «злободенності», а натомість чутливе сприйняття й переживання великих моральних і громадянських проблем і запитів доби, природність і чистота ліричного світу, культура письма, незалежність голосу й виразно вгадувана вже масштабність творчої особистості – усе це зразу ж привернуло увагу читачів, спраглих слова чесного і яскравого.

Оскільки Ліна Костенко дедалі виразніше утверджувалася в незалежній творчій і громадянській позиції, то її поезія стає предметом особливих зацікавлень політичної цензури. Незважаючи на схвальні й захоплені відгуки найавторитетніших майстрів слова, її твори дедалі рідше з'являються друком, а потім настає багаторічна негласна, але жорстока заборона. Збірки «Зоряний інтеграл» і «Княжа гора» були зняті з виробництва, історичний роман у віршах «Маруся Чурай» – затриманий на багато років. Наступна книжка «Над берегами вічної ріки» з'явилася тільки 1977-го: через шістнадцять років.

Назви поетичних збірок у Ліни Костенко ніколи не є випадково обраними. Вони – точні метафори-девизи, етичний та емоційний ключ до розмаїття тем і мотивів.

Увесь свій внутрішній досвід, набутий за оті кільканадцять років зовнішньої «заблокованості», Ліна Костенко написала у книжці «Неповторність» у 1980 році. У поезіях збірки – неповторність і безмежність особистості, яка твориться й твориться, триває й триває, утверджуючи себе в духовному розростанні.

Уже будучи авторкою книжок, що здобули їй загальне визнання й славу, Ліна Костенко опублікувала історичний роман у віршах «Маруся Чурай». Він став однією із коштовніших перлин усієї української поезії. Вихід друком «Марусі Чурай» був незабутньою подією в житті української інтелігенції, святом для українського читача, сенсацією для закордонних українців.

Узагальнений образ національної історичної поразки, зображений в наступному історичному романі «Берестечко», проєктований і на минулі, і на майбутні часи, з осягненням її причин, наслідків, уроків.

І все це, і все мовлене в книжках, – це Ліна Костенко. Нам дано збагнути її тільки в її Слові. Мабуть, так і слід розуміти оте мовлене нею: «Я тільки у слові жила».

Тож «Велика книга нашого народу» писалася й пишеться. Золоті сторінки в неї вписала Ліна Костенко. Учімося читати цю книгу – вона додаватиме нам сил.

(453 слова)

За І. Дзюбою

46. Як зберегти український степ

Понад третину території України, а конкретніше – сорок відсотків, займає степова зона, але тільки чотири відсотка її залишилося не розорано. Наразі вся смуга степів перебуває на межі повного зникнення. Тож слід негайно визначитися хоча б із першими кроками, які здатні покращити ситуацію в найбільш понівеченій із усіх природних зон України.

Невеликі ділянки степу майже повсюдно збереглися на кам'янистих виходах чи по крутих схилах балок через непридатність для землеробства. Багато їх потрапили до складу заказників місцевого значення, заповідних урочищ і пам'яток природи, але подальша їх доля дуже непевна. Та чи будуть ці фрагменти, навіть узяті під охорону, чи здатні вони до стабільного існування й самовідновлення?

Як свідчать дослідження, площа степів уже менша від мінімуму, необхідного для самовідновлення й збереження генофонду всієї степової екосистеми. В умовах людського наступу в колись степові зони проникає велика кількість рослин, більшість яких – злісні бур'яни, що можуть перешкоджати поновленню степових екосистем.

У літературі наводяться дані про те, що для відновлення степу необхідно 70—100 років. Наразі важко уявити цей процес успішним без цілеспрямованого втручання людини.

Найбільшою проблемою є те, що в умовах зміненого ландшафту й мікроклімату степової зони України оголошення певного острівця природним заповідником, тобто територією, на якій виключається будь-яка діяльність людини, аж ніяк не сприяє його збереженню. Останнім часом усі ділянки заповідного степу тією чи іншою мірою охопили зміни, пов'язані саме зі встановленням на них заповідного режиму. Виведений з-під дії стабілізуювальних факторів людської діяльності, степ швидко трансформується в чагарниково-деревні комплекси.

Причина – відсутність тварин – природних стабілізаторів. Зараз через зміни мікроклімату, підняття ґрунтових вод тощо ці процеси значно прискорилися.

Створення природних заповідників, що, до речі, є унікальною природоохоронною категорією, якої не мають ні Європа, ні Америка, ставить перед собою ще одну фундаментальну мету – збереження біологічного різноманіття. Якщо ми плануємо колись цілеспрямовано перейти до відновлення на виведених із сільськогосподарського обороту землях степових комплексів, то мусимо зберегти весь генофонд степових рослин і тварин.

Одночасно слід розробити й відпрацювати на степових територіях, які ще збереглися, методику розселення степових тварин, що стабілізують степ. Створення мережі з'єднаних степових і напівстепових територій – степової екомережі – дасть змогу визначати спеціальні ділянки, придатні для гніздування степових птахів. Це мають бути заказники з режимом, сприятливим саме для цих видів.

Але самого захисту замало. Існує проблема несприйняття громадськістю необхідності збереження степових ділянок. Тоді як до відновлення й збереження лісів спільнота ставиться з розумінням, роботи на цьому напрямі фінансуються і вважаються пріоритетними, – про знищення степових комплексів згадується вкрай рідко. Частково причина в тому, що в розумінні сучасного українця степ – уже не території, покриті ковилою, що вражають своєю первозданною величчю й красою, а незорі лани зернових.

У таких умовах без цілеспрямованої кампанії й популяризації ідеї збереження степу не обійтися. А тому доля українського степу залежить, більшою чи меншою мірою, від кожного з нас, від нашої самосвідомості.

(449 слів)

Із журналу

47. «Вагнерівська примадонна» ХХ століття

Образ Соломії Крушельницької став уособленням справжньої жіночої вроди, великого таланту й рідкісної природи голосу. Голосу, що вражав, полонив, бентежив... Який, якимось почувши, уже неможливо було забути.

Соломія народилася 1872 року на Тернопільщині в сім'ї священика. Ще в дитинстві дівчинка виявляла неабиякі музичні здібності. Училася грати на фортепіано, співала в хорі. Батько підтримав потяг дочки до співу і на позичені гроші відправив її навчатися до Львівської консерваторії, яку вона закінчила з відзнакою.

Соломія успішно дебютувала у Львівському оперному театрі. Саме тоді її почула італійська співачка Джемма Белінчіо-ні, яка гастролювала у Львові. Помітивши неабиякі вокальні здібності дівчини, вона запропонувала їй поїхати до Італії на прослуховування до фахівців. У Мілані Соломія почала брати уроки у відомої викладачки вокалу, яка розкрила широкі можливості голосу своєї учениці.

Через рік Крушельницька вже співала провідні партії на кращих оперних сценах Італії. Тріумф, якого вона досягла в цій країні, відкрив перед нею двері оперних театрів багатьох країн світу.

Співачка, яка звикла постійно вдосконалюватися, не зупинялася на досягнутому. Невдовзі вона поїхала до Відня, щоб вивчити провідні партії в операх Вагнера. Це був ризикований крок для молодой співачки: щойно доставшись перших вершин у мистецтві бельканто, опанувувати зовсім іншу манеру співу, пробувати себе в партіях, на яких не один співак утратив голос... Однак ризик виправдався: Крушельницька стала найвидатнішою «вагнерівською примадонною» ХХ століття.

Її голос звучав у всьому світі, її запрошували найпрестижніші театри, і скрізь був тріумф. Співаючи у Варшаві, Соломія щороку приїздила на гастрольні вистави до Петербурга. Російська критика називала її «жінкою-Шаляпіним», вищої оцінки годі було й чекати. Запрошена співати в царському палаці, Крушельницька закінчила свій виступ так, як це завжди робила в усіх країнах світу, – українськими піснями. І коли сам імператор запитав «італійську примадонну», що це за пісні і якою мовою вона їх співала, Соломія відповіла: «Це пісні мого народу, українські пісні».

Коли Крушельницькій було трохи за сорок, вона пішла зі сцени, вважаючи, що всі партії її репертуару написано для молодих жінок. Присвятивши себе тільки концертній діяльності, вона виконувала старовинні, класичні, сучасні й народні пісні. В Італії Крушельницька прожила понад сорок років, а після смерті свого чоловіка вирішила повернутися на батьківщину.

На жаль, життя в тогочасному Львові виявилось для співачки нелегким. Радянська влада відібрала львівський будинок Крушельницької, виділивши їй тільки квартиру. Незважаючи на це, Соломія Амвросіївна досить швидко ввійшла в мистецьке життя міста. Вона стала професором Львівської консерваторії імені Миколи Лисенка, викладала вокал, влаштовувала концерти у філармонії...

Востаннє співачка вийшла на сцену в 1949 році. У Великому залі Львівської філармонії вона вкотре підкорила публіку надзвичайним голосом і артистизмом. Це був майстер-клас славетної Соломії. Мало хто знав, що вона вже була хвора на

рак горла. Можна тільки припустити, якою ціною давався їй спів... Через два роки Соломії Крушельницької не стало. Поховано співачку на Личаківському цвинтарі у Львові.

(448 слів)

За Н. Антонюк

48. Всесвітнє визнання української пісні

Українська музика, українська пісня здобули всесвітнє визнання. Фахівці стверджують, що українці створили нечувану кількість пісень: лише зареєстрованих налічується близько двохсот п'ятдесяти тисяч. Таким багатством не може похвалитися жодна інша нація в світі.

Україна завжди відзначалася високою музичною культурою. У ній існували співочі братства, спеціальні співочі школи. Близьку сторінку в історію вітчизняної культури вписали кобзарі; а Леся Українка називала кобзарську думу «оригінальним витвором народного генія», який «не має собі паралелі ніде на всім світі».

Світове значення має творчість великих українських композиторів XVIII століття Дмитра Бортнянського, Максима Березовського, Артема Веделя.

Величезний вплив на творчу й загальну музичну культуру тогочасної Росії справив Дмитро Бортнянський, який є автором понад ста творів церковної і світської музики. Його хорові концерти стали вершиною великого і своєрідного пласту музичної творчості XVIII століття, унікальної в Європі, – хорового концерту а капела. Бортнянський був одним із найбільших майстрів цього жанру.

Ім'я композитора Максима Березовського, який народився в містечку Глухові Сумської області, золотими літерами викарбувано поруч з ім'ям Моцарта на мармуровій плиті в ряді почесних членів Болонської академії. За свідченнями французького композитора Гектора Берліоза, «усі твори Березовського викликали в слухачів велике захоплення».

Всесвітню славу своєю творчістю здобули українські композитори Микола Лисенко, Микола Леонтович, Кирило Стеценко, знамениті українські співаки Соломія Крушельницька, Марко Полторацький, Олександр Мишуга, Модест Менцінський, видатний диригент, композитор і музикознавець Олександр Кошиць та багато інших.

Пісня «Їхав козак за Дунай», створена Семеном Климівським у кінці XVIII століття, уже на початку XIX століття стала відомою усій Європі. 1815 року в Філадельфії вийшли друком ноти й англійський переклад цієї пісні, а згодом її співали

французькою і польською, чеською і болгарською, угорською і шотландською мовами. До мелодії пісні Климівського двічі звертався Бетховен, створивши знамениті «варіації» на її тему.

Українська музика й пісня продовжують зачаровувати світ. У Голландії велику популярність здобув «Візантійський хор», у складі якого, крім диригента, серед артистів немає жодного українця, а репертуар хору складають твори української духовної і народної музики.

Українська народна пісня «Щедрик» в обробці Миколи Леонтовича – одна з найулюбленіших і найбільш популярних різдвяних мелодій у США. Вона звучить у грандіозному різдвяному шоу, яке проводиться щорічно в Нью-Йорку і виконується півтора місяці двічі на день. Подивитися на це свято приїздить багато людей з різних регіонів Америки та інших країн.

Український композитор, диригент Олександр Кошиць, який у першій половині ХХ століття керував усесвітньо відомим хоровим колективом, після концертних подорожей у Західну Європу і Америку відзначав, що українська пісня завжди викликала захоплення, здивування і якесь релігійне схиляння з боку найвибагливіших і найсуворіших критиків усього світу.

Феноменальне пісенне багатство українців яскраво засвідчує їхню високу внутрішню культуру, шляхетність, велич духовної краси й сили. Недаремно ж німецький поет і драматург Йоганн Фрідріх Шиллер колись сказав: «Де співають, там охоче лишайся жити – лихі люди не мають пісень».

(443 слова)

За І. Новиченко

49. Розписування хат – давній український звичай

Розписування стін хат, а часом і господарських будівель, було дуже популярне на українських землях в давнину, а місцями збереглося й донині. Стіни в українській хаті майже завжди білилися, як і піч, тому в хаті було багато вільних площ для прикрашування вішаними образами або ж мальованими різнобарвними орнаментами. Господині чи інші члени родини – жінки розмальовували стіни орнаментами різних кольорів. Найчастіше це були фантастичні дерева з птахами, півниками, цигликами тощо. Зовні розмальовували обрамування вікон і віконниці для кольорового узгодження житла із зеленню дерев і квітів довкола хати. Традиція розписування формувалася протягом тисячоліть і була тісно пов'язана з магічними віруваннями й діями. Символіка цих орнаментів сьогодні вже призабута. Самі ж мотиви «дерева життя» є чистим

витвором фантазії з певними абстрактними оздобами, вигаданими птахами тощо.

Таким чином, це «дерево життя» є не природним, але надприродним, святим, таким, що має магічну силу приносити щастя, відвертати нечисть, всяку зловорожу силу. Це – своєрідний образ вигаданого дерева, що стоїть десь у Бога в раю, якого ніхто не бачив, але яке повинно бути надзвичайно гарним і чудодійним. Тому й кожне зображення цього дерева повинне бути найбільш фантастичним, а через те й найбільш магічно дієвим. Таку ж активну охоронну силу мали й інші мальовані символи: хрести, зірки, розетки, очі тощо.

У пізніші часи почали з'являтися більш натуралістичні мотиви в розписах (листки дуба, клена, хмелю, барвінку, винограду, вінки й букети, сови й павичі). Орнаменти стінопису в окремих місцевостях наближаються до орнаментів вишивок, килимів, пічних кахлів, але, як правило, пишніші.

Розписують хати пірцем, пензлями, рогозою, віхтями. Квіти й листки найчастіше малюють пальцем.

Деякі регіони України, а саме: Київщина, Уманщина, Херсонщина й Одещина, стали визнаними центрами народного розпису. А вже з початку XIX століття на основі настінного розпису почав витворюватися розпис декоративний, який виконується на різних предметах повсякденного вжитку: вазах, тарілках, глечиках, карафках, навіть елементах зброї та озброєння. Нині цей декоративний розпис, що практикується народними майстрами-професіоналами, отримав збірну назву «петриківського».

Зберігаючи всі традиційні мотиви настінних розписів, петриківський розпис вирізняється розширенням діапазону зображень садових і польових квітів, залученням до узорів мотиву ягід калини, полуниці, винограду й листу папороті, а також бутонів. Крім того, петриківські орнаменти й мотиви розпису мають більше рис натуралізму. Окрім традиційних фарб рослинного походження, малювання якими потребувало періодичного підновлення, у петриківському розписі часто використовують олійні фарби.

Для прикрашання часто використовують також витинанки з метою доповнення внутрішніх оздоб житла, зокрема розмальованих стін і печей. Цей вид декоративного мистецтва є чи не наймолодшим. Часом витинанки збагачуються ще додатковими кольорами. У деяких селах витинають з паперу цілі рушники, доповнюють їх аплікаціями або й розмальовують. Здебільшого при витинанні окремих фігур папір не перегинають, орнаментальні ж узори й прикраси витинають, складаючи папір удвоє, учетверо. Від кількості складань залежить розмаїття форми й композиція узорів.

(450 слів)

За П.Ганжою

50. Українське бойове мистецтво

Раніше я думав, що термін «бойове мистецтво» стосується лише азійських країн, зокрема таких, як Китай, Японія, Корея, В'єтнам. Однак не так давно мені до рук потрапила книга В. Пилата «Бойовий гопак». Автор доводить, що в Україні існувала своя бойова техніка, яка нічим не поступалася провідним стилям однокордонств.

Багато дослідників вважають, що знаменитий український танець гопак є системою складних силових рухів, які були елементами рукопашного бою наших предків і за своєю складністю навіть перевищували арсенал східних бойових мистецтв. Гопак – це досконала техніка, блискавична швидкість, потужні удари рук та ніг, сталева стійка, а головне – тактика, яка спантеличує супротивника, не залишаючи йому ніякої можливості на адекватну відповідь. Якщо додати до цього фізичні дані середньостатистичного бійця системи «бойовий гопак», то мимоволі стане шкода людину, яка може стати його суперником. Адже ті люди, які досконало відпрацювали бойовий гопак, загартовані як фізично, так і духовно, тому є практично непереможними. Зазирнемо глибше в розмаїття прийомів бойового гопака, щоб уявити собі, як відбувався бій. Гопак в основному застосовували козаки під час воєнних дій, тому тактика була або оборонною, або атакуючою. Оборонна тактика полягала в тому, щоб віртуозними рухами рук і ніг захистити себе та блокувати дії нападника. Атакуюча тактика – це блискавичний напад на супротивника і його швидке знешкодження.

Кожен прийом мав свою назву й потребував доброї муштри. Особливою родзинкою серед ударів була гопаківська «розніжка». Цей знаменитий елемент українського танцю є унікальним – він не зустрічається ніде в світі. Суть його полягає в тому, що танцівник присідає, потім стрибає і в повітрі робить шпагат. Цінність такого бойового прийому виявлялася в тому, що він давав змогу уразити двох супротивників одночасно. Своєрідну техніку ведення двобою передають такі елементи гопака, як «повзунці» й «присядки», які виконуються в багатьох українських танцях. Така танцювальна манера пересування була характерною рисою козацького бойового мистецтва і давала змогу бути в бою динамічним, рухливим, менш уразливим для ворога. Рухаючись легко, ніби танцюючи, козаки мали значні переваги над супротивником і могли наносити удар з найнесподіванішого боку.

Усесвітньо відомий танець гопак зберіг, на думку фахівців, основні елементи давнього бойового мистецтва українців, яке

сучасною мовою називають «стрибкова система віддаленого бою». Як зазначають знавці бойових одноборств, па українського танцю – це доведені до досконалості акробатичні рухи, які переважають своєю складністю відомі східні техніки. Успішне оволодіння різними прийомами бойового мистецтва, відомого під назвою гопак, давало змогу нашим пращурам вивляти чудеса майстерності.

Відродження бойового гопака почалося з 1985 року. Володимир Пилат систематизував знання, які йому вдалося зібрати від українців – майстрів поединку. Він зазначав, що значну частину техніки бою розшифрував завдяки дослідженню українських народних танців, насичених багатством бойових рухів. Знаний фахівець східних одноборств Анатолій Попович підкреслює, що бойове мистецтво є елементом культури будь-якої нації, втіленням її національного духу, бо ґрунтується на рідних для воїна традиціях, відчуттях, світосприйманні.

Сьогодні український танець «Гопак» викликає захоплення у глядачів усього світу.

(451 слово)

За С. Айранетовим

51. Кава Юрія Кульчицького

Діялося це 1683 року далеко від України.

Величезна армія турецького султана Ахмета II, яка завойовувала багато європейських міст, узяла в облогу столицю Австрії Відень. Урятувати нечисленних захисників Відня могли тільки союзники – німці й поляки, якби вони прийшли на допомогу. Але союзники не знають, що турецькі війська стоять під самими мурами Відня. Щоб передати таку звістку, пробратися через ворожі кордони зголосився вусатий чолов'яга з люлькою в зубах. Він сказав, що знає турецьку мову й легко може видати себе за турка.

Це був український козак Юрій Кульчицький. На той час йому виповнилося сорок три роки. Народився він поблизу Самбора на Львівщині. Закінчив церковну школу і ще зовсім юним хлопцем подався на Січ. У походах і битвах швидко став бувалим козаком. В одному з походів йому не пощастило – потрапив до турків у полон. Однак біда принесла Кульчицькому й користь: здібний бранець бездоганно вивчив турецьку мову. Після викупу з полону Кульчицький переїхав до Відня, де спочатку працював перекладачем, а потім став купцем.

Австрійські воєначальники вручили сміливцеві листа. Він, переодягнувшись у турецьке вбрання, разом із товаришем сербом Михайловичем зміг пробратися через ворожий заслін і

передати листа союзникам. Ті швидко зібрали військо і рушили до Відня, щоб урятувати столицю.

І оборонці протрималися, доки надійшла допомога. Під стінами Відня об'єднані війська німців, поляків і козацькі полки розгромили турецьку армію.

Зібралися після перемоги найшанованіші люди Відня й запитали Кульчицького, якої винагороди бажають сміливці. Михайлович захотів грошей, щоб будинок купити. Кульчицький нічого не захотів, лише попросив віддати каву, яку турки покинули з переляку в своєму таборі. Пояснив, що дуже любить каву, звук до неї в турецькому полоні. Віддали йому гору мішків з кавовими зернами. І довго всі дивувалися, навіть нормальній людині пити таку гіркоту.

Пізніше Юрій Кульчицький видав книжку про свої військові пригоди. Її прочитало багато людей. А в центрі Відня він відкрив першу в місті кав'ярню. І кожен, хто прочитав книжку, йшов до кав'ярні, щоб побачити героя. Купували каву, кривилися, аж сльози від тієї гіркоти їм з очей текли. І тоді Кульчицький вирішив додавати в каву цукор. Тепер усі пили її із задоволенням. І цей рецепт у нього перехопила вся Європа і ще й до сьогодні готує каву саме за ним. Шкода тільки, що забули назвати її «кава по-кульчицьки».

Хороброго козака віденці запам'ятали не тільки героєм, рятівником свого міста. Він лишився для них ще й першим віденським кав'ярником.

Коли Кульчицький помер, уся столиця Австрії ховала його з великими почестями. Пізніше, у XIX столітті, одну з віденських вулиць назвали на його честь. А на одному з будинків було встановлено невелику бронзову скульптуру. Кульчицький зображений у турецькому одязі, його обличчя прикрашають чудові козацькі вуса. У лівій руці він тримає тазу з філіжанками кави, а в ногах знаходяться трофеї розбитої турецької армії – пощерблені ятагани, бунчуки, хоругви з півмісяцями.

(450 слів)

За М. Слабошпицьким

52. Майстри гончарського мистецтва

Дзвін випаленої глини пробився з глибин віків до наших днів – епоха неоліту залишила нам у багатьох куточках світу дивовижні зразки кераміки з рельєфним і розписним орнаментом.

Зникли найвеличніші палаци, храми, фортеці доби Середньовіччя, але вціліли уламки посуду, зброї, знарядь праці. По них можна прочитати історію стародавніх народів, зокрема

ознайомитися з неповторним мистецтвом, яке передалося майстрам Київської Русі.

Упродовж віків кераміка була мистецькою окрасою будинків, палаців і храмів. Емаль і мідно-кобальтова полива надавали мальовничим розписам зеленаво-брунатного кольору, притаманного тільки українським виробам. За колоритом, формою і декором завжди вирізнялися школи гончарного ремесла. Здавна вони були в Києві, Львові, Чернігові; з'являлися свої виробництва в Опішні та Василькові, Батурині й Дибинцях, Миргороді й Коломиї, Умані й Косові.

Бурхливий розвиток фарфоро-фаянсової промисловості в ХІХ столітті витісняє більшість осередків народного гончарства. Індустрія знецінює талант гончаря: їй потрібен був лише взірець, спрощений за технологією. Колись кожне українське місто мало свою гончарню, але з розвитком потоку втрачалася індивідуальність, народність кожного виробу. Розпорошилися й пішли в небуття відомі осередки гончарства, про загублену славу яких сьогодні можна дізнатися лише у фондах музеїв. І все ж подекуди ще залишалися острівці самотнього виробництва, і мистецтво творення неповторних керамічних виробів поступово відроджувалося й розвивалося.

Річ справжнього майстра можна впізнати серед тисяч, бо навіть звичайний глек чи горщик несуть у собі відбиток індивідуальності творця. Недаремно в народній приповідці мовиться: яка сорока, такі й сороченята, який гончар, такі й його горнята. Кожного разу гончар у своїх виробках створює якусь частину всесвіту. Гляньте на звичайну миску. Вона нагадує своєю довершеною формою півсвіту! А глечик? Жіночий стан! По ньому визначали професійне вміння гончаря. А ще як він зуміє поставити його «на копитце» – ото вже мастак! Не кожному майстрові вдається таке. Своєрідна підставка у вигляді кінського копита – то вже фірмовий знак. Переказують, що деякі гончарі, звертаючись до виготовленої щойно речі, називали її своєю дитиною, а себе – її батьком. Та й самі назви гончарних виробів та їхніх деталей підкреслюють це: близнята, шийка, вухо, носик, плечі, горло. І ні за яких обставин гончареві не можна було скривитися під час випалювання побутових речей – посуд вийде кривим.

Співом душі називають мистецтвознавці вироби відомих майстрів: Івана Гончара й Олександра Ганжі з Поділля, Лариси Цибульської і Павлини Цвілик з Коломиї, Федора Гнідого з Харківщини. Вражає різноманітність і неповторність їхніх виробів: великі глеки, малі горщики, декоративні миски, порцелянові вази, світильники, керамічні жіночі прикраси. Чародійницею дитячої іграшки (малої скульптури) заслужено величають

Олександр Селюченко з Опішні: вона створила тисячі неповторних глиняних коників, півників, баранчиків, вершників.

Коли дивишся на керамічні вироби українських майстрів, які вишикувалися в гончарному ряду на велелюдному ярмарку, здається, святкує вся земля, уся природа переливається незбагненою веселкою. Можна лише здогадуватися, скільки праці й душевного тепла, таланту й неповторного світу майстра ввібрав у себе кожен виріб.

(444 слова)

За П. Ганжою

53. Дорога додому

Від станції Андрій ішов пішки. До села було три кілометри. Поряд з високовольтною лінією линула в далеч стрічка асфальту, але він вибрав стару польову дорогу.

Теплий вітрець збивав з хлібів пилوک, жовтава хмарка життєдайним струменем туманилась у повітрі, у п'янкій високості заливалися жайворони. Андрій зайшов у жито, яке майже закрило його з головою, зупинився. Захопив у обійми жмут ласкавих колосків, притиснув до обличчя. Неймовірно! Минають сторіччя, люди вже мчать у темряві простору, а поля, як і раніше, котять хвилі під вітром, пестять на своїх грудях нові й нові покоління. Яка предковічна, яка неповторна сила! Я повертаюся до тебе, я п'ю твою снагу, щоб знову готуватися в далеку дорогу...

Здрастуйте, жита! Вітаю тебе, жайвороне! Низький уклін тобі, поле безкрає, поле батьківське! Поцілуй мене, вітре пестливий, як колись у дитячі роки – пам'ятаєш? Я часто вибігав ранком за село, зустрічався з твоїм дружнім подихом, удивлявся в голубе марево на обрії. Там я бачив прийдешні роки, майбутні дороги! Ти говорив мені правду в своєму чарівному шепоті. Тепер несу в серці безмірну вдячність, повертаю її тобі, полям, сонцю, паркій, родючій, незабутній батьківській землі...

Котять хвилі жита. Пилить предковічна дорога. Мов чарівні казки старої бабусі, химерно летять у блакитній безодні хмарини. З-за горба виринули перші хати рідного села. Вірною сторожею вишикувалися тополі. Понад ними замайорів у високості білий змії. Андрій, побачивши його, аж засміявся від радості. Білий змії. Паперовий змії. Саме з нього почався шлях у небо. Хай він був недоладний, смішний, але хлопчик Андрійко, що його запускав, завжди підіймав погляд угору. До зірок... Це ти його вів по важкій і славетній дорозі, змію далекого дитинства. Славен будь! Я знову бачу тебе. Ти знову на струмені повітря здіймаєшся під хмари, і оченята мужніх

хлоп'ят вбирають у себе чари небесної безодні. О, вони не опускаються вниз, ті очі, які напилися з космічного джерела!.. Здрастуй, химерний, смішний, невмирущий змію!..

А ось і село. Царина, заросла дерезою. Вишневі сади. А понад ними, скільки око бачить, манячать у повітрі антени радіо й телевізорів. Як далеко ти сягнуло, село! Залишаючись в обіймах матері-природи, ти простягло безконечні руки в навколишній світ. Ти одержало очі, що бачать через океани, ти оволоділо слухом, що чує голоси синів твоїх на інших планетах.

І все ж таки ти незмінне для вірних синів – тепле, ніжне, близьке серцю, як материнське лоно. Здрастуй, село!..

Зі скрипом розчинилися ворота першого від поля подвір'я. Андрій увійшов у них. Ступив по пружному споришу. Мамо, чи серце твоє віщує, що син недалеко?

Загуркотіло в сінях. На ганок вискочила літня жінка. Сплеснула руками, кинулася назустріч синові, припала. Він з висоти велетенського зросту схилився, ніжно цілував у сиве волосся, змарнілі худі щоки, заплакані очі...

Мати відхилилася, милуючись широкоплечною постаттю сина, ясновидим лицем, на якому ласкою сяють сині очі з-під кудлатих брів, рідні очі єдиного сина.

(452 слова)

За О. Бердником

54. Долина нарцисів

«Долина нарцисів» – заповідний масив, що знаходиться в урочищі Кіреші в 4 кілометрах від міста Хуста Закарпатської області. З 1992 року в складі Карпатського біосферного заповідника входить до мережі біосферних заповідників міжнародного значення під патронатом ЮНЕСКО.

Заповідник розташований на висоті 180–200 метрів над рівнем моря в західній частині Хустсько-Солотвинської долини. Заповідна територія площею 256 гектарів займає рівнинну ділянку в заплаві річки Хустець.

Поява закарпатської реліктової «Долини нарцисів» пов'язана з льодовиковим періодом на Землі. Учені кажуть, що тоді стали певні геологічні катаклізми й з гір сповз величезний шмат землі разом з унікальними рослинами. Після сходу льоду з гір стікало багато води, що сприяло акліматизації, цвітінню й розповсюдженню нарциса вузьколистого. Саме тут ростуть унікальні дикі нарциси, які ніде більше в Європі не збереглися. З часом у низовині від сучасного Мукачева до Хуста, де росли нарциси, з'явилися дубові ліси. Після того, як на землях стали здійснювати господарську діяльність, площа долини нарцисів зменшувалася.

За часів Австро-Угорщини урочище Кіреші належало до лісництва й пильно охоронялося. Було тут багато лікарських рослин, якими місцеві медики лікували хворих. Коли територія відійшла до Чехословаччини, частину цих земель продали жителям Хуста. Але тодішні місцеві мешканці ставилися до природи з великим розумінням. Випасати худобу на заповідних землях їм дозволялося до Юрія, а господарювати знову можна було тільки з 14 жовтня.

За радянських часів долину хотіли переорати, щоб вирощувати сільськогосподарські культури. У вісімдесятих роках на території заповідника здійснювалися осушувальні роботи, унаслідок яких суттєво змінився рослинний покрив. Після того як було знищено 50 гектарів нарцисів, оранку припинили й передали територію з нарцисами заповідному масиву Карпатського біосферного заповідника. Значний особистий внесок у справу збереження й відтворення «Долини нарцисів» зробив професор В.І. Комендар (який, власне, і дав цю назву долині).

Усім відома історія про Нарциса, але наслідую ще раз нагадати її. Легенда розповідає, що саме в дзеркальних водах річки Хустець грецький бог Нарцис побачив своє відображення. Закохався в нього й помер на березі від туги.

Популярна народна легенда, за якою поява унікальної «Долини нарцисів» пов'язана з історією Нанківської чудотворної ікони Пресвятої Богородиці. За нею в серпні 1690 року в селі Нанкове, на місцевості, що має назву «Полянки», з'явився образ Діви Марії. Місцева громада звернулася до господаря поля, на якому відбулося явлення, з пропозицією побудувати на цьому місці храм або каплицю, як цього вимагала християнська традиція. Землевласник відмовив громаді, ікону поставили на підводу, запряжену волами й спробували вивезти. Але воли не рушили з місця, оскільки ікона не хотіла покидати вибраного місця. Господарю прийшлося підганяти волів батогами, і мимохіть він влучив батогами у ікону. Від удару на лику Богородиці з'явився шрам, а з очей потекли сльози. За святотатство рід землевласника був покараний, а ікону все ж вивезли по долині попри річки Хустець. За переказами, уздовж шляху, яким вивозили ікону, зростали нарциси.

(438 слів)

За В. Семеновим

55. Тварини України, що зникли

За княжої доби було в лісах і степах дуже багато різних тварин. З оповідань князя Мономаха знаємо, що він полював на турів. Своїми розмірами дикий бик тур перевершував до-

машнього. Як подають давні описи, у довжину він сягав трьох метрів, у висоту – майже два, важив же від 800 кг до тонни. Шерсть тур мав чорно-брунатну. Уздовж лінії хребта завжди проходило світле пасмо, а на голові була рудувата кучерява гривка.

Найбільше ж очевидців вражали роги: великі, розлогі, ліроподібно вигнуті, вони сягали майже 80 см завдовжки.

Водилися тури переважно в мішаних лісах, особливо у вологих і заболочених місцинах. Археологи знайшли рештки турів на київській Оболоні. Первісно ж тури жили й у лісо-степях, нерідко заходили в степи. Пишуть, що стадом турів верховодила стара туриця. Бички-доростки збивалися в окремі стада. Старі ж бики були більше самотниками.

Пересічна тривалість життя тура становила років із п'ятнадцять. За умови, звісно, що його ніхто не вполював.

Сім-вісім тисяч років тому люди взялися за одомашнення турів. Уся велика рогата худоба походить від них. В околицях Умані, скажімо, ще в XIX столітті, коли гнали волів до води, говорили, що йдуть «напувати турів».

Відколи людина навчилася полювати, тур лишився особливо бажаною здобиччю. Хоч уполювати його було справою нелегкою. І настільки, що це прирівнювалося до військових подвигів. А м'ясом одного тура можна було нагодувати цілу князівську дружину.

Полювання скорочували поголів'я турів. Та справжнім стихійним лихом для цих тварин стало винищення лісів задля збільшення оброблюваної землі. Якщо в ранньому Середньовіччі ліси вкривали три чверті території Західної Європи, то в пізньому цей показник знизився в кілька разів. Турам просто забракло місця під сонцем.

З плином часу про тура стали забувати навіть у тих краях, де він водився найдовше.

На заході Європи тура плутали із зубром, а на сході по ньому залишилися лише згадки в давніх піснях, звичаях, а також назвах сіл, рік та урочищ. Села Тур, Тур'ї Ремети, Турички, Туропин, Туровичі, містечко Турійськ, річка Турія – усе, що залишилося на нашій землі від грізного дикого бика, який кілька сотень років господарював у прадавніх диких пущах.

Здавалось би, на цьому можна було б поставити крапку в історії тура. Але у 20–30-х роках минулого століття вона набула несподіваного продовження. У Німеччині тоді якраз панувала мода на все расово чисте. Двоє братів, Хайнц і Люц Геки, палкі прихильники нацизму, узялися за відтворення турів. У зоопарках Мюнхена й Берліна вони почали схрещувати ті породи великої рогатої худоби, які, на думку братів, зберегли найбільше рис дикого бика. Однак ані розміру тура,

ані величини його рогів – що їх так яскраво змальовано в давніх описах – досягнути не вдалося.

У науковому світі поставилися доволі скептично до цих експериментів. Виведену Геками породу в ліпшому разі називають «новий тур», частіше ж просто й невибагливо: «корова Гека». Сьогодні побачити її можна в деяких європейських заповідниках. У Франції, наприклад, існує навіть «Ферма турів», де розводять цих тварин і показують наївним відвідувачам. Чому наївним? Бо справжні тури вже давно вимерли.

(486 слів)

За Б. Завітієм

56. «Вода... Ти саме життя»

Нині всім добре відомо, що без води неможливий будь-який прояв життя. Це – найцінніший «мінерал життя», на долю якого припадає до 90 відсотків будови організму. Вона забезпечує фізіологічні, біохімічні, хімічні процеси в організмі всієї живої природи на Землі.

Без води не можуть функціонувати ні промисловість, ні сільське господарство. Але при цьому вода має відповідати належній якості. Вона має космічне, геологічне, кліматичне, енергетичне, санітарно-гігієнічне, лікувальне, естетичне значення.

Кожне джерельце – то живильна кров Землі. Усі вони невтомні трудівники: озеленюють та вічно омоложують луки, поля, ліси, поновлюють її щедровитість. Не випадково говорять, що краплинка води дорожча за діамант.

Не тільки корисні копалини вичерпуються, але й ресурси питної води істотно зменшуються. Часто себе втішаємо і обнадіюємо, що запаси прісної води поновлюються, та з питною водою далеко не все в порядку. Коли не задумешся, то здається, що із цим даром природи ніби все гаразд, безпроблемно. Насправді ж як це далеко від реальності! Нині дефіцит води – одна з глобальних проблем сьогодення. Це передусім стосується прісної води. А ще цивілізація доби не завжди ощадливо їх використовує. До того ж на початку ХХ століття на Землі жило близько півтора мільярда людей, а нині їх уже понад шість мільярдів. Навіть важко собі уявити всю кількість щоденно спожитої води. Але й господарювання цієї маси людей аж ніяк не можна назвати раціональним щодо користування водними ресурсами. Це кожен добре знає по собі.

Ресурси прісної води розподілені на земній поверхні й у надрах Землі дуже нерівномірно. В одній частині земної кулі люди страждають від повені, а в іншій – від посухи. Уже сьо-

годні в умовах постійної нестачі води мешкає не менше 1,1 млрд осіб, а понад 2 млрд регулярно відчувають «водяний стрес». Розв'язання проблеми дефіциту прісної води потребує численних наукових розробок у багатьох галузях науки. Уже до 2025 року майже половина населення Землі страждатиме від нестачі прісної води, що призведе до масової міграції з країн, недостатньо забезпечених водою (переважно – тих, що розвиваються). Інші держави змушені будуть розв'язувати надзвичайно складні питання: що, де і як саме робити, аби не «захлинутися» потоком біженців від водяного дефіциту. При загостренні дефіциту на світовому ринку торгувати водою, як сьогодні торгують нафтою, нереально через великі обсяги споживання прісної води.

Учені прогнозують: на світовому ринку прискорено розвиватимуться сектори інтенсифікації водовикористання, водозберігальні, водоефективні, водоохоронні технології.

Хіба важко зрозуміти, що наше ставлення до водного дару має стати камертоном чистоти до життєдайного соку Землі як Божого дару! Візьміть ці слова як пам'ять на все життя.

(448 слів)

За С. Костенком

57. Пригода на острові

Ми відпочивали на цьому острові третій день. Чекаючи товариша, який подався в село закупити продуктів, я оглядав усе довкола.

Згодом побачив, як від берега рушив човен. У ньому сиділо троє засмаглих парубійків.

Скупавшись і перевіrivши снасті, я пішов через острівце на протилежний берег. Раптом почув дивний звук. Повернувшись, побачив у розкуйовдженому гіллі куца собаку. Він лежав і здався повністю безпорадним: лапи безвільно відкинуті вбік, морда – на зів'ялому листі. Собака не поворухнувся, тільки повільно повів запаленим оком, що виражало біль і тугу. Очевидно, хворий чи поранений. Як же пес опинився на острові? Невже його привезли хлопці, які нещодавно приставали до острова на човні? Знайшовши неподалік бляшанку, я набрав води і спробував напоїти тварину. Собака намагався ковтнути рятівну вологу.

– Де ти взяв цього пса? – почувся голос товариша.

І в цю мить собака загарчав, ледве підвівся і встав на чотири лапи. Я не міг повірити своїм очам: неville тварина, яка ледь переводила подих, звелась і навіть силкується захистити мене?

Я розповів про човен, що причалював до берега, яким, мабуть, і підкинули пса.

Ми оглянули собаку. На боці суцільна рана, шерсть облізла, шкіра подекуди відвисла. Не можна було без душевного болю дивитися на нещасну тварину.

Ми енергійно взялися його лікувати. Спершу промили рану водою, змиваючи налиплий пісок, потім обережно обробили йодом, присипали стрептоцидом і перев'язали мою сорочкою.

Довірившись нам, собака стояв сумирно, лише іноді сіпався від болю, щулив тремтячі вуха, мружив очі.

Я відчував, як у ці хвилини сповнююсь співчуттям, співпереживанням, – дарма що ми лікували тварину, а не людину.

Ми спорудили з листя курінь і сховали собаку від пекучого літнього сонця, пригадали цікаві мисливські пригоди, уявляючи, як восени підемо з ним на полювання.

Раптом почулося хрипкувате пострілювання мотора. Зовсім неподалік до берега пристав човен, який я одразу впізнав. Із нього вийшла дівчина.

– Альбатрос! – озвалася вона.

Собака, що досі непорушно сидів коло намету, моторно звівся і з хворобливою грацією пораненої тварини побіг назустріч. Дівчина опустила навколішки і погладила пса поміж вухами.

– Це ваш собака? – запитав я непривітно. – Що з ним сталося?

Дівчина ніяково розповіла, що це собака товариша і що тварина мало не обварилася, коли випадково перевернувся казан з рибальською юшкою... А на наш докір, що не допомогли гончаківі, пояснила, що ніхто не знав, як це зробити.

– То ви привезли його здихати на острів? – різко перервав дівчину мій товариш. – Курс лікування ще не закінчено, до побачення.

Дівчина, гнівно глянувши на нас, круто розвернулася, пішла геть. Собака спробував кинутися навздогін, та товариш міцно тримав його за ремінь, заспокоюючи. Коли човен віддалився, товариш відпустив ремінь. Собака підбіг до води і тужливо заскмілив, дивлячись на протилежний берег Дніпра, де на узліссі білили намети молодіжного табору.

– Від нього відреклись, а він не здатен осягнути людської жорстокості, відплачує за неї незрадливою любов'ю. Вірність! – сумно сказав товариш.

(454 слова)

За Є. Гуцалом

58. Пізнати себе через природу

Високим надбанням японської культури є особливе ставлення до природи. Милування нею є однією з принципових характеристик японського національного характеру, і своєю вишуканістю художній смак японців завдячує тонкому сприйняттю природи, умінню відчутти красу будь-якого природного матеріалу як у творчості, так і в повсякденні.

Прагнення пізнати себе через природу, світ послідовно виявилось і в практиці створення японських садів. Як художнє явище японський сад починає складатися в X–XII столітті, а досягає розквіту в XIV–XVI столітті. Продовжує він своє життя й сьогодні. У всі часи японський сад виражав ставлення людини до світу, переконання, що вища істина й краса існують у природі і пізнати їх можуть люди з чистими помислами й відкритою душею. У цьому розумінні сад – це спосіб виявити істину й красу засобами самої природи, не силуючи її штучними вдосконаленнями.

Зовні японські сади докорінно відрізняються від звичних для європейця. Існує кілька видів таких садів: сухі сади, сади мохів, сади води і пейзажні сади. Усі японські сади мають філософську природу. Їх композиція лаконічна, у ній відсутнє все зайве, а кожний елемент відрізняється від інших і розміщений так, щоб розбудити людську уяву, створити атмосферу органічного зв'язку людини з природою.

Японський сад є тим особливим світом, який створено людиною для внутрішнього споглядання й самопізнання. Це яскраво символізує один із шедеврів японського садового мистецтва – сухий сад. У такому саду природа представлена лише каменями й піском. Як правило, у ньому налічується тридцять каменів, які утворюють кілька груп. Кожна група представляє конкретний образ, який нагадує або черепаха, або журавля, або «корабель скарбів». Споглядаючи ці образи, людина має зрозуміти філософію життя. Так, морська черепаха, яка прагне досягти дна океану, символізує глибину людського духу, а журавель у польоті – висоти, до яких людський дух може здійнятися. Білим гравієм передано образ водоспаду, який видозмінюється впродовж усього руху: на початку свого шляху він вузький і стрімкий, а потім поступово стає широким і повільним. Цей потік уособлює життя людини: юність імпульсивна й енергійна, а старість – спокійна й мудра. З плином часу поріг сумнівів і розчарувань, який розділяє дві половини людського життя, долається і потік стає широким. Тепер він може нести «корабель», навантажений скарбами життєвого досвіду. На шляху цього потоку розміщено камені,

кожен із яких символізує різні етапи життя людини. Так, камінь у вигляді голови тигра представляє нелегкі моменти роздумів над сенсом свого існування. Трохи далі лежить маленький камінь, ніби хоче перегородити дорогу стрімкому потокові. Він уособлює образ маляти черепахи, яке марно витрачає багато зусиль, намагаючись пливати проти течії. Цей образ є також символічним і ніби нагадує людині, що повернути минуле неможливо.

Японські штучні сади відображують особливе відчуття органічного зв'язку людини з природою, передають різноманітну гаму людських переживань. Не підкорення, а усвідомлення природи заради гармонійного співіснування з нею – ось кредо японського майстра саду і пересічного японця в його стосунках з природним середовищем.

(452 слова)

За В. Гриценко

59. Мелодія кам'яної скелі

Було те багато тисяч років тому. В приазовських степах жило плем'я молочаїв. І були в племені двоє хлопчаків-ровесників, Яр і Гул, які з дитячих років завзято змагалися одне з одним, намагаючись в усьому бути першими. Хто далі кине камінці, хто вище вилізе на дерево, хто скочить на спину тільки-но прирученому бикові. Часто зчіплялися в борні, яка виснажувала обох, але не виявляла переможця.

Прийшла пора юнакам ставати мужами. Зібралось все плем'я і вирушило до Гори Бика. Біля тієї гори просили люди милостей, вдалого полювання, добірного улову, багатого збору плодів. Ватажок племені підвів юнаків до чаклуна, який владарював там.

Чаклун відвів хлопців до печери, викресав вогонь. На освітленій стелі всі побачили зображення четвірки биків, що стояли колом – хвостами всередину, наставивши роги на невідомого ворога.

– Отак ви мусите захищати своє плем'я, забувши всілякі чвари. Тільки тоді подолаєте ворожі племена й захистите стаянку від хижих звірів, – промовив чаклун. – Відправляйтеся на полювання і вполюйте великого звіра, доведіть, що ви рівня чоловікам племені. Тоді відбитки ваших ніг будуть викарбувані на цій скелі.

Уперше Яр збирався на лови, не ховаючись від матері. Він узяв із собою списа, кам'яного ножа, кресало. Зустрілись із Гулом, пішли в степ. Дорогою посперечалися. Яр пропонував шукати вовчу стежку до води, а Гул – нору звіра. Так і розійшлися.

Яр швидко відшукав на стежці широкі відбитки вовчих лап. Викопавши на ній яму, сховався в траві, чекаючи на звіра.

На ранок другого дня з'явився сірий. Здоровенний, з кудлатою шерстю на загривку. Спокійно пройшовши стежкою, перед самісінькою ямою вовк спинився, обнюхав очерет, що прикривав її, гребонув настил передньою лапою, позадкував. Потім, сильно відштовхнувшись, розбігся і переплигнув яму. Від несподіванки Яр тільки очима кліпнув. Вовк величезними стрибками понісся просто до Ярової засідки.

Хлопець схопив списа і кинув у вовка. Спис застряг у вовчому загривку, а сірий зі страшним гарчанням плигнув на хлопця. Яр знав, що вовк одразу перегризає горло своїй жертві, і втягнув голову в плечі. Лежачи горлиць, обома руками схопив звіра за горло. Вовк тріпонувся, пазурами здер шкіру з Ярових рук. Та хлопець не відчував болю. Намагаючись перекинути звіра, раптом відчув гострий біль – вовк упіймав іклами його плече. І вже несила стискати кудлату шию... Втрачаючи свідомість, Яр почув короткий свист у повітрі.

Коли очунав, побачив звіра поруч. Той не ворухився. Закривавлений Яр повернув голову і побачив, що до нього простує... Гул, несучи широколисте помічне зілля, яке спиняє кров і гоїть виразки.

– Приклади до рани. Я заночував біля нори, але проспав сірого. Потім побіг його слідом.

– Це твій вовк, – сказав Яр.

– Ні, твій.

– Він наш, – хитнув головою Яр.

Надвечір, коли вгамувався трохи біль Ярових ран, юнаки пішли з плавнів, несучи вовче тіло. Вони співали про вовчу силу, про свою відвагу, про те, як чаклун висіче на кам'яній скелі їхні стопи.

(450 слів)

За Ю. Хорунжим

60. Микола Миклухо-Маклай

Наприкінці минулого століття на честь ювілею з дня народження Миколі Миклухо-Маклаю було встановлено пам'ятник у Сіднеї. Що ми знаємо про нього? Майже нічого. Відомого всьому світові науковця на його батьківщині знають лише з кількох речень шкільного підручника з географії. Росія вважає його великим петербуржцем і нащадком шотландського офіцера. А насправді Микола Миколайович – праправнук Тараса Бульби, онук Гете і племінник Міцкевича. Він сам уважав себе німцем, поляком і українцем одночасно. У валізіці

завжди возив «Фауста» і «Кобзаря». Через вільнодумство Миклухо-Маклай не закінчив у Росії навіть гімназії, але став випускником кількох європейських університетів.

Щось надзвичайно сильне, сміливе, енергійне було в усій його постаті. Можливо, саме сила й шляхетність зачарували Марго Обертсон – доньку губернатора південних колоній Великої Британії. Коли вони познайомилися, вона була в жалобі за першим чоловіком і вже дала відкоша кільком шляхетним вельможам. Але перед зашкарублим від тропічного сонця, бородатим Маклаєм та його козацькою харизмою не встояла.

Відбулося це взимку. У листі, який було написано в Єгипті, Микола освідчився в коханні й попросив її руки. Шоковані батьки Маргарет поставили нереальну умову для опального вченого: отримати дозвіл на одруження за протестантським обрядом в самого государя-імператора. І Микола Миколайович виконав цю вимогу, таки вступивши в шлюб з коханою жінкою.

Микола вмів закохати у себе. Про його відчайдушність ширлися легенди. Похололі від жаху матроси корабля «Витязь» спостерігали, як нащадок запорожців вийшов без охорони на дикий берег Нової Гвінеї і, коли папуаси почали обстрілювати його з луків і кидати списи, байдуже позіхнув, розшнурував черевики й ліг спати просто посеред розлучених людоджерів! Дикунки свято вірили, що Маклай міг спалити море, викликати чи зупинити дощ.

Не маючи змоги утримувати дружину й двох синів в Австралії, Микола Миклухо-Маклай забрав їх до Санкт-Петербурга. У трюмі корабля до Росії науковець і дослідник привіз також і унікальні анатомічні та зоологічні колекції, зібрані за два десятиліття мандрів. Проте на батьківщині титанічна праця Миколи Миколайовича виявилася нікому не потрібною. Останні роки свого життя вчений присвятив поїздкам в українське селище Малин, родинне помістя на Житомирщині, де активно вивчав побут і звичаї поліщуків, а також загальну будову тіла українців. У квітні 1888-го року Маклай вирушив у свою останню й вічну подорож у петербурзькій лікарні...

Дружина Маргарита, прагнучи закінчити працю чоловіка, більшість матеріалів і колекцій передала Російському географічному товариству, а виїхавши в Австралію, активно співпрацювала з професором Богдановим, який займався публікацією робіт Миклухо-Маклая.

Дмитрові Яворницькому, українському дослідникові козаччини, Марго подарувала колекцію екзотичної зброї, яку її Микола зібрав під час подорожей усіма континентами. Якимось чином вона навіть приїздила до Малина, де зустрілася зі свекрухою.

Мати Миклухо-Маклая прийняла її як рідну дочку, попри те, що бачила її вперше. Пізніше, від'їжджаючи з України, Маргарита запише у своєму щоденнику: «Розлучатися з дорогою матір'ю дуже важко».

До останнього подиху кожен офіційний папір вона підписуватиме «Маргарита де Миклухо-Маклай», бо навіть смерть не змогла розлучити її з чоловіком.

(466 слів)

За О. Сінкевичем

61. Учитель – людина з великої літери

Усі дороги – від шкільного порога. Початок усіх професій – у шкільному класі. І ніхто ніколи не замислюється, що успішні й не дуже успішні люди повсякчас і скрізь послуговуються працею вчителя.

Ключ до всіх духовних багатств світу – у нього, шкільного наставника. Оскільки він, шкільний учитель, повів нас у світ знань, допоміг обрати з тисяч свою дорогу в житті, навчив не лише премудрощів шкільних предметів, а й найскладнішої з наук – бути людиною. Тому стільки глибоких почуттів у словах «мій учитель», які говорять люди різного віку й життєвого досвіду в усіх куточках світу. Саме до вчителя спрямовані найкращі слова вдячності за те, що він робить для дітей, для справи виховання.

Учителі – це те джерело сили, яке змушує рухатися машину суспільства. І якщо в них не вистачить терпіння, часу, таланту, машина ця заіржавіє й зупиниться в мертвому заціпенінні.

Учитель творить Людину. Ці святі слова можна сказати тільки про матір і батька. Учитель же не лише сприяє засвоєнню знань, він виховує, очищає від бруду й сміття образ Божий у дитині. Але на якому етапі стався збій, чому люди стали втрачати людське, людяність, чому все тепер вимірюється тільки матеріальними благами, грішми? Хіба цьому нас учили?! Ні.

Я пам'ятаю багатьох своїх учителів, але згадую не зміст їхніх уроків, а щось характерне, індивідуальне, притаманне кожному з них: жести, ходу, манеру вести урок, а найбільше очі – погляд їхніх очей. Я щаслива, бо ніколи не відчувала, що мої вчителі дивилися на мене зверху. Тому потай у душі хотіла бути такою ж розумною, доброю й лагідною до всіх, як вони, такою неквапливою й поважною...

Фах учителя – дуже складний і відповідальний. Він вимагає серця чистого, чуйності великої, бо на педагога дивиться

молодь. Його почуття відчувають нічим не затьмарені молоді серця. І лише від учителя залежить, що з ними зробити й куди спрямувати. Усі вчителі Землі однаково прагнуть того, щоб молодь була сильною, розумною, меткою. Прикладом самовідданого служіння дітям є Песталоцці й Скворода, Корчак і Сухомлинський і багато інших відомих світу і відомих лише в маленьких школах учителів.

Учитель... Яке звичайне і яке велике це слово! Той, хто вчить, хто збагачує розум і душу молодої людини, хто відкриває перед нею невичерпну силу знань і безсмертних моральних цінностей. Частинка його серця, його самого буде в твоєму житті вічно світити й допомагати вижити в найскладніші часи. Пролетять роки, але пам'ять повертатиме нас до найкращої пори життя – шкільної. І це завдяки вам, дорогі вчителі.

Не вчора сказано, що у вчителя немає святішого обов'язку, ніж бути оберегом моральних і духовних надбань свого народу, сівачем і продовжувачем кращих традицій розумного й доброго, щоб воно стало вічним. Людина будь-якої професії пройшла через турботливі руки й добре серце вчителя. Дуже влучно сказав великий гуманіст Іван Франко: «Учителем школа стоїть». Так було і буде завжди.

(457 слів)

За О. Савченко

Зміст

ДО ВЧИТЕЛІВ	3
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	4
МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	6
ОЦІНЮВАННЯ ПЕРЕКАЗУ	8
ПОРАДИ УЧНЯМ	15
ТЕКСТИ ДЛЯ ПЕРЕКАЗІВ	16
1. Український центр Європи	16
2. Багатство української мови.	17
3. Цілюща сила пісні й любові	18
4. Перлина Поділля	20
5. Захоплення	21
6. Символ щедрого таланту	23
7. Найбільша святість	24
8. Хай живе і благоденствує Україна!	26
9. Першоджерела історичної пам'яті	27
10. Реймське євангеліє	28
11. Стодзвонні джерела	30
12. Поетична біографія українського народу	31
13. Коштовні пам'ятки Київської Русі.	33
14. Мистецтво спілкування	34
15. Унікальність коктейля	36
16. Шлях до гармонійної особистості.	37
17. Відкриття обручки.	38
18. Скам'янілі дерева	40
19. Учитель	41
20. Книжка і комп'ютерні технології	43
21. Інформаційні ресурси Інтернету	44
22. Наслідки технічного прогресу	46
23. Несподівана зустріч	47
24. Космічні дослідження	48
25. Виснажливий шлях пошуків	50
26. Гармонія з природою	51
27. Камінь – одне з найдивовижніших чудес природи.	53
28. Багатогранний талант	54
29. Унікальний українець	55
30. Спорудження пам'ятника Богдану Хмельницькому	57
31. Заповітний національний скарб.	58
32. Хрестоматія народного життя	60
33. Ранній автопортрет Шевченка	61
34. Справжній учений	63
35. Таємниці творчості	64

36. Михайло Драгоманов	65
37. Проза Михайла Коцюбинського	67
38. Поетична майстерність Максима Рильського	68
39. Дніпро сьогодні	70
40. Творча дружба Рєпіна і Яворницького	71
41. Самотня художниця	73
42. Легенда українського кіно	74
43. Місячне сяйво його полотен	76
44. Радість душі	77
45. Є поети для епох	78
46. Диво Запоріжжя	80
47. «Вагнерівська примадонна» ХХ століття	81
48. Всесвітнє визнання української пісні	83
49. Розписування хат – давній український звичай	84
50. Українське бойове мистецтво	86
51. Кава Юрія Кульчицького	87
52. Майстри гончарського мистецтва	88
53. Дорога додому	90
54. Долина нарцисів	91
55. Тварини України, що зникли	92
56. «Вода... Ти саме життя»	94
57. Пригода на острові	95
58. Пізнати себе через природу	97
59. Мелодія кам'яної скелі	98
60. Микола Миклухо-Маклай	99
61. Учитель – людина з великої літери...	101